T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT VE TASARIM ANA SANAT DALI
SANAT VE TASARIM TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TASARIMIN SEMANTİK GÜCÜ: MİZANPAJ ÜZERİNDEN İNCELEME

MEHMET EMİN AKSARAY
22715034

TEZ DANIŞMANLARI
DOÇ. DR. SERDAR DARTAR
DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET NUHOĞLU

2025

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT VE TASARIM ANA SANAT DALI
SANAT VE TASARIM TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TASARIMIN SEMANTİK GÜCÜ: MİZANPAJ ÜZERİNDEN İNCELEME

MEHMET EMİN AKSARAY
22715034
ORCID NO: 0009-0003-2929-9245

TEZ DANIŞMANLARI
DOÇ. DR. SERDAR DARTAR
DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET NUHOĞLU

ŞUBAT 2025

Mehmet Emin AKSARAY tarafından hazırlanan "Tasarımın Semantik Gücü: Mizanpaj Üzerinden İnceleme" başlıklı çalışma, **11/02/2025** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunmuş ve jürimiz tarafından Sanat Tasarım Ana Sanat Dalı Sanat ve Tasarım Programında **YÜKSEK LİSANS** tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman	**İmza**
Doç. Dr. Serdar DARTAR	……

Jüri Üyeleri	**İmza**
Doç. Dr. Dide AKDAĞ SATIR	……
Doç. Dr. Nihal KOCABAY ŞENER	……

ÖZET

TASARIMIN SEMANTİK GÜCÜ: MİZANPAJ ÜZERİNDEN İNCELEME

Bu çalışmada, "anlam-mânâ", "tasarı-tasarım" ve "mizanpaj" terimlerinin kavramsal ayrımları yeniden tanımlanmış ve bu ayrımların gerekliliği Türk Dil Kurumu'na öneri niteliğinde sunulmuştur. Semantik alanının geniş kapsamı, Palmer ve Ullmann gibi isimler eşliğinde ele alınarak Türkiye'deki eksiklikler uluslararası örneklerle karşılaştırılmış ve multidisipliner çalışmalar önerilmiştir.

"Semantik Dönem" adıyla, insan evrimini semantik gelişim açısından ele alan yeni bir dönemlendirme modeli sunulmuş ve bu model Broca alanı gibi fizyolojik kanıtlarla desteklenmiştir. "Anlambiçim" terimi, anlam ve biçimi birleştiren bir semantik çalışma alanı olarak önerilmiş, bu alanın disiplinler arası iş birliği ve uygulamalı alanlarda katkı sağlayabileceği öngörülmüştür.

Jean-Paul Sartre'nin edimselliği ve "özneleşmiş nesne" ile "nesneleşmiş özne" kavramlarının sanat ve tasarıma etkileri açıklanmış, Aristoteles ve Merlin Donald'ın mimesis anlayışlarıyla ilişkilendirilmiştir. Türkçe literatürde mizanpaj üzerine kaynak yetersizliği tespit edilmiş, temel eserlerin çevirisinin önemine dikkat çekilmiştir. Çalışma, semantik ve mizanpaj alanlarına yeni bir yaklaşım sunarak teorik ve pratik katkılar sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Semantik, Tasarı-Tasarım, Mizanpaj, Anlambiçim

ABSTRACT

SEMANTIC POWER OF DESIGN: AN EXAMINATION THROUGH LAYOUT

In this study, the conceptual distinctions of the terms "meaning-significance", "design-design" and "layout" were redefined and the necessity of these distinctions was presented to the Turkish Language Association as a proposal. The broad scope of the field of semantics was addressed with names such as Palmer and Ullmann, the deficiencies in Turkey were compared with international examples and multidisciplinary studies were suggested.

A new periodization model that addresses human evolution in terms of semantic development was presented under the name of "Semantic Period" and this model was supported by physiological evidence such as Broca's area. The term "meaningform" was proposed as a semantic field of study that combines meaning and form, and it was predicted that this field could contribute to interdisciplinary collaboration and applied fields.

The effects of Jean-Paul Sartre's performativity and the concepts of "subjectified object" and "objectified subject" on art and design are explained and related to the mimesis understanding of Aristotle and Merlin Donald. The lack of resources on layout in Turkish literature is determined, and the importance of translating basic works is emphasized. The study aims to provide theoretical and practical contributions by presenting a new approach to the fields of semantics and layout.

Keywords: Semantics, Design-Design, Layout, Meaningform

ÖN SÖZ

Bu araştırma sürecinde bana destek olan ailem ve sevdiklerim dışında, belli bir sıralama gözetmeksizin; kısa süre içinde tanışmamıza rağmen derin bir gönül bağı kurduğum ve fikir dünyalarından büyük ölçüde etkilendiğim değerli hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Nuhoğlu ve Doç. Dr. Serdar Dartar'a, çalışmamın başlangıcında birinci el kaynak niteliğinde katkıda bulunması planlanırken, ne yazık ki vefatından kısa bir süre önce tanışma şerefine nail olduğum, mütevazılığı ve yargısız yaklaşımlarıyla her görüşmemizde beni derinden etkileyen merhum Terry Barrett'a, eserlerindeki sorgulayıcı ve analitik yaklaşımlarıyla araştırmama yeni boyutlar kazandıran Steven Roger Fischer ve Noam Chomsky'e, sosyal bilimleri somut bir bağlamda ele almama olanak tanıyan Kathryn E. Piquette, Amélie Beaudet ve Merlin Donald'a ve adını sayamadığım birçok düşünür, yazar, araştırmacı, biliminsanına sonsuz şükranlarımı sunarım.

Bu çalışma, akademik yaşamım boyunca sosyal bilimlerin doğa bilimleri kadar somut ve sistematik bir çerçevede ele alınabilmesine katkıda bulunmayı amaçladığım bir temel oluşturmuştur. Gelecekte, bu araştırmayı geliştirerek daha somut ve kapsamlı veriler sunmayı hedeflediğimi, bu araştırmanın sadece bir yüksek lisans çalışması olarak kalmayacağını belirtmek isterim.

Mehmet Emin AKSARAY

Şubat, 2025; İstanbul

İÇİNDEKİLER

ÖZET iii
ABSTRACT iv
ÖN SÖZ v
İÇİNDEKİLER vi
ŞEKİLLER LİSTESİ vii
1. GİRİŞ 1
1.1. Gerekçe 3
1.2. Amaç 4
1.3. Kapsam ve Sınırlar 6
1.4. Yöntem 6
2. KAVRAMSAL TANIMLAMALAR 8
2.1. Tasarı ve Tasarım 9
2.2. Semantik 12
2.3. Mizanpaj 19
2.4. Anlambiçim 22
3. ANLAMBİÇİM: KAVRAMLARIN PARALEL TARİHİ 27
3.1. Semantik Dönem 31
3.1.1. Antik Dil Dönemi (MÖ 2 Milyon – MÖ 40.000) 35
3.1.2. Grafik Bellek Dönemi (MÖ 40.000 – MÖ 3000) 41
3.1.3. Erken Yazı Dönemi (MÖ 3000 – MÖ 400) 47
4. MİZANPAJ: TEORİK VE PRATİK ÇERÇEVE 55
4.1. Mizanpajın Dönemleri 56
4.2. Mizanpaja Ait Terimler 59
4.3. Mizanpaj Türleri 71
4.3.1. Temel (Edimsel) Mizanpaj: 72
4.3.2. Standart (Şablon) Mizanpaj: 74
4.3.3. Fonksiyonel (Profesyonel) Mizanpaj: 75
4.3.4. Yaratıcı (Sanatsal) Mizanpaj: 77
4.3.5. Mizanpajın Günümüzdeki Konumu ve Vizyonu: 78
5. SONUÇ 79
KAYNAKÇA 83

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: KNM-ER 3732 numaralı Homo erectus fosilinin üç boyutlu kafatası. 38
Şekil 2: MÖ 44.000'e ait Lebombo kemiği ve ve MÖ 20.000 Ishango kemiği. 44
Şekil 3: İnka İmparatorluğu'ndan günümüze ulaşan bir Quipu. 45
Şekil 4: De Heinzelin'in Ishango kemiğinin detaylı çizimi. 46
Şekil 5: Daha az tercih edilen, yazı sistemi sınıflandırılması. 49
Şekil 6: Tercih edilen, yazı sistemi sınıflandırılması 49
Şekil 7: Mısır hiyerogliflerin tarihsel süreci. 52
Şekil 8: Mısır hiyerogliflerinden modern alfabeye. 52
Şekil 9: Microsoft Word Türkçe'de ön izleme. (2024) 65
Şekil 10: Adobe InDesign Türkçe'de eşanlı görüntülenebilen ön izleme 65
Şekil 11: Adobe InDesign Türkçe'de kalıp sistemi 66
Şekil 12: Çırak aranıyor ilan örneği 73
Şekil 13: Canva adlı online uygulamanın hazır mizanpaj örnekleri. (2024) 74
Şekil 14: Microsoft Word Türkçe'de hazır mizanpaj panel örneği (2024) 75
Şekil 15: Adobe Express panel örenği.....75
Şekil 16: Güncel gazete örnekleri 76
Şekil 17: Koç Holding 2023 Faaliyet Raporu.....76
Şekil 18: Şair Guillaume Apollinaire'n kaligramı 77

1. GİRİŞ

Varoluş, asırlardır insan, doğa ve evren üçlüsünü şekillendirmeye devam ediyor. Kuşkusuz, şekillendirme denilen durum yani varoluş; bilincin, çetrefilli, gizemli ve hâlâ tam olarak çözülememiş bir algının yansımasıdır. Çeşitliliğin temel nedeni de bu algıların her birinin bağımsız ve özgül yapısından kaynaklanmaktadır. Birey, her ne kadar kendi içerisinde bir algı işleyicisine sahip olsa da yaşamak için iletişim kurmak zorundadır. Bu iletişimin bugüne dek yapılmış tüm araştırmaları ise kolektif kabulü işaret etmektedir. Birey, basit bir düzeyde, temel ihtiyaçlarını anlamlı ve kabul edilebilir bir biçimde giderebilmek için kolektife ait araçları kullanmak zorundadır. Reddetmesi, yaşamasına engel teşkil etmese de modern dünyada barınmasını güçleştirebilir. Bu bağlamda, bu araştırma, geleceğe yalnızca bir veri yığını bırakmakla kalmayıp, semantik ve uzamsal ilişkileri çözümlemeye yönelik önemli bir katkı sunmaktadır. Doğru kullanıldığı takdirde, teknolojiden eğitim biçimlerine kadar birçok alanda yeni ve etkili gelişmelere yol açabilecek potansiyeli bulunmaktadır.

Anlam, mânâ, tasarı, tasarım, semantik ve mizanpaj birbirinden bağımsız ve alakasız olduğu düşünülen kavramlar olarak değerlendirilebilir. Ancak temelde, bu kavramların tümü semantik bir durumdadır; yani anlam üzerine inşa edilmiş yahut anlamı biçmek ve yaratmak için kullanılan kavram/terimlerdir. Disiplinler, genellikle belirli kavramların yalnızca belirli alanlar içerisinde değerlendirilmesiyle sınırlanır. Burada kastedilen, bir araştırmanın araştırma sınırları değildir. Örneğin, dış görünüşünden yola çıkarak iki kavramın farklı alanlardaymışçasına algılanması ve bir araştırmacının bu algıya dayanarak, yanılgı sonucu kendi kendini sınırlamasıdır. Bu, araştırmacının, araştırmasının gelişimini engellemekle kalmaz aynı zamanda bu tür yaklaşımın aktarılarak olumsuz bir devamlılığının sağlar. Sınırlar aşılamaz hâle gelir. Böylelikle bu durum, görünmez sınırların (tabuların) oluşmasına neden olur. Bu görünmez sınırlar, doğal olarak düşüncenin ve düşünme gücünün sınırlandırılmasına yol açabilir. Bir araştırma, yalnızca kendi sınırları içerisinde dolaşarak, kavram farklılığı yanılgısıyla mekanik bir eyleme dönüşebilir. Bu durum ise üretimin ve araştırmanın gelişimini kaçınılmaz biçimde engeller. Oysaki kavram/terim

yanılgılarından önce, hangi kavramın/terimin ne ile ne kadar ilişkili olduğunu anlamak, bu tür yanılgıların ortadan kaldırılmasına katkı sağlayabilir ve farkındalık yaratabilecek, çözüm odaklı, yeni araştırmaları beraberinde getirebilir. Bu araştırmanın izleyeceği yöntem de tam olarak bu bakış açısına dayanmaktadır.

Ayrıca belirtmek gerekir ki; araştırma boyunca "kavram/terim" ifadesine sık sık yer verilmiştir. Bunun nedeni, burada kullanılacak kavramların aynı zamanda belli bir disiplinin ifadesi, aracı yani terim olma durumlarından kaynaklanmaktadır. Kavram ve terim, ifadesinin her biri, araştırma boyunca tek başına kullanılıp kullanılmamasına bağlı olarak bahsi geçen konunun bağlamı değişecektir. Özellikle teorik çözümlemelerde bu detay çok önemlidir.

Bu araştırma, birbirine bağlı iki ana konudan oluşmaktadır. Bu konulardan ilki, araştırma kapsamında yeni bir semantik çalışma alanı olarak önerilen "anlambiçim"dir. Morfosemantik (Morphosemantics) ile karıştırılmamalıdır. Bu, yalnızca dilsel bir alan önerisi değildir. İkinci konu ise anlambiçime bağlı olarak, uygulama niteliğinde, mizanpajın teorik ve pratik çerçevede ele alınmasıdır. Konu ayrımlarının detaylarına "Amaç" alt başlığı adı altında yer verilmiştir.

Anlam ve mânâ üzerine yapılan araştırmalar, tartışmalar, çözümlemeler ve daha fazlası, akademik incelemelerin/araştırmaların odağında olmuş ve sadece akademi tarihi boyunca değil kadim tarihlerden günümüze değin güncelliğini korumuştur ve korumaya devam etmektedir. Bu iki kavram; varoluşa dair, insanın doğa ve evren ilişkisini çözümlemek adına araştırmaların başlangıç noktasını oluşturmuştur. Anlam ve mânânın çözümlemesi aynı zamanda bu iki kavramın oluşumundan sonra da işlenerek, kavramların varoluşundan sonra ortaya çıkan ve birbiri ardına gelen eylemlerin de çözümlemesini beraberinde getirmiştir. Semantik alanı bu çözümlemelerden yalnızca biridir ve alt çalışma alanları olan, kapsamlı bir alandır. Keza, bu araştırmanın temel konularından, anlam-mânâ ikilisinin kullanımını şekillendirdiği araştırma bünyesinde keşfedilen; tasarı-tasarım ve mizanpaj kavramları da bu eylemlere dahildir. Tüm bu kavramların eylemsel çıkarımı ise "anlambiçim" çalışma alanını doğal olarak ortaya çıkarmıştır. Bununla beraber "anlambiçim" alanının teorik ve pratik olarak önerilmesinin gerekliliği üzerine incelemeler yapılmıştır. Araştırmanın seyrini, araştırma sırasında değiştirmiştir. Araştırma gözden geçirilerek, teorik bağlamlar teyit edilmiş bunun sonucunda yeni bir semantik çalışma alanı önerisi olarak sunulması uygun görülmüştür. Bu çalışma alanının gerekliliği,

pratikte nasıl kullanılabileceği ve mevcutta var olan temelleri üzerine yapılan değerlendirmeler, araştırma sırasında yalnızca bir isimlendirme yapılmak suretiyle akademik üretimin teşviki amaçları üzerine durulmuştur. Ancak araştırmanın temel amacı bu alanın keşfi, yeniliği, üzerine değildir.

Şunu da eklemek gerekir ki anlam; herhangi bir şeyi tanımlamak için kullanılan nesnel-olgusal bir kavram iken mânâ; herhangi bir şeyi tanımlamak için kullanılan öznel bir kavramdır. Bu kavramlar araştırma kapsamında olduğundan "semantik" adlı bölümde kapsamlı bir şekilde ele alınacaktır.

İnsan evriminin en başından itibaren soyut kavramları somutlaştırma ihtiyacı, ontolojik bir süreç olup, bu eylem doğadaki varlığın devamlılığı açısından kritik bir öneme sahip olmuştur. Hatta bu sürecin, varoluşun temel bir unsuru olduğu iddia edilebilir. Soyut olanı somutlaştırma ihtiyacı-çabası, örneğin; imden imgeye, imgeden sesse, sesten fonetiğe gibi basit ve gözlemlenebilir bir diyagram ile insanlığın iletişim temellerini neyin üzerine kurduğunu, sadece iletişim de değil aynı zamanda iletişimi de etkileyen uzamsal ve uzlaşımsal olan sistemlerin (örneğin; logografi, fonografi, ideografi, resimyazı, resimsel hece yazı vb. gibi sistemlerin) nasıl geliştiğini anlamamıza dair ipuçlarını sunmaktadır.

1.1. Gerekçe

Yukarıda bahsi geçen ipuçlarını bir araya getirerek araştırmak, incelemek, çözümlemek ya da öneriler sunabilmek bu alandan sorumlu olan akademisyenlerin ya da bilim insanlarının yegâne görevidir. Alan bazlı düşünmenin dışında, bu konu üzerinde yapılacak bir çalışma multidisipliner bir çözümlemeyi de beraberinde ister istemez getirecek ve diğer bilim dallarına da katkı sunabilecektir. Misal neyin nasıl işaretlediğinde ve burada gerçekten bir işaretleme olup olmadığına dair bir çözümleme, görüntüleme sistemlerine bir ışık tutabilir. Bir kameranın çalışma prensibinin değişmesine yahut bu görüntünün işlemcilerde işleme sırasını (algoritmasını) değiştirerek yeni gelişmelere yol açabilir. Yapay zekâ alanında yapılan ve derin öğrenme olarak adlandırılan sistemlere; bu anlama, anlamlandırma biçimi eklenerek insan zekasına daha yakın düşünen ve üretebilen yapay zekalar geliştirilebilir. Daha belirgin bir örnek ile günümüz dünyasında kullanılan Adobe Creative Suite program serileri gibi programların çalışma prensiplerini değiştirebilir yahut program içerisinde yeni tasarım araçlarının eklenmesine yol açabilir. Bu

çalışmayı multidisipliner düzeye taşıyan ana unsur; felsefe, antropoloji, semiyoloji, sanat tasarım, karşılaştırmalı bilimler vb. birçok alanın kullanılarak araştırmanın sürdürülmesi olmuştur. Araştırmanın ana alanları ise yalnızca sanat tasarım, felsefe, semantik ve felsefi semantik ana bilim dallarına dayanmaktadır. Bu bilim dallarının ise yoruma ve anlamlandırmaya ne denli açık olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir.

Bu araştırmanın ehemmiyeti, kavramların ve "anlambiçim" gibi teorik, pratik önerilerin kendisinde bariz bir biçimde görülmektedir ancak her akademik araştırmada olduğu gibi bu araştırmanın da sınırları bulunmaktadır. Genel anlamda öneriler, bu araştırmanın yalnızca belli bir kısmını oluşturmaktadır. Anlambiçim, bu öneriler arasında en belirgin ve öne çıkan bir kavramdır. Bu araştırmanın bakış odağı bahsi geçecek olan kavramların teorik ve pratik kullanımlarıdır. Buna bağlı olarak bu tezin gerekçelerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Anlam-mânâ, tasarı-tasarım, semantik ve mizanpaj kavramlarının özellikle Türkçe kaynaklı literatürlerde araştırmaların yetersiz yahut yanıltıcı olması.
- Semantik kavramının özellikle Türkçe literatürde dilbilim alanına mahal edilmesi.
- Bu kavramların birbiri arasındaki teorik ve pratik bağlamın yeterince incelenmemiş/incelenememiş olması ve bu problemlere araştırma bazında "anlambiçim" adı verilen yeni bir semantik çalışma alan ihtiyacının önerilmesi, bu problemlerin giderilmesi.
- Bu kavramların sadece teorik bağlamda değil örneğin bu araştırmanın konularından biri olan tasarımda (mizanpaj bazında) işlevsel açıdan kullanılabilirliğinin üzerine çalışmaların olmaması.

Yukarıda belirtilen gerekçeler, bu araştırmanın yazılma gereğinin hem sınırlarını hem de kendisini oluşturmaktadır.

1.2. Amaç

Kavramsal tanımlamalar mühim bir konudur, araştırmanın iskeletini oluşturmaktadır. Bu tanımlamaları özümsemeden ve tarihsel süreçteki konumlarını kronolojik ve metodolojik açıdan incelemeden öneriler sunmak, bu çalışmayı bir değerlendirmenin ötesine taşımayacaktır.

Araştırma, giriş bölümünde belirtildiği üzere, iki temel konudan oluşmaktadır. İlk olarak; anlam-mânâ, tasarı-tasarım, mizanpaj ve nihayetinde semantik kavramlarının ortak bir kümede toplanarak, semantik alanda yeni bir çalışma alanı önerisi sunulması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda, türetilmiş ve üretilmiş olan "anlambiçim" kavramının teorik ve pratik açıklaması ele alınmaktadır. "Anlambiçim" önerisinin kapsamlı bir biçimde ele alındığı yerler; "Anlambiçim: Kavramların Paralel Tarihi" adlı bölümün sonuna kadar olan kısımları kapsamaktadır. Bu bölüme kadar, araştırma sınırlarında yer alan kavramlar kapsamlı bir şekilde analiz edilecek; kavram sınırlarının araştırma çerçevesi dışına çıkılmayacak ve kronolojik boyutları bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilecektir.

Sonuç olarak, "anlambiçim" alanının kavramsal açıklamalarından ve önerilerinden çok, adım adım işlenen kavramların bütünü, "anlambiçim" çıkarımını yapmak için kabul edilebilir argümanlar sağlayacaktır.

İkinci kısım ise; bu araştırmanın başlangıç kavramı olan mizanpajdır. Mizanpaj kavram/teriminin yapılan Türkçe kaynaklı literatür incelemelerinde yeterince ele alınmadığı görülmektedir. Bu durum hem mizanpajın bir kavram olarak hem de terim olarak asimile olması tehdidini beraberinde getirecektir. Kavramsal yok oluşu bir yana mizanpajın teorik uygulamaları da bu durum devam ettiği sürece yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. "Mizanpaj: Teorik ve Pratik Çerçeve" adlı bölümde ise bu yok olma tehlikesinin çözümü olarak düşünülen yeni sınıflandırmalar üretilmiş ve uygulama teknikleri incelenmiştir.

Tüm bunlardan yola çıkarak, araştırmanın temelde dört ana amacı vardır:

1. Tasarı-Tasarım, Semantik ve Mizanpaj kavramlarını incelemek ve yeniden tanımlayarak literatüre teorik ve pratik öneriler sunmak.
2. Araştırmanın sınırı diyebileceğimiz mizanpaj kavramının ve eyleminin kavram-terim bir sorunsal olduğunu belirtmek, teorik ve pratik bağlamda çözüm arayışları sunmak. Dijital ve geleneksel (basılı alanların tümü) mizanpajın sınırlarını çözümlemek.
3. Mizanpajı tarihsel süreçte karşılaştırmalı incelemeler eşliğinde inceleyerek mizanpajı türlere ayırmak, günümüzdeki konumu ve gelecekteki varabileceği konumlar hakkında araştırmaya dayanarak öngörüde bulunmak.

4. Araştırma içerisinde sunulacak argümanlar ve incelemeler ile kademeli, uzamsal ilişkiler kurarak (anlambiçimin semantik çerçevesinde yeni bir çalışma alanı olarak kullanılması gibi) çıkarımları/önerileri (bu alanların ehemmiyeti, öğrenci teşviki gibi önerileri) literatüre sunmak.

Bu araştırma kapsamında, yukarıda belirtilen hedeflerin gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır. Kısacası, yeniden tanımlanacak kavramlar ve mizanpaj araştırmanın, en net amaçlarıdır. Bu kavramlar, araştırmanın temel yapı taşlarını oluşturacak, literatüre teorik ve pratik öneriler sunmayı hedefleyecektir. Buna ek olarak, 2024 yılında bu çalışma kapsamında yayımlanan iki adet yayın bulunmaktadır. Bunlardan ilki; mizanpaj kapsamında yayınlanan "Sayfa Tasarımının Tanımı ve Temel Unsurları" (Aksaray & Dartar, Sayfa Tasarımının Tanımı ve Temel Unsurları, 2024) adlı araştırma makalesidir. İkincisi ise; semantik alanının sanat eleştirisi metodolojisinde nasıl kullanılabileceğine dair "Tina Modotti Üzerinden Sanat Eleştirisine Semantik Öneriler" (Aksaray, 2024) başlıklı bir diğer araştırma makalesidir. Bu yayınlarda yer alan bölümlerden yararlanılarak, araştırma kapsamında türetilmiş "anlambiçim" alanına yönelik bir öneri geliştirilmesi hedeflenmektedir. Bu araştırma makro düzeyden mikro düzeye bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır.

1.3. Kapsam ve Sınırlar

Nicel ve nitel yöntemler karma bir biçimde kullanılarak araştırmanın ana kavram ve terimleri olan “tasarım-semantik-mizanpaj” üçlüsü incelenecektir ancak bu araştırmanın sınırları önceki alt başlıklarda belirtildiği gibi özellikle “semantik (anlambiçim) ve mizanpaj” üzerine kurulmuştur. Bu kapsam alanında, semantik ve mizanpaj incelenerek insanın varoluş sürecinde görsel algısının olgu hâline nasıl geldiğine dair temel izler, İnka İmparatorluğu’ndan günümüze tarihin kırılma dönemi olarak adlandırılan dönemler gibi birçok dönemler eşliğinde ele alınacaktır. Örneğin ilk yazılı antlaşma, ilk resimyazı gibi “tarihte ilk olarak” adlandırılan ve elimizde şu an bulunan güncel kabul görmüş ilkler üzerinden karşılaştırmalı analizler yapılacaktır.

1.4. Yöntem

Araştırma boyunca nicel ve nitel yöntemler karma bir biçimde kullanılacaktır. Ağırlıklı olarak birinci el kaynak kullanımı, kavramların etimolojik süreci, görseller

ve bu görsellerin ilk çıkış noktaları, bazı klasik veriler (örneğin: 1980'de baskı makinelerinin oranı gibi) araştırma kapsamında sıkça başvurulacak yöntemlerdir. Kısacası; kavram tanımlamaları, teorik alt yapı, metodolojik alt yapı, uygulama örnekleri son olarak karşılaştırmalı analiz ile araştırma süreci yönetilecektir. Araştırmanın konu başlıkları da bu çerçevede çizilmiştir.

2. KAVRAMSAL TANIMLAMALAR

Bu araştırmanın bel kemiğini kavramların oluşturmasının ve kavram ibaresine sıkça yer verilme nedeni, araştırmanın metodolojik bir yaklaşım olmasının dışında, Türkçe literatürde bazı kavramların belirsizlik niteliğini hâlâ korumasıdır. Örneğin, "semantik" terimi Dergi Park gibi Türk akademik arama motorlarında aratıldığında, büyük ölçüde dilbilim alanındaki çalışmalara atıfta bulunulması veya "tasarı" kavramının "tasarım" kavramıyla paralel anlamlarda kullanılması, örnek gösterilebilir, keza "mizanpaj" kavramı aynı yöntemle Türkçe literatürde aratıldığında kaynak gösterilebilecek yeterli veri bulunamamaktadır (örneğin; bkz. Scholar, 2024). Bu bölümde tanımlanacak olan kavramlar, argümanlarıyla yeni bir kavramsal çerçeve sunmayı amaçlamaktadır.

Bu bölüm, araştırmanın üç temel kavram/terimi üzerinden yapılandırılmıştır. Dördüncü kavram ise öneri niteliğinde bir alan olarak ele alınmıştır. Giriş bölümünde belirtildiği üzere, anlambiçim kavramı ve çalışma alanı yalnızca diğer kavramların toplamı niteliğinde değerlendirilmiş ve kademeli, ilişkili bir şekilde açıklanmıştır:

1. **Tasarı ve Tasarım:** Bu alt başlıkta, "tasarı" ve "tasarım" kavramlarının yeniden tanımlanması gerektiği ileri sürülmektedir.
2. **Semantik:** Bu alt başlıkta, semantik kavramının 1800'lü yıllardan itibaren tartışıldığı ve yalnızca dilbilim (filoloji) alanına özgü olmadığı argümanlarla desteklenerek vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, "anlam-mânâ" ayrımının ele alınması ve semantik terimine alternatif olarak semasiyoloji kavramının önerilmesi gerektiği tartışılmaktadır.
3. **Mizanpaj:** Bu alt başlıkta, mizanpaj kavramının güncellenmesi ve kapsamının genişletilmesi gerektiği görüşü savunulmakta, bu iddia çeşitli argümanlarla desteklenmektedir.
4. **Anlambiçim:** Bu alt başlıkta, anlambiçim kavramının tanımı yapılacaktır. Semantik ve semiyolojinin birleşiminden oluşan yeni bir semantik alan olarak ele alınmasının gerekliliği üzerinde durulacaktır. Aslında bu araştırma çerçevesinde

incelenen üç ana kavramın ortak ögelerinin (bu ögeler anlam ve biçimdir) toplamından ibaret olduğu yani halihazırda böyle bir olgunun olduğu fakat adlandırılmadığı, temellendirilmediği çıkarımı birçok argüman eşliğinde desteklenecektir. Teorik ve pratik uygulamaları, somut sorgulamalarla incelenecektir.

2.1. Tasarı ve Tasarım

Tasarı, Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde "olması ve yapılması düşünülen bir şeyin zihinde aldığı biçim" (TDK, 2024) olarak tanımlanırken Google ve Oxford ortaklığında hizmet veren Oxford Languages sağlayıcısına "tasarı ne demek" şeklinde yöneltilen sorular, arama sonuçlarında "olması ya da yapılması düşünülen, istenilen bir şeyin zihinde oluşması, zihinde aldığı biçim, bir kimsenin yapmayı düşündüğü, tasarladığı şey" (TDK, 2024) yahut ikinci anlam olarak "herhangi bir iş için düşünülen biçim" olarak yanıt vermektedir. Aynı yöntem ile tasarım kavramı, TDK Sözlüğünde birinci anlamda "zihinde canlandırılan biçim; tasavvur" ikinci anlamda "bir sanat eserinin, yapının veya teknik ürünün ilk taslağı; tasar çizim, dizayn" olarak tanımlanırken Oxford Languages sağlayıcısına "tasarım ne demek" şeklinde yöneltilen sorular, arama sonuçlarında "bir şeyin biçimini kafada oluşturma işi ve bu yolla düşünülmüş biçim." yahut "tasarçizim" şeklinde yanıt vermektedir. Gözlemlendiği üzere benzer anlamlara sahip olduğu düşünülen bu iki kavram, Türkçe etimolojisi açısından incelendiğinde Proto-Oğuz ailesine dayandığı varsayılmaktadır (Yusuf, 2024) ancak yeterli veri bulunmaması nedeniyle bu kavram-terimlerin kökenine ilişkin belirsizlik devam etmektedir ve kelime kökleri hâlâ netlik kazanmış değildir.

Bu yöntem ile kavramsal bağlam diğer dillerde misal İngilizce'de incelendiğinde ilk olarak Latince kökenli olan "de: görmek, dışlamak ve sign: işaretlemek, iz, işaret kelimelerinin bir araya gelmesiyle designare türemiştir bu kelimenin anlamı ise işaretlemek, belirlemek, belirtmek ve seçmek" (Harper & McCormack, 2024) anlamlarına gelmektedir ve günümüzde nihai "design" hâlini almıştır. Design doğrudan Türkçe'ye çevrildiğinde "tasarım" demektir fakat İngilizce'de Türkçe karşılığı "tasarı" olan kavram "draft" doğrudan anlamsal olarak tasarıyı işaretlemektedir. Draft ise 1500'lü yıllardan itibaren aktif olarak farklı birçok alanda kullanılmıştır. (Harper & McCormack, 2024) Semantik bütünlüğünün son hâlini "taslak, ön çizim, çizimi düşünülen şey, hayali iz" olarak tamamlamıştır. Fransızca,

Almanca gibi birçok Avrupa dilinde “design” tasarım için ortak kabul görmüşken neredeyse her bir Avrupa ülkesinin kendine ait taslak niteliğinde bir kavramı bulunmaktadır.

Sonuç olarak tasarı ve tasarım, aynı kavramlar değildir. Dünyaca ünlü sanat eleştirmeni Terry Barrett’in dediği gibi “Göz seçer, reddeder, örgütler, ayrımcılık yapar, birleştirir, sınıflandırır, çözümler ve inşa eder.” (Barrett, 2017, 69). Tıpkı “design” sözcüğünün “de” ekinde dışlama anlamı gibi Barrett’n bu tespiti tasarım ve tasarı arasındaki ayrımı ve tasarıdan tasarıma geçen süreci net bir şekilde ifade etmektedir. Buradaki göz ibaresi bu araştırmada kullanılması bâbında bilincin kendisini temsil etmektedir. Tasarı bu sürecin doğrudan kendisidir. Sürecin son hâli yani inşa edilmiş şeyin kendisi ise tasarımdır.

Tüm bunlara nazaran, misal Türk hukuk alanında "taslak tasarı" ya da "tasarı taslağı" gibi ifadeler kullanılsa da bu ifadeler o alana ait kalıplaşmış tanımlamalardır ve mesleki jargona dahil olmuş ifadelerdir. Mesleki jargonlar, terim sapmaları ya da yanlış bilinen ifadelerin ötesinde, tasarı ve tasarım kavramlarına teorik bir yaklaşım benimsemek, bu iki kavramın sınırlarını çizebilmek adına önemli bir noktadır. Öncelikle, tasarı ve tasarım kavramlarını yeniden tanımlayarak, bu kavramların argümanlarını da birlikte incelemek gerekir. Bu sayede, objektif ve analitik bir değerlendirme yapmak mümkün olacaktır.

İlk olarak tasarı ve tasarım kavramlarını tanımlamak adına kullanılacak iki ifade bulunmaktadır. Bu ifadeler Jean Paul Sartre’in 1961 yılında katıldığı konferansta gündeme getirilmiştir. İlk bakışta Sartre ve bu araştırmanın ilgisi tam olarak bağdaştırılamasa da araştırma boyunca farklı disiplinlerden birçok isim ile çözümlemeler yapılacağı araştırmanın giriş bölümünde bahsedilmiştir. Metodolojik analizlerin pratik ile ilişkisi ancak bu yöntem ile çözümlenebilir ve bu çerçeveler içerisinde literatüre öneride bulunabilinir.

Bu kavramlardan ilki düşünülmüş öznedir (Nesneleşmiş özne olarak da tanımlanabilir.), ikincisi ise özneleşmiş nesnedir kısaca özne ve nesnedir.

Bahsi geçen kavramlar, 1961 yılının aralık ayında Jean-Paul Sartre, İtalya hükümeti tarafından Gramsci Enstitüsü'nün davetlisi olarak (Sartre J.-P. , 2020, s. 67), aralarında Mario Alicata, Bianchi Bandinelli, Galvano Della Volpe, Cesare Luporini, Guido Piovene, Lombardo Radice, Giuseppe Semerari ve Francesco Valentini'nin bulunduğu

bir münakaşaya katıldığı sırada gündeme getirilmiştir. O dönemde İtalya, II. Dünya Savaşı sonrası diğer ülkelerin entelektüellere bakışının aksine Avrupa'da bulunan dönemin popüler entelektüellerine fırsat tanıyarak, politikaya katkı sağlamaları amacıyla böyle bir olanak sağlamıştır. Tartışmanın merkezini, özne-nesne ilişkisi oluşturduğundan, öznellik ve nesnellik anlayışlarından bilginin iktidarına kadar birçok derin felsefi tartışma yapılmıştır. Bu tartışmaların amacı bir şeyleri sonuçlandırmaktan çok özne-nesne ilişkisinin Marksizm'den sanata toplumdaki etkilerini ve bu etkilerin nasıl, hangi araçlarla şekillenebileceğini incelemek olmuştur. Hatta Jean-Paul Sartre bu incelemeyi daha ileri götürerek Gustave Flaubert'in eserlerindeki öznelliği ciddi ve sert bir şekilde eleştirmiştir. Sartre, hayatının son dönemlerini ise kendi tabiriyle, Flaubert'in topluma karşı olan sorumsuzluklarından "L'Idiot de la famille" adlı eser serisini yazarak geçirmiştir. Öznellik ve nesnellik konusunun ehemmiyeti nesneler arası evren, özneler arası evren, idealar gibi birçok felsefi metodolojinin merkezinde yer alıyor olmasıdır. Bu ehemmiyet eşanlı olarak bu araştırmanın kavramları açıklamasında da bir yöntem olarak kullanılacaktır. Özne, nesne ve idea arasındaki ilişki semantik ve uzamsaldır. Uzamsal oluş tabii olarak beraberinde sürekli etkileşimi getirmektedir. Buna bağlı olarak tasarı ve tasarım kavramları da neredeyse tüm kavramlar gibi özne, nesne ve idea çerçevesinde açıklanabilir. Açıklama ise tıpkı Jean-Paul Sartre gibi metodolojik çalışmalarda söz sahibi olmuş entelektüellerin teorilerine teknik olarak dayandırılabilir.

Tüm bunlara bağlı olarak tasarıyı tanımlamak gerekirse tasarı; düşünülmüş öznedir yani tasarımı (gerçekleşecek olan somut şeyi) hayal eden ve düşünen varlığın iz düşümüdür. Henüz nesneler arası evrende yani fiziki dünyada karşılığı olmayan fakat semantik açıdan (anlamsal açıdan) tanımlanabilen ve öznelerin aynı anda aynı anlamı çıkaramadığı şeylerin tümüdür. Tasarım ise özneleşmiş nesnedir yani hayal eden ve düşünen varlığın fiziki, algılanabilir, somut izleğidir. Nesneler arası evrende karşılığını bulmuş ve gerçekleşmiş şeylerin tümüdür.

Yukarıda belirtilen yeniden tanımlamayı örneklendirecek olursak "araba" denildiğinde her öznenin zihinde kendine ait bir arabanın canlanması bir tasarıdır. Ne kadar detay verilirse verilsin özneler arasında canlanan araba formu birbiriyle aynı olmayacaktır ancak bu araba fiziki dünyada karşılığını bulursa yani somutlaştırılırsa -ki bu somutlaştırma çizim, gerçekten monte edilmiş bir araba, bir görsel, söylem vs. olabilir- o zaman özneler arasındaki ortaklaşa en yakın form canlanacaktır. Günümüzde Apple

markası denildiğinde zihinsel izlekte bir elma ikonunun yahut bir Apple marka modelin canlanması buna örnek verilebilir. Bu araştırma bağlamında olan semantik bölümünde; anlamsal ayrılıklar, işaretlemeler, yeniden üretim vb. terimler kapsamlı bir şekilde incelenerek konunun bütünlüğü bağdaştırılacaktır.

2.2. Semantik

Bir önceki bölümde bahsi geçen ve konu bütünlüğünün anlaşılması adına yeniden vurgulamak gerekir ki; kavramların birbiriyle ilişkisi önemli bir husustur. Bu bölüm ilk alt başlık olan tasarı ve tasarım ile kavramsal tanımlamaların son başlığı olan mizanpaj arasında köprü görevi görmektedir. Her iki kavramın ana birleşimi araştırma bağlamında bu alt başlık altında incelenecektir. Belirtmek gerekir ki kavram ilişkilerinin birbirinden bağımsız olarak ele alınmasının, araştırmanın bütüncül yapısını zedeleyebileceği ve kavramsal tutarlılığın algılanmasını zorlaştırabileceği göz ardı edilmemelidir.

Semantik, Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde birinci anlamı "anlam bilimi" ikinci anlamı ise "anlam bilimsel" (TDK, 2024) olarak tanımlanmıştır. Oxford Languages hizmet sağlayıcıları da Google arama motorunda aynı sonuçları vermektedir. Semantik, salt bir tabirle anlamın kendisini inceleyen bilimdir. Hatta dilbilimciler ve felsefeciler arasında kullanılan sık bir tabirle anlamın anlamını inceleyen bilimlerin tümüdür. Sözlük anlamlarının dışında 1978 yılında yayımlanan Türk Dili ve Aylık Dil ve Yazın Dergisi'nin 324'ncü sayısında ünlü dilbilimci Stephen Ullmann semantik kavramını "Semantics (anlambimi) sözcüğü, Yunanca *semaphore'*de de bulunan sēma "sign"(gösterge)den gelir." (Ulmann, 1978, s. 355) şeklinde tanımlamıştır. Tanımlamanın devamında ise bu araştırmanın giriş, gerekçe vb. kısmlarında sıkça vurgulanan ehemmiyetli iki tespiti işaretlediği gözlemlenmektedir.

Birincisi; Ulmann, semantik kavramının ilk kez 1883'te Fransız dilbilimcisi Michel Bréal tarafından kullanıldığını belirtmiş ancak zamanla kavramın çevresinde ciddi terminolojik kargaşaların doğduğunu ifade etmiştir. Bununla beraber, semantik teriminin dilbilim ile sınırlanmadığını da eklemiştir. İkincisi; anlambilimi teriminin dilbiliminde dahi oldukça belirsiz olduğunu vurgulamıştır. Bunun nedenini ise anlamın, sözcükler ile sınırlanmış olmayıp sözcük üstü ve sözcük altı düzeylerde varolmasıyla açıklamıştır (Ulmann, 1978, s. 355).

Semantik kavramının sadece dilbilime mahal olmadığını dile getiren dilbilimci sadece Ulmann da değil, dilbilimciler arasında dilbilimin mihenk taşı olarak adlandırılan Frank Robert Palmer semantiği "Semantik (semantics), anlam çalışma ve araştırmalarına işaret etmek için kullanılan teknik bir terimdir." (Palmer, 2024, s. 15) şeklinde tanımlamıştır. Kısacası 1976 yılında Cambridge Üniversitesi tarafından "Semantics: A New Outline" (Palmer, s. 1976) adıyla basılan ve semantik araştırmalarında kritik bir yere sahip olan bu kitapta, Palmer, semantik kavramının yalnızca dilbilime mahal olmadığının argümanlarını sunmaktadır. Basit yöntemler ile yapılabilecek aramalarda çoğunlukla Türkçe literatüründe, Türkçe yazılmış akademik literatürde, semantik kavramının dilbilim yahut teoloji alanında çalışıldığı görülmektedir. Bilakis başlı başına bir alan olma yolunda ilerleyen semantik başta felsefe olmak üzere diğer disiplinlerin de kendi içerisinde çalışmalar sürdürmesi gereken kritik bir konuma sahiptir. Farklı ulusların bu alanda yaptığı çalışmalar, literatür taramasında semantik alanının hangi disiplinlerde nasıl kullanılabileceğine dair örnekler teşkil etmektedir. Türkçe literatürde bu alanın sınırlı bilimlerde kaldığı görülmektedir.

Tüm bunlara bağlı olarak, semantik kavramının bu denli gelişmesinin ve diğer alanlarda etkinliğini göstermesinin nedeni Bréal'den günümüze değin geçirdiği süreçte yatmaktadır çünkü semantik, hâlâ belirsizliğini korumakta ve üzerinde ciddi çalışmaların yürütüldüğü bir alan olma özelliğini daha da karmaşıklaşarak (örneğin; semantik ağlar alanını inceleyebilirsiniz) sürdürmektedir.

Araştırmanın giriş bölümünde de belirtildiği üzere, semantik, algılanabilir dünyanın tanımlanmasında önemli katkılar sunmuş ve sunmaya devam edecektir. Her semantik araştırmacısı veya bu çalışma alanıyla ilgilenen bir araştırmacı, ister istemez göstergelerin çözümlemeleriyle de ilgilenmek durumunda kalacaktır; bu da, aslında bir semiyoloji incelemesi yapmayı zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, dilbilimcilerin aslında birer gizli semiyolog olduğunu söylemek de yanlış bir tespit olmayacaktır. Michel Bréal, Frank Robert Palmer, Ferdinand de Saussure, Reinhart Koselleck, Roland Barthes, Avram Noam Chomsky, Umberto Eco, Michel Foucault vb. isimlerin yaşam öyküsündeki semantikle alakalı çalışma benzerlikleri bu tespiti destekler niteliktedir. Kimi farklı disiplinlerden olsa dahi dilbilimden semiyoloji alanına geçenler yahut tam tersi bir yol izledikleri gözlemlenmektedir. Ayrıca gümüzde dilbilim alanından semiyoloji alanına geçmiş pek çok akademisyen bulunmaktadır.

Semantik kavramına alternatif olarak birçok kavram üretme girişiminde de bulunulmuştur. Misal; Michel Bréal'in bu kelimeyi ilk kez 1883 yılında kullanmasına rağmen kelimenin literatüre kazandırılması 1894 yılında Amerikan Filoloji Topluluğu tarafından "Reflected Meanings: A Point in Semantics" başlıklı bir bildirinin yayımlanması sayesinde olmuştur. (Palmer, 2024, s. 15) Kavram, dilbilimciler arasında dönem dönem tartışma yaratmış ve alternatif arayışlara gidilmiştir. Bu kavramlar; "semasiology, semology, semiotics, sememics ve semics gibi terimleri içermektedir." (Palmer, 2024, s. 16) Bu kavramlar arasında araştırma bağlamında ve anlamsal genişlilik, çok anlamlılık, anlamsal imkân olarak en uygun kavram semasiyoloji olabilir. İlk bakışta semantik ve semiyolojinin birleşimi ile üretilmiş bir terim olarak görünse de aslında semantik teriminin 19. yüzyıl Almanyası'nda yaygın kullanımı semasiyoloji terimidir (Harper & McCormack, 2024) yani semantik ile aynı işlevi görmektedir. Bir öneri olarak semantik ve semiyolojinin alternatifi görevinde de kullanılması makuldur. Günümüzde Steven Roger Fischer gibi dilbilimciler araştırmalarıda, semasiyoloji terimini yer yer semantik yerine kullanmaktadır.

Semantik, aslında yeni bir arayış değildir. İnsanlık tarihinde, düşüncenin ve dilin başlangıcı neredeyse semantiğin tarihi de en azından işlevsel olarak bir o kadar eskidir. Misal Orta Asya'da, Doğu'da semantik benzeri birçok alan bulunmaktadır. İslâm coğrafyasında gelişmiş belâgat ve meâni (TDV, 2025) buna örnek verilebilir fakat doğrudan semantiği işaretlemek yerine daha çok hitap, söylem hatta doğrudan Batı'da retorik kavramına tekabül eden kavramlardır. Orta Asya, Doğu ve Uzak Doğu gibi coğrafyalarda anlam ve mânâ arayışı Batı'ya kıyasla daha somut ve eski olduğundan bu coğrafyada yaşamış toplumlar geçmişte taş tabletler, hiyeroglifler, beyit, gazel, kaside, şiir, musiki, hikâye gibi siyasi, edebi, felsefi derinliği olan alanlarda semantiğin boy gösterdiğine dair bir çıkarım yapmak mümkündür fakat bu konu araştırma kapsamında olmadığından detaylara yer verilmeyecektir.

Buna ek olarak, araştırmanın ileriki bölümlerinde semantik kavramının işlevsel tarihinin bir kısmının inceleneceği güncel veriler ile ilk çalışma olan Kraylos'tur. Bugün akademik camiada Platon'un Kratylos'u genel kabul görmektedir (Bestor, 1980). Platon, tamamı diyaloglardan oluşan bu eserinde Sokrates, Hermogenes ve Kratylos arasında bir tartışma yaratarak semantiğin ilk izleri denilebilecek sorular sormuş ve cevaplar aramaya çalışmıştır. Bu sorulardan bazıları; isimlerin nasıl ortaya çıkabileceği, bu isimlerin sesler ve görüntüler ile nasıl eşleştiği, bir ismin bağlamının

ve uzamının neye göre şekillenebileceği türevinden anlamın anlamına inerek çözümlemeye çalıştığı türden incelemelerdir. Fischer, Palmer ve semantik alanında çalışmış birçok isim tarafından Platon'un bu eseri başlangıç olarak kabul edilse de aynı isimler tarafından Platon'un anlam ve mânâya yaklaşımı ilkel ve hatalı kabul edilmektedir. Örneğin Palmer, Türkçe adı "Semantik: Yeni Bir Anlambilim Projesi" adlı kitabında Kratylos için "…yetersiz ve tatmin edicilikten uzak iki semantik görüşünü tartışıp ortadan kaldıracağım." (Palmer, 2024, s. 40-48) ifadesini kullanmıştır. Bu görüşlerden biri o dönemlerde (1980'li yıllarda) semantikçilerin ehemmiyet verdiği ve ciddi bir kaide gözüyle bakılan Platon'un Kratylos'da bahsettiği isimlerin çıkış noktası ve anlam-mânâ çıkarımlarıdır. Bu çıkarımlar Palmer'in ön gördüğü gibi "Ne tür ya da hangi sınıfların bulunduğunu belirleyip ortaya koymak, semantiğin problemlerini oluşturmaktadır." (Palmer, 2024, s. 44). Özetle ciddi; metodolojik, ontolojik ve birçok disiplinlerde problemleri-açıkları olan ve hâlâ tam olarak çözümlenemeyen şeylerin bulunduğu geniş bir alana karşı Platon'un basit yaklaşımını eleştirmiştir. Bu alanın genişliği, çeşitliliği ve karmaşıklığı üzerine birçok dilbilimci, filozof vb. isimler literatürde Palmer gibi yanlış anlaşılmalara vurgu yapmıştır. Yanlış anlaşılmalardan bir diğeri ise semantik alanının sözlük yazmak ya da salt etimolojik çıkarım olarak algılanan yanılgısıdır. Hatta Palmer "…biz sadece veya asli olarak sözlük yazma işiyle ilgileniyor değiliz." (Palmer, 2024, s. 19) ifadelerini kullanarak modern araştırmaları da eleştirmiştir.

Bir diğer husus, giriş bölümünde bahsi geçen "anlam" ve "mânâ" kavramlarıdır. Semantik alanının temel kavramları, bu kavramlar arasındaki ayrım, semantik analizler yapabilmek için oldukça önemlidir. "Anlam", bir terimin doğrudan sözlük tanımına karşılık gelir. Örneğin, "araba", "bardak", "masa" gibi sözcüklerin sözlük anlamları, bir kelimenin genel kolektif anlamını ifade eder. Bu, doğrudan anlamın kendisidir. Ancak, bir kelime sesli olarak ifade edildiğinde veya yazılı olarak görüldüğünde, her bireyde aynı zihinsel izleklerin ortaya çıkmayabileceği unutulmamalıdır. Bu durum ise mânânın kendisidir. "Mânâ", bireylerde "araba" kelimesi duyulduğunda akla gelen ilk ve özgül izlek, imge veya düşüncedir ve bu kişisel bir deneyimdir. Dolayısıyla, farklı bireylerde, aynı kelime, farklı mânâlar uyandırabilir. Bu da, anlam ile mânânın arasındaki temel farkı ortaya koyar: "Mânâ", kişisel-bireysel bir izlekken; "anlam", kelimenin toplumsal ve dilsel bağlamda taşıdığı genel karşılığıdır.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde bu iki kavram her ne kadar aynı karşılıkta kullanılsa da diğer dillerde bu kavramlar için ayrı tanımlamalar yapılmıştır. Örneğin; İngilizce'de anlam; meaning iken mânâ; significance olarak tanımlanır. Buna bağlı olarak Online Etymology Dictionary'de bu kavramlar meaning; of an omen, to mean şeklinde yani doğrudan ifade, karşılık olarak tanımlanırken significance; sign, symbol, portent ise belirtisel, beliren, işaretsel, önemsel olarak tanımlanmıştır. (Harper & McCormack, 2024) Bu argümanları güçlendirmek adına semantik ile doğrudan ilişki olmayan örnekler verilebilir. Misal Terry Barrett'in Türkçe adıyla "Fotoğrafı Eleştirmek: İmgeleri Anlamaya Giriş" adlı eserinde anlam ve mânâ farklı karşılıklarda kullanılmıştır. Barrett, anlam ve mânâ arasında ayrım yapılabileceğini hatta mânânın anlamdan daha kişisel olduğunu özellikle vurgulama gereği duymuştur. (Barrett, 2017, s. 91) Sadece Barrett'de değil, Foucault'un Türkçe adıyla Bu Bir Pipo Değildir'i, John Berger'in Görme Biçimleri ve Ferdinand Saussure'nin Dilbilim Dersleri gibi farklı disiplinlere ait eserlerde bu ayrım sıkça vurgulanmıştır. Bu ayrımın ve genel anlamda kavram ayrımının ehemmiyeti; görünürde küçük bir detay gibi görülebilir ancak kavramsal tanımlamalar başlığının başında belirtildiği gibi sözcüklerin anlam ayrımı önemli bir meseledir. Sözcüklerin anlam kaymaları, anlam asimilasyonları, anlam kayıpları yalnızca dilin kısırlaşması tehlikesini değil aynı zamanda bir toplumun düşünme yeteneklerini de kısıtlayabilir. Dilin yalnızca etkileşim kullanmak amacıyla kullanılan bir olgu olmadığı, düşünme becerileri ve bireylerin gelişimi üzerindeki etkisi sayısız araştırma ve deneyde gözlemlenmiştir. Bu bağlamda "Dilimiz, kimliğimizdir." ilkesi doğrultusunda çalışmalar yürüten Türk Dil Kurumu'nun, bu kavramların tanımlarını dikkate alarak sözlük çalışmalarına dahil edip/etmemesi yönünde değerlendirmeler yapması önerilmektedir.

Dil, edimsel sistemlerin kolektif çabasıdır ancak Steven Roger Fischer'in dediği gibi yalnızca insana ait bir olgu değildir. (Fischer, 2023, s. 2) Dil, anlam ve mânâların büklümlü, düz, uzamsal, uzamsal olmayan vb. birçok karmaşık sistemlerin bir arada bulunduğu kümelerdir. Bu kümeler alıcılar ve vericiler olmadan tamamen anlamsız ve mânâsızdır. Buna bağlı olarak semantik alanında bu bölümün son içeriği olan edimler sistemine değinmek gerekir. Bu araştırmanın bağlamından ayrılmamak adına edimler sisteminin yalnızca semantik açıdan araştırmayı ilgilendiren kısmı incelenecektir. Tabii bu inceleme öncesinde, ön bilgi vermek adına edimler sisteminin kısa tarihinden bahsetmek gerekir.

Edimler yani eylemler sistemi, bu kavram felsefede ontolojinin bir alanıdır ve özellikle XIX. yüzyılda Jean-Paul Sartre ile daha sık tartışılmaya-araştırılmaya başlanmıştır. (Keskin, 2016, s. 24-25) Sartre, kendinden önceki varoluşçu kategorisine giren düşünürlerin misal Søren Kierkegaard ve René Descartes gibi isimlerin, birey ve bireyin sorumlulukları üzerine belli başlı sistemler geliştirmiş ve yaşamı boyunca neredeyse tüm eserlerinde bireyin toplumdaki önemine vurgu yapmıştır. Sartre'n felsefesinde yani varoluşçulukta sürekli kullandığı ana kavramlar ise; birey, toplum, sorumluluk, özgürlük, eylem, eylemsizlik, özne ve nesne gibi her biri ayrı bir alan olan kavramlardır. Hem kendi döneminde hem de sonrasında bu bireyci yapı daha doğrusu yalnızca bireyci algılanan yapı, yanlış anlaşılmış ve Sartre'n toplumcu yapısı göz ardı edilmiştir. Öyle ki Orhan Hançerlioğlu 1967 yılında Varlık Yayınları'ndan yayımladığı "Felsefe Sözlüğü" adlı kitabında egzistansiyalizmi (varoluşçuluğu) hippi akımı olarak tanıtmıştır. Sartre'n yaşamı göz önüne alındığında hippi topluluğunun Sartre'yi yanlış algıladığını söylemek doğru olur buna bağlı olarak Sartre, bu konuyu orijinal adı "L'existentialisme est un humanism" olan bir konferansta keskin hatlar ile dile getirmiştir. (Sartre J.-P. , Varoluşçuluk, 2015, s. 25)

29 Ekim 1945'te Libértion, Paris'te düzenlenen bir konferansta, Jean-Paul Sartre varoluşçuluğun bildirisi olarak kabul edilen "L'existentialisme est un humanism" Türkçe adı "Varoluşçuluk İnsancılıktır" olan bir bildirisinde başlıktan da anlaşılacağı üzere varoluşçuluğa getirilen tüm eleştirilere net bir ifade ile yanıt vermiştir. Sartre, yine aynı bildiride edimler sistemini tek kelime ile özetlemiştir; İnsan, eylemlerinin ve eylemsizliklerinin toplamından ibarettir. (Sartre J.-P. , Varoluşçuluk, 2015, s. 50-57) Bu ifadeden anlaşılacağı üzere edimler sistemi, bireyden topluma uzanan ve bireyin topluma karşı sorumluluğunu ve bu sorumluluğun işleyişini tanımlamak için kullanılan, birey-toplum zincirinde bireyin rolünü vurgulayan önemli bir kavramdır edimler sistemi.

Semantik araştırmalarını ise salt bir sözlük araştırmalarının ötesine taşıyan edimlerin kendisidir. Kelimeler, kavramlar, terimler, ideogramlar vs. gibi idea-gösterge olan her şey aksiyon hâlindedir. Tıpkı fizik kanunlarında belirtildiği gibi her şey hareket halindedir. Buna bağlı olarak; kelimeler, kavramlar, ideogramlar vb. her şey bulunduğu toplumun bireyleri tarafından devinim halindedir ve sürekli yeniden üretilme içerisindedir. Örneğin bundan yüz yıl önce Türkçe'de "oğlan" sözcüğü halk arasında çok sık kullanırken günümüzde oğlancılık anlamına gelen farklı bir anlama

çıkmaktadır. Bir başka örnek ise hitap için kullanılan "herif" sözcüğüdür. Hatta bu sözcük için Türk Edebiyatı'nın deneme ustası olarak bilinen ve ömrünü Türk Dili için derin çalışmalarla geçiren Nurullah Ataç şu sözleri söylemiştir: "Herif sözü ne zaman asilliğini yitirmiş de bir aşağılama sözü olmuş, bilmiyorum. …herif'i hor gören, bayağı sayan bir sınıfın marifeti olsa gerek." (Ataç, 1946, s. 89-90) Bu tür anlam sapmaları, anlam kaymaları, dilsel asimilasyonlar vs. tüm bunlara örnek gösterilebilir. Kısaca bir bireyin tüm deneyimleri; yaşadığı coğrafya, geçirdiği biyolojik sorunlar, psikolojik hastalıklar, çevre koşulları, eğitim düzeyi vb. gibi faktörler bireyin edimleri yani deneyimleridir. Doğumundan geldiği ana kadar edindiği şeylerin tümüdür ve bu edinme hali bireyin yaşamı son bulana kadar devam eder. Bu deneyimler, edimler ise o bireyin algılama biçimlerini kaçınılmaz bir biçimde etkiler. Bir göstergeyi inceleme biçiminden bir kelimenin o bireyde bıraktığı izleğe-yorumlamasına kadar her şey edimsel süreçtir. Bu süreç için semantik araştırmalarında ayrı bir alan dahi tanımlanmıştır. Bu alan "speech act." yani "6. (Green, Speech Acts, 2007).

Tüm argümanları güçlendirmek ve bu bölümü toparlamak adına Frank Robert Palmer'ın "speech act." için belirttiği önemli bir ifadeyi eklemek gerekir. Bu dilsel olmayan bağlamdır (Palmer, 2024, s. 74-85). Palmer, kelimelerin, göstergelerin kısacası imlerin-ideaların, tecrübe dünyamızla bağlantılı olduğu açık gerçeklerin reddedilemeyeceğini söylemiş ve onu konuşan, duyan kişilerin o güne kadar ki hayatlarının tamamından oluşan "öntavıralış" adını verdiği bir kavrama bağlı olduğunu eklemiştir (Palmer, 2024, s. 85-88). Sonuç olarak açık bir şekilde söylenebilir ki; semantik anlamın anlamını incelereken aynı zamanda anlam ve mânânın farklılıklarından ontolojiye kadar çetrefilli bir yapıya sahiptir. Semantik alanının çözümlenmesi sayesinde akademide multidisipliner gelişmeler tüm bunlara bağlı olarak sağlanabilir. Bu gelişmeler, yalnızca yapay zekanın insan zekasına yakınlaştırılması gibi teknolojik sistemleri değil aynı zamanda kritik toplumsal değişiklikler ve yapılanmalarda nasıl yol izlenebileceğine dair bir kılavuz görevi de görebilir. Bu alanın çeşitliliğini ve ehemmiyetini gözlemlemek adına semantik türlerinden ve bu alanda yapılmış çalışmalara bağlı gelişmiş kavramlardan, çalışma alanlarından bazıları şu şekildedir:

> Semantik (Semantics), Leksikal Semantik (Lexical Semantics), Sentaksik Semantik (Syntactic Semantics), Pragmatik Semantik (Pragmatic Semantics), Konseptüel Semantik (Conceptual Semantics), Kognitif Semantik (Cognitive

Semantics), Kültürel Semantik (Cultural Semantics), Sosyal Semantik (Social Semantics), Semasiyoloji (Semasiology), Onomasioloji (Onomasiology), Semiyoloji (Semiology), Semiyografi (Semiography), Semantik Ağlar (Semantic Networks), Denotatif Semantik (Denotative Semantics), Konotatif Semantik (Connotative Semantics), Dinamik Semantik (Dynamic Semantics), Kompozisyonel Semantik (Compositional Semantics), Fregean Semantik (Fregean Semantics), Montague Semantik (Montague Semantics), Model Teorisi Semantiği (Model-Theoretic Semantics), Formal Semantik (Formal Semantics), Tinsel Semantik (Spiritual Semantics), Sosyolinguistik Semantik (Sociolinguistic Semantics), Zamansal Semantik (Temporal Semantics), Metaforik Semantik (Metaphorical Semantics), Kültürel Çalışmalar Semantiği (Cultural Studies Semantics), Ontolojik Semantik (Ontological Semantics), Etnosemantik (Ethnosemantics), Pragmatik Semantikleri (Pragmatic Semantics Theory) vb.

Görüldüğü üzere semantik alanının yelpazesi, konunun ehemmiyeti ve çetrefilli yapısı gereği birçok alana ayrılmıştır. Özellikle bu son bilgi "anlambiçim" bölümü bazında göz önünde bulundurulmalıdır.

2.3. Mizanpaj

Mizanpaj, Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde "Sayfalama" (TDK, 2024) olarak tanımlanırken Google ve Oxford ortaklığında hizmet veren Oxford Languages sağlayıcısına "mizanpaj ne demek" şeklinde yöneltilen sorular, arama sonuçlarında "(gazete, dergi, kitap gibi yayınlarda) sayfa düzeni" yanıtı vermektedir. Mizanpaj, Fransızca kökenli bir kelime olarak "mise: yerleştirmek ve page: sayfa" kelimelerinin türetilmesiyle oluşturulmuştur. Mizanpaj terim/kavramının Türkçe'ye tam olarak ne zaman geçtiği bilinmese de çoğu Fransız kökenli kelimenin Türkçe'ye geçtiği ve matbaanın Türkiye tarihinde en aktif olduğu dönem sayılabilecek XIX. yy. civarında geçtiği varsayılabilir.

Yukarıdaki sözcük arama işlemleri aynı sıra ile "dizgi" kelimesine uygulandığında Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde dizgi "Basım için harfleri, kelimeleri, satırları, sayfalar oluşturacak biçimde düzenleme; tertip" (TDK, 2024) sonucunu verirken Oxford Languages sağlayıcısına "dizgi ne demek" şeklinde yöneltilen sorular, arama

sonuçlarında “basımevinde, yazıları dizerek basılacak duruma getirme işi” şeklinde sonuç vermektedir.

Kavramsal tanımlamaların son alt başlığı olan mizanpajın tanımı örneğinde görüldüğü üzere; tasarı-tasarım, anlam-mânâ ve mizanpaj-dizgi gibi kavram-terimlerin anlam karışıklıklarının yarattığı sorunlar açıkça gözlemlenmektedir. Ancak mizanpaj ve dizgi, araştırmada ele alınan tasarı-tasarım ve mânâ-anlam ayrımları kadar karmaşık bir problem içermemektedir. Bu bağlamda, mizanpaj ve dizgi ayrımı, araştırma boyunca anlam olarak birbirlerine oldukça yakın olan “kavram” ve “terim” sözcüklerinin birlikte kullanılmasına benzer bir durum sergilemektedir. Kavram; olgusal anlamların geneline verilen bir adlandırma iken terim; olgusal anlamların belli bir alana ait karşılıklarıdır. Mizanpaj da bu tür bir benzerlik göstermektedir. Aslında mizanpaj ve dizginin benzer anlamları çağırması teknolojik gelişmelerle gerçekleşmiştir. Mizanpaj, daha çok belli başlı iletişimsel ve estetik unsurları barındırırken dizgi adından da anlaşılacağı üzere koşullu biçimlendirmeye okunabilirliğe bağlıdır ve daha teknik bir kavramdır. Dizgi kavramının seri üretimle paralel bir ilişkisi varken mizanpajın varlığı antik tarihlerden öncesine dayanmaktadır. Bu iki kavramın anlamlamlarını açıklamak bu altbaşlığın esas amacıdır. Mizanpajın tarihi, bu bölümden sonra incelenecektir. Buna bağlı olarak mizanpaj ve dizgi ayrımını temel tarihi bir anektod ile açıklamak yeterli olacaktır. Belirtmek gerekir ki mizanpaj da tıpkı tasarı-tasarım benzerliğinde kavramsal bir aksiyon sergilemektedir. Örneğin; tarihin mizanpajı, politik mizanpaj, mekan mizanpajı gibi kavramlar mizanpajı bir terimden öteye götüren özellikleri sergilemektedir yani bir durumun nasıl yapılandırıldığını ve biçildiğini tarif etmek için de kullanılan bir kavramdır.

Mizanpajın, seri üretimle doğrudan bir ilişkisi vardır. Bu kavramın gelişiminde bazı icatlar ciddi rol oynamıştır ancak bu icatlar olmadan önce de tıpkı bu araştımanın tüm kavramları gibi mizanpajın da varlığı antik dönemlerden beri bulunmaktadır. Bununla birlikte, her kavram için benzer bir varoluş durumundan söz etmek mümkün değildir. Örneğin taşıt kavramı sözcük olarak var olmasa da her zaman varlığı olan bir kavram değildi. Tahta gemi ve kayık gibi ilkel araçların icadıyla geliştiği düşünülen bir kavramdı. Yahut hava temizleyici, krank mili vb. sözcükler her zaman varlığı mevcut olgular değildi. Durumu daha iyi kavrayabilmek adına “termodinamik” gibi terimsel bir kavram ele alınabilir. Fizik yasaları gereği bu kavram, her zaman var olmuştur. Antik dönemin insanları, bu bilgiyi bilinçli bir şekilde kullanmamış ya da bu kavramı

adlandırmamış olsalar bile, kavramın kendisi doğada daima mevcuttu. Bu araştırmanın en güçlü argümanlarından biri de tıpkı termodinamikte olduğu gibi burada ele alınan kavram ve terimlerin varlığının zamandan bağımsız olduğudur. Öte yandan isimlendirme ve kavramsal tanımlamanın zamanla oturması ise ayrı bir meseledir.

Matbaanın icad edilmesiyle başta İncil gibi kutsal metinler olmak üzere birçok edebi eser, bilimsel metin vb. ürün hızlıca yayımlanmaya başlanmıştır. Bu süreçte matbaada kullanılan teknolojiler asırlar içerisinde sürekli gelişmiş ve maaliyeti düşürüp basım hızını artırmaya yönelik adımlar atılmıştır. Birbiri ardına gelen diğer toplumsal gelişmeler de matbaanın icadıyla ilişkilendirilmektedir. (Roos, 2025)

Başta temel prensip, el ile yazılan ürünlerin belli plakalar, tabakalar, taş başkı yöntemleri gibi araçlar ile aktarımı sağlanmıştır. Bu aktarım bir yüzeyden diğerine daha düzenli geçiş ile sağlanmış böylelikle doğal olarak marj, boşluklar gibi teknik terimler gelişmiştir. Bu marj, boşluk gibi kavramlar kısaca herhangi bir yazılı metnin (el ile yazılmış metnin) matbaa ile kağıda aktarılması için el ile yazılanlar, hurufat kasası (harflerin tek bir sütun üzerine yer aldığı demir çelik gibi malzemelerden yapılmış baskı kalıbı) ile sıralanıp, dizilmesi işlemine denilmiştir. Bu işlemin tamamına dizgi adı verilmektedir. Günümüzde bu işlemler, Adobe InDesign gibi yazılımlar aracılığıyla gerçekleştirilmekte olup, 1970'li yıllarda ise Ready, Set, Go! gibi programlar bu amaçla kullanılmaktaydı. Aynı programlar, mizanpaj düzenlemeleri için de sıklıkla tercih edilmiştir. Konuyla ilgili olarak, bu araştırma kapsamında kullanılacak Türkçe kaynaklardan biri, Jan V. White tarafından 1987 yılında yazılmış ve aynı yıl Türkçeye çevrilmiş bir çalışmadır. Söz konusu kaynak, Ready, Set, Go! programında dizgi ve mizanpaj konularını uygulamalı bir biçimde ele almakta ve mizanpaj alanındaki Türkçe kaynak yetersizliğini ortaya koyması açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Ek bilgi vermek amacıyla kullanılan bu kısa tarihten de çıkarılabileceği üzere mizanpaj ve dizgi birbirlerine o kadar yakındır ki ayırt edilemez hâle geldiği bilinmektedir. Hatta öyle ki mizanpajın içerisine dizgi terimini dahil etmek yanlış olmayacaktır. Tüm bu sürece bütünsel yaklaşmak adına "Anlambiçim: Kavramların Paralel Tarihi" bölümünde mizanpaj için ayrılan kısmı incelemek analatik bir yaklaşım olur.

Bu alt başlığa kadar; tasarı-tasarım, semantik, anlam-mânâ ve mizanpaj ile dizgi kavram ve terimlerinin anlamsal karışıklıkları ile anlam sapmaları ele alınmıştır. Türkçe literatürde semantik alanının, filoloji ve teoloji gibi disiplinlerle sınırlı kaldığı

vurgulanmıştır. Bu kavram ve terimlerin sözlük anlamları ise farklı argümanlar eşliğinde yeniden tanımlanmaya çalışılmıştır. Türk Dili Kurumu'na, sözlükte yeniden tanımlamalar önerilmiştir. Bu argümanlar; farklı dillerin bu kavramları ele alış biçimleri ve tanımları, ünlü filologların bu kavramları kullanış biçimleri ile filologlar dışındaki diğer disiplinlerde bu kavramların kullanımını içermektedir. Son olarak, Jean-Paul Sartre'n edimler sistemi temel alınarak, sözcükler ve işaretler gibi imgesel olan her şeyin bireylerin deneyimleriyle yeniden üretildiği çıkarımına ulaşılmıştır. Bu bağlamda, "speech act" (konuşma edimi) kavramıyla edimler sistemi arasında köprü kurularak yeni bir metodolojik öneri ve teori sunulmaya çalışılmıştır. Araştırma bağlamında üretin anlambiçim kavramı için anlambiçimden sonra gelecek bölümlere metodolojik bir zemin hazırlanılmıştır.

2.4. Anlambiçim

Semantik alt başlığında ele alınan konuların, anlambiçim alt başlığı ile doğrudan ilişkili olduğu, semantik alt başlığının sonunda belirtilmiştir. Bu doğrultuda, anlambiçim alt başlığının kavram tanımlamalarında son sırada yer almasının nedeni, önceki bölümlerde sunulan bilgilerin, anlambiçim bölümünün metodolojik temeli dikkate alınarak daha kolay anlaşılmasını sağlamaktır. Araştırmaya uygun biçimde kademeli ve sistematik bir yol izlenmiştir.

Semantik alanında birden fazla alanın olması, bir yandan bu kavramın nasıl kullanıldığını ve ne gibi ihtiyaçları karşıladığını ispatlar niteliktedir. Ayrıca, alanların semantik alanına ne ölçüde muhtaç olduğu da gözlemlenebilir. (Chomsky, 2006, 89) Bu alanı somut ve işlevsel şekilde kullanan birçok disiplin vardır fakat gündelik hayatın içerisinde açık ara en bariz kullanmış disiplin, bilgisayar bilimleridir denilebilir. (Duke University, 2025) Semantik çözümlemeler sayesinde; yapay zeka derin öğrenimi ve yapay zeka uygulamaları, otomasyon sistemleri, robot süpürge gibi ev aletlerinin algılama süreçleri, ikili sistemler, nesnelerin interneti, akıllı telefonlar vb. sayısız alan gelişimini semantik ağlar çalışma alanına borçludur. Verilerin anlamlı bir şekilde organize edilmesi bu alanlarda sayısız yeniliğe ve devrime imkân tanımıştır. (Örneğin Open AI firmasının yazılımsal ve donanımsal gelişim süreçleri bu bağlamda incelenebilir.)

Bu bilgiler ışığında semantik, birçok disiplinde dallanıp budaklanmış bir kavram olması rahatlıkla anlaşılabilir. Türkçe kaynaklı literatürlerde giriş bölümünde de

belirtildiği üzere, genellikle teoloji ve filoloji gibi alanlarla sınırlı kalmaktadır. Ayrıca, bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti'nde semantik üzerine yapılan lisansüstü eğitim de oldukça sınırlıdır. Boğaziçi Üniversitesi ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) gibi prestijli eğitim kurumları dışında, semantik alanında lisansüstü programlara rastlanılmamaktadır. Bu üniversitelerde dahi, semantik ile doğrudan ilgili bir veya iki programın yer aldığı gözlemlenmektedir. Örneğin Boğaziçi Üniversitesi'nin bu alanda "Bilişsel Bilim Yüksek Lisans Programı" programı bulunmaktadır fakat ne yazık ki program yüksek lisans eğitiminden öteye geçememiştir. (Boğaziçi Üniversitesi, 2025) Belki de bu bölümlerin ve buna benzer bölümler daha önce denenmiş fakat başarısız olmuşlardır ancak her ne olursa olsun öğrencileri bu bölüme teşvik edip yeni araştırmaların ve istihtamların önünü açabilmek yine akademisyenlerin elindedir. Gelecek vizyonda ilgili alanla alakalı gerekli adımların atılması bu bağlamda önerilmektedir.

Buraya kadar ortaya konan tüm argümanlar, semantik alanının yeni alt disiplinler türetme potansiyelini açıklamaktadır. Bu süreç, tıpkı bir arşivde sayısız dosyanın kolayca bulunabilmesi ve anlaşılabilmesi için kategorize edilme ihtiyacı ve eylemi gibi düşünülebilir. Bu doğrultuda, anlambiçim tamamen disiplinler arası bir alan olarak, felsefi, metodolojik ve uygulamalı bir gereklilik olarak ele alınacaktır. Bu yaklaşım sayesinde, görsel, işitsel, dokusal ve benzeri alanlarda, bilgisayar bilimlerinin semantik ağları kullanması gibi diğer disiplinlere benzer şekilde ciddi pratik gelişmeler kaydedilebilir. Bilgisayar bilimleri gibi disiplinler, semantik çalışma alanlarından gün geçtikçe daha fazla faydalanmakta ve önemli ölçüde verimli kullanmakta, yararlanmaktadırlar. Tam bu noktada, araştırmanın başından itibaren izlenen yöntemi takip etmek mantıklı olacaktır, dolayısıyla ilk adım, anlambiçim kavramının tanımlanmasıdır.

Anlambiçim, adından da anlaşılacağı üzere anlam ve biçim sözcüklerinden türetilmiştir. Anlam ve mânâ kavramları, semantik bölümde yeterince ele alındığından bu bölümde yeniden açıklanmayacaktır. Biçime gelince, biçim, Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde birinci anlamı "Biçmek" fiili olarak tanımlanırken ikinci anlamı; dış görünüş, form, eşkâl, kalıp, şekil vb. anlamlarda tanımlanmıştır. (TDK, 2024) Google ve Oxford ortaklığında hizmet veren Oxford Languages sağlayıcısına "biçim ne demek" şeklinde yöneltilen sorular, arama sonuçlarında ise aynı şekilde iki anlam

vererek birinci anlamı fiil olan biçim yanıtı vermekte ve ikinci anlamı ise TDK ile paralel benzerlikler göstermektedir.

Biçim kavramının terimsel anlamı, sanat ürünlerinin yapısal özellikleridir. Ancak biçim ile sıklıkla karıştırılan 'biçem' terimi arasındaki ayrımı bilmek önemlidir. Bu bağlamda, biçim ve biçemi tıpkı 'anlam' ve 'mânâ' ayrımına benzetmek mümkündür. Biçim, herhangi yapısal özelliğin teknik ve nesnel bilgisini ifade ederken; biçem, bu bilginin öznel ve özgül yansımasını temsil eder. Örneğin, bir logo bir biçimdir; şiir, barok mimari veya bir devre kartı tasarımı da bir biçimdir. Ancak bir logonun işlenişi, üretim sürecinde yaratıcısının kendine özgü araçlar ve yöntemler kullanarak ortaya koyduğu stilistik özellikler —örneğin, yaratıcısının daima kalın bir yazı tipi (typeface) seçmesi, logolarını neo-vintage stilde tasarlaması, belirli renkleri tercih etmesi ya da özel bir fırça kullanması— biçemin kendisini oluşturur.

Anlambiçim, biçimbilim, edimbilim gibi alanlarla karıştırılabilir fakat burada yalnızca dilsel ve felsefi yapılar üzerinden gidilmeyecektir. Bu nedenle anlambiçim diğer disiplinlerin çalışma alanları ile karıştırılmamalıdır. Bir diğer argüman da semiyolojinin bu ihtiyacı karşıladığı olacaktır fakat semiyoloji yalnızca göstergeler üzerinden inceleme yapan ve çoğunlukla daha kolektif tutum sergileyen bir çalışma alanıdır. Bunlardan farklı olarak anlambiçim, yalnızca kolektif bir tutum arayışında da değildir. İnsan, dışındaki canlılar da anlambiçimi tıpkı semantik gibi ilgilendirir.

Anlambiçim, anlam (semantik yani mânâ boyutu da) ve biçim (form) kelimelerinden türetilmiş bir terimdir. Bu terim, disiplinler arası bir kavram olup, herhangi bir durumun ya da nesnenin semantik (anlam-mânâ) ve yapısal (biçimsel, formsal) açıdan bütüncül bir yaklaşımla analiz edilmesi amacı taşır. Anlambiçim, semantik ve semiyoloji çalışma alanlarının birleşimidir ve bu alanlardaki kuramsal çerçeveleri bir araya getirerek, anlam ve biçim arasındaki yaratımı, etkileşimi incelemeyi hedefler. Böylece, bir şeyin dışsal formu ile bu forma yüklenen anlam arasındaki uzamsal ve dinamik ilişki, farklı disiplinlerde yeni kavramsal anlayışların gelişmesine olanak tanıyabilir. Anlambiçim kavramı, küresel ölçekte semasiyoloji ya da semantik ve semiyolojinin birleşimi olarak kullanılabilecek (semasiographic ile karıştırılması istenilmemektedir) kavramıyla entegre edilebilir. Anlambiçim, öznel ve nesnel çözümlemeyi eşanlı incelemeye fırsat verir.

Anlambiçim, bu araştırma kapsamında, anlaşılması adına, mizanpajın tarihinin ve teorik çerçevesinin ele alındığı bölümde mizanpaj sınırları içerisinde ve uygulamalı bir biçimde incelenecektir. Ancak, bu kavramın diğer disiplinlerde nasıl kullanılacağına dair bazı örnekler de verilebilir. Örneğin, fotoğraf alanında, fotoğraf makinesinin yerinden oynatılmadığı bir durumda, aynı mekânda farklı açıların kullanılması, biçimsel ve anlamsal farklılıklar yaratır. Bir alt açıyla, göz hizasında ya da üst açıyla pozlanan fotoğraflar arasında belirgin farklılıklar gözlemlenebilir. Diğer bir örnek olarak tasarımda bir üçgen şekli ele alınabilir. Bu üçgene bir köşe eklendiğinde bir dörtgen elde edilir. Bir köşe daha eklendiğinde ise beşgen oluşur. Bu geometrik şekillerin biçimsel ve semantik farklılıkları, açıkça gözlemlenebilir. Elbette bu formlar sanat gibi disiplinlerde her zaman 'üçgen' ya da 'dörtgen' olarak resmedilmez; ancak, bir hikâye, olay ya da tasarımda, geometrilerin üzerine inşa edilen bir izleğin mevcut olması, bu formların biçimsel ve semantik etkilerinin değişebileceği gerçeğini değiştirmez. Tasarım ve diğer alanlarda yapılan eylemler, bu geometrik formların algısal ve yapısal etkilerini doğrudan etkileyen faktörlerdir. Buna bağlı olarak, mimarlık bu bağlamda güzel bir örnek teşkil eder. Üstelik bu alanda uzman olmayan kimselerce küçük görülebilecek bir detay eklemesiyle; örneğin, bir yapıda kirişlerin üzerine yapılacak bir el işlemesi, inşa edilen yapıyı barok mimariye ya da İslam etkisinde yapılmış bir mimariye dönüştürebilir. Bu tür ince dokunuşlar, sadece yapısal bir değişim değil, aynı zamanda biçimsel ve anlamsal bir dönüşüm de yaratır. Bu kaçınılmazdır. Gündelik hayattan dahi örnekler verilebilir. Bir evde, boy aynasının sadece yerinin değiştirilmesi (misal bir köşeden başka bir köşeye alınması) odayı daralttığı yahut genişlettiği algısını, o evi kullanan/kullanmayan (daha önce evi tanıyan aileden bir misafir gibi) bireylerde anlam ve mânâ değişimlerine yol açabilir. Bu tür örneklendirmeler ve vakalar anlambiçim alanının hali hazırda var olduğunu fakat ayrı bir alan olarak çalışılmadığını ispatlar niteliktedir. Genellikle çoğu disiplinde örneğin sanat tasarımda; yorumlama, analitik çözümleme, eleştirel yaklaşım gibi belirsiz ifadelerle incelemeler yapılmaktadır bu bağlamda anlambiçim, objektif ve subjektif çözümlemeleri eşanlı sunarak yeni ve sistematik bir anlayış sunmaktadır.

Bu alanın bağımsız bir çalışma disiplini olarak ele alınması, semantik ağların (semantic networks) ortaya çıkışından günümüze kadar geçirdiği evrime benzer şekilde, türevsel bir gelişim yaratabilir. Tüm örnekler göz önünde bulundurularak, disiplinler arası bir kavram olan 'anlambiçim', bu bağlamda literatüre, tüm

argümanlarıyla birlikte sunulmuştur. Metodolojik, teorik ve pratik çerçevenin netleşmesi adına, bu bölümde önce tarihsel boyut ele alınacak, ardından mizanpaj bağlamında uygulamalı analiz yapılacaktır.

3. ANLAMBİÇİM: KAVRAMLARIN PARALEL TARİHİ

Bu bölüme kadar bahsi geçen kavramların tanımlamaları yeniden yapılmış ve ayrımlarının sınırları net bir şekilde ifade edilmeye çalışılmıştır. Tasarı ve tasarımın yeniden tanımlamaları Jean-Paul Sartre'n edimler sistemi teorisi ile desteklenmiştir. Farklı disiplinlerden isimlerin bu kavramları nasıl kullandığına dair somut örnekler verilmiştir. Semantik alanının kavramsal tanımlamaları yapılmış, anlam-mânâ ayrımları çizilmiş ve Türk Dil Kurumu ve Türkçe literatür için sözlük önerilerinde bulunulmuştur. Bu alanın Türkçe kaynaklı literatürde filoloji, teoloji gibi alanlara mahal edildiğinin altı çizilmiştir. Diğer disiplinlerde de çalışmalar yürütülebilecek bir alan olduğu kanısına varılmış, bu kanı uluslararası ölçüde örneklendirmelerle desteklenmiştir. Son olarak, 'anlambiçim' kavram önerisi, hiper ve çoklu (multi) ilişkilerle desteklenmiş ve detaylandırılarak açıklanmıştır. Bu bölümden itibaren, 'anlambiçim' kavramının pratikte uygulanabilirliğini göstermek amacıyla anlambiçim, yer yer kullanılacaktır. Bu kullanım, aslında bu bölümlerden itibaren sunulacak açıklamaların, ilişkilendirmelerin ve değerlendirmelerin bir parçası olarak kendini gösterecektir.

Bu bölüm, araştırmanın kavramsal boyutlarını somut ve tarihsel bir izlekte ele alan, analitik yaklaşımlar sunan ve yapıcı ile teorik önerilerde bulunan bir bölüm olma özelliği taşımaktadır. Bölümde, bu konunun temel ilişkileri, bu alanda çalışmalarıyla öne çıkan önemli isimlerin kaynakları başlangıç referansı olarak kullanılmıştır. Ancak yalnızca bu isimler üzerinden kaynak gösterimi yapılmayacak; literatür taraması ve farklı disiplinlerden elde edilen argümanlar eşliğinde sunulacaktır. Araştırmanın temel iskeletinin oluşmasına katkı sağlayan ve ilham kaynağı olan eserler arasında Steven Roger Fischer'ın *Dilin Tarihi (A History of Language)* ve *Yazının Tarihi (History of Writing)* adlı çalışmaları yer almaktadır. Bu eserler, araştırma kapsamında dönemlere ayrılan 'Semantik Dönem'in argümanlarının temelini oluşturmaktadır. Araştırmanın temelini oluşturan kavram ilişkileri, bu kaynakçaların incelenmesi sırasında keşfedilmiştir. Reinhart Koselleck'in *Kavramlar Tarihi* (*Begriffsgeschichten*) adlı eseri, Fischer ve diğer disiplinlerdeki önemli isimlerle birlikte aynı konunun kanıtlarını

sunmaktadır. Söz konusu eserlerde, tek bir ağızdan söylenmişçesine ortaya konan metodolojik çözümler dikkat çekmektedir. Bu çalışmalara paralel olarak, Michel Foucault, Jean-Paul Sartre ve giriş bölümünde bahsi geçen diğer düşünürlerden de argümanlar yer yer bir araya getirilecektir.

Giriş bölümünde bahsedildiği üzere; tasarım, semantik ve mizanpaj, birbirinden bağımsız kavramlar gibi düşünülse de aslında tarih boyunca birbirleriyle kesişmiş ve varlıklarını anlambiçimsel kavramlar olarak sürdürmüşlerdir. Bu kavramlar ya da herhangi bir disiplin üzerine yeni bir sınıflandırma, tanımlama veya öneri sunabilmek için öncelikle tarihsel sürecin kapsamlı bir şekilde açıklanması gerekmektedir. Açıklamaların ötesinde, öne sürülecek yapıcı/yıkıcı argümanların tarihsel bağlam içinde ilişkilendirilmesi zorunludur. Koselleck, bu bağlamda, herhangi bir disiplinde sunulacak teorinin, metodolojinin yahut pratiğin, her tarihsel incelemenin doğal olarak ön verilerle ilgilenmesi ve ilişkilendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. (Koselleck, 2022, s. 33)

Bu bölümden itibaren kullanılacak olan kavramlar üç bağlamda düşünülmelidir; kavramsal bağlam, terimsel bağlam ve son olarak eylemsel (fiili, işlevsel, pratik vb.) bağlam. Bağlamlar, araştırmada konuyu çetrefilli olmaktan ayırmak için sınıflandırılmıştır. Örneğin, tasarım bir kavram olduğu halde, başına başka bir alandan kavram getirildiğinde terimsel bir ifadeye dönüşür. Misal endüstriyel sözcüğü tasarımın başına eklendiğinde bu doğrudan teknik bir ifade olarak tanımlanır ancak tasarım tek başına bir eylem olarak kullanılmak istenirse sonuna mastar eki (-mek -mak; tasarlamak gibi) getirilmesi yeterlidir. Keza semantik ve mizanpaj için de aynı durum geçerlidir. Sonuç olarak bağlamların önemi, ön bilgi vermek amacıyla vurgulanmak istenmiştir.

Araştırma kapsamında, bu kavramların paralel bir tarihe sahip olduğu aşağıdaki önermeler ile desteklenmektedir:

- Tasarım; ideaların biçimselleştirilmesidir. Kendi başına bir biçim olarak varlık gösterir ve algısal bir sürece dayanır.
- Semantik; anlamın biçimselleştirilmesidir. Anlamsal yanı biçimdir çünkü belirlidir. Semantik, anlamsal ve duyusal bir temel üzerine kuruludur. Yeniden üretim araçlarıdır.

- Mizanpaj; görsel, yazınsal, duyusal biçimdir, biçimselleştirmedir ve algısaldır. Yeniden üretim aracıdır.
- Ortak ögeler; bu kavramlar biçimselleştirme süreçlerinin temelleridir. Her biri, kendi başına bir biçim ve biçimselleştirme olarak varlık gösterir ve anlam-mânâyı üretir, üretmek için kullanılır. Kendi başına bir biçim oluştururlar ve algısal süreçlerle; anlamın, yaratılmasını, düzenlenmesini, yeniden üretilmesini sağlarlar. Anlambiçim alanının kavramlarıdırlar.

Araştırma bağlamında yapılan önermelere dayanarak; bu kavramlar algıya bağlı bir bütünlük içindedir. Tüm bu kavramlar algısal bir etkileşim yaratma pratiğidir. Diğer tüm alanlarla ilişkileri ise kaçınılmazdır.

Tasarı-tasarım, anlam-mânâ (semantik) ve mizanpaj (bilinçli yerleştirme, işlevsel enstalasyon, düzenleme) kavramları temelde insanın evrimsel süreçte düşünmesiyle gelişmiş kavramlardır fakat tıpkı termodinamik ya da kütlesel çekim gibi bu kavramlar insandan bağımsızdır. Her zaman varlıkları mevcuttu, isimlendirmelerini insanlar yaptı. Ayrıca bu kavramlara da dahil edilebilecek birçok kavram vardır. Dolayısıyla insanlık, bir eylemi adlandırmasaydı da bu eylemler, eylem durumlar, durum eylemler vs. varolmaya devam edecekti. Tıpkı dilin (burada dilden kasıt yalnızca fonetik ya da ideografik özellikler değildir, aktarım olarak dilin) sadece insana ait bir özellik olmaması gibi bu araştırmada ele alınan kavramlar da doğada hep varoldular. Bir karganın araç gereç kullanımları ve tarihsel süreçteki evrimi tasarımsal bir süreçken kargalar için bu sürecin anlam mânâ boyutları buna bir örnektir. Tüm sürecin kendisi zaten mizanpajdır, zaman içerisinde eylemlerin değiştirilmesi, yeni yaratımlar ve birçok komplikasyon gözlemlemek diğer canlılar için de geçerlidir. Bu anlamda, tıpkı araştırma bağlamındaki gibi bazı kavramlar eylem-durumsal ya da durum-eylemsel olarak var olmuşlardır.

Herhangi bir şeyin oluşturulması; yaratımın kendisir. Bu yaratım anında, yaratımın sunuş biçimi, defalarca mizanpe edilir yani düzenlenir-üretilir. Katmanlılığın oluşumu ise burada yani yeniden üretimde başlamaktadır. Sürecin öncesi tasarı, bitmiş versiyonu ise tasarımın kendisidir. Anlamsallık, hem sürecin oluşumunda hem de sonrasında varlığını korumaktadır fakat anlamın katmanlaşması mizanpaj ya da tasarım kadar basit bir eylem-durum (ya da tam aksi) değildir. Günümüzdeki anlamsallık (İlkel dönemlerdeki sözcük ya da sözsel özellik gösteren ifadelerin

anlamları sınırlıydı örneğin bağırmanın şiddetine göre bir durumun nedeninin anlamı gibi) her ne kadar bu süreçlere bağlı olsa da, algı süreci, alıcılar ve vericiler arasında başladığında anlamın ilk çıkış noktasına yani tözüne ulaşılamaz. Ulaşılamamanın nedeni katmanlı yapıdır. Semantik alanı diğer alanlarandan daha karmaşık bir yapıya götüren nedenlerden biri de budur. Ancak bu üç kavramın birbiri arasındaki ortaklığı ve neden kavram olarak da değerlendirilebileceklerini anlamak için yeterlidir. Bu bölümde bulunan alt başlıkların amacı da bu süreci tarihsel perspektifden değerlendirerek, bir arada gözlemleyebilmektir. Alanın karmaşıklığı ve küresel literatürün bu konuda tam, kesin yargılarına ulaşılamasa da literatüre yeni teorik-pratik öneriler sunmak amaçlanmaktadır.

Semantik Dönem ve diğer bölümlere geçmeden önce katmanlılığın asıl nedeni olan edimsellik üzerine biraz daha açmak gerekir.

Katmanlılık ve çokanlamlılık tamamen edimselliğin sonucudur. Kısa bir örnek vermek gerekirse; deyimler ve atasözleri bunların bariz delilidir. Bir İngiliz'e ait deyimi bir Türk'ün anlaması beklenemez keza aynı coğrafyada biri Kuzey'de diğeri Güney'de yaşayan iki insanın dahi konuşmalarında birbirlerini anlamaları beklenemez çünkü bu edimsellikten gelir. Hatta edimsellik öyle hız değiştiren ve etkisi olan bir olgudur ki misal Artvin'de bulunan bir birey ile Giresun'da bulunan bir bireyin günlük dilde fark edilir derecede ayrılıklar vardır.

Örneğin Giresun'da "garduf" denildiğinde, Giresun'da yaşayan bir bireyin gardufun patates olduğunu anlaması olağandır fakat bunun arka planında XX. yüzyılın başlarında bir işgal yatmaktadır. Ruslar'ın I. Dünya Savaşı dolaylarında Doğu Karadeniz'den başlayıp Orta Karadeniz'e kadar yaptığı işgal sırasında Rus askeri ve Karadeniz insanının kötü de olsa teması sonucunda böyle dilsel alışverişleri olmuştur. Ruslar'da Картофель (Kartofe) denilen patates kelimesi Giresun'a garduf olarak geçmiştir. Bu alışveriş aslında, Karadeniz bağlamında bir edim yani deneyimin sonucudur ve kolektif olduğu için Karadeniz toplumu bir birey gibi düşünüldüğünde bu kelimenin halk arasında kullanıp yöreye yayılması edimselliğin sonucudur. Garip olan şu ki Giresun'da garduf diye adlandırılan kelime Karadeniz bölgesinde sadece il il değil ilçe ilçe hatta köy köy değişiklik göstermektedir. (Öztürk, 2017) Bu durum, edimselliğin açık bir delilidir. Deyimler, atasözleri ve lehçeler gibi çeşitli edimsellik örnekleri de mevcuttur; ancak bu araştırmanın kapsamı yalnızca edimler sistemi ve

dilsel ilişkilerle sınırlı olmadığı için, bu konuya dair daha fazla açıklama yapmak gereksiz olacaktır. Ayrıca, dil ve edimsellik üzerine Türkçe literatür oldukça geniştir (genellikle Malinowski'nin edimselliği baz alınır fakat bu araştırma bağlamında Sartre'n edimselliği daha geniş bir açılıma sahip olduğu için kullanılmaya uygun görülmüştür). Araştırma bağlamında, edimselliğin doğru bir şekilde sunulabilmesi amacıyla bu kavramın açıklanması gerekmiştir.

3.1. Semantik Dönem

MÖ 2 Milyon ve MÖ 400 arasındaki dönem semantik dönemdir. Aslında, bu aralıkta bulunan dönemlerin her biri kendi içerisinde farklı disiplinlerde sınıflandırılmıştır. Bu araştırma bağlamındaysa sınıflandırma, semantik ve alt çalışma alanı olan anlambiçim için uygun görülmüştür. İnsan evriminde anlam-mânâ arayışının varlıkta ne derecede önem arz ettiği aşikârdır ancak semantik ve anlambiçim bağlamında anlam-mânânın katmanlaşması, anlam-mânâya bağlı olarak değerlendirilebilecek ideografiksel ve somut araçlar ile sınıflandırılmaya uygun görülmüştür. Burada temel kıstas düşüncenin gelişimi beraberinde ortaya çıkan olgular (algı gibi) ve araçlardır. Bu araçlar bilindiği üzere etkileşim üzerine kuruludur. Basit bir örnek vermek gerekirse; araştırma bağlamında ele alınan, düşüncenin yani tasarının, zihinsel izlekten somut olarak dünyaya aktarılması bir tasarım olarak belirtilmişti. Buna bağlı olarak insanlık evriminde bu eylemin bilimsel veriler eşliğinde, kanıtlar ile ilk yapıldığı dönem semantik yaratılışın başladığı dönem ve bu eylemin spesifik bir hâl almaya başladığı yani teknik olarak son dönem semantiğin çok anlamlılığı tamamladığı dönem olarak kategorize edilebilir. Bu dönemden sonra çok anlamlılık giderek daha çetrefilli bir hâl almaya somut (eserlerin kitaplaştırılması, matbaanın icadı, tahta kullanımı vb.) bir şekilde başlamıştır. Son dönemin sınırı ise artık anlam-mânâ araçlarının belli bir kolektifin üzerine çıkıp ilkel anlamda küreselleşmesi olarak tanımlanmıştır. Bu da şüphesiz MÖ 400'lü yılları işaret etmektedir yani artık bu anlam-mânâ araçlarının kolektifler arası etkileşime geçmeye başladığı dönem. Bu döneme kadar ola süreç ise doğrudan; tasarı-tasarım, anlam-mânâ (semantik) ve mizanpaj kavramlarının tarihini de beraberinde getirmiştir. Sonuç olarak bu kavramların diğer kavramlara nazaran paralel bir tarihinin olması olağandır.

Semantik dönemden sonra semantik, daha karmaşık bir olgu hâline gelerek varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Semantik dönemden sonrası da sınıflandırılabilir ancak

bu araştırma bağlamında yalnızca anlambiçimi tanımlamak adına semantik dönem ele alınacaktır.

Tasarı, tasarım, mizanpaj temelde semantik (anlamsal-mânâ bakımından) kurgulardır. Bu kurguların her biri spesifik bir süreçten geçerek modern dünyaya ait kavramlar ve terimler olmuş gibi gösterilse de aslında bir önceki bölümlerde görüldüğü gibi teorik ve pratik açıdan daima var olmuşlardır. Kavramların varlığı temel ve biyolojik bir prensip ile de açıklanabilir. Açıklamak gerekirse; tasarı-tasarımın var olması için düşünebilen bir varlığın olması yeterlidir. Bu varlığın düşünme süreci tasarı ve düşündüğünü ortaya koyması, somut olarak üretmesi tasarımdır. Keza süreç içerisinde düzenli yerleştirme, reddetme, kabul etme yani elemesi ve yerleştirmesi mizanpaja has özelliklerdir. Bu bağlamda mizanpajın bir önceki alt başlıktaki tanımına uygun olarak, kavram boyutu bu bağlam içerisinde tutarlı bir şekilde değerlendirilebilir. Geriye semantik kavramı kalmaktadır. Belirtildiği üzere tüm bu sürecin başlangıcı ve bitişi yani eylemin çıkışından eylemin nihai haline ve ortada bulunan eylemin, başka eylemler ile etkileşime girmesi/girmemesi semantiğin, anlamın anlamının doğrudan kendisidir. Bu durumu örneklemek gerekirse ortada bulunan bir kül tablasının külsüz de kül tablası olabilme yahut anlaşılamayıp-benzetilemeyip kül tablası olamaması haline benzetilebilir. Kül tablasının tasarı halinden tasarım haline geçişi en azından eylemsel olarak daha basit ve açıklanabilirken üretildikten sonra bulunma halinin algılanması artık bireyin kendisinden çıktığı ve kolektifin yani diğer bireylerin etkileşimli olma-olmama-olamama haline açık olduğundan semantik süreci katmanlı ve karmaşıktır. Diğer alanlardan daha karmaşık olması bu durumdan kaynaklanmaktadır. Çok anlamlılık, katmanlılık tıpkı bir sanat ürünü gibi anlamın kendisinin ne olduğuna dair karar vermek, alıcının vericinin ve ortada duran göstergelerin hangi bağlamda olduğunu, bu bağlam çözümlense dahi bir birey ile başka bir bireyin salt ve tartışılmaz bir şekilde aynı şeyi algılayıp algılamadığını çözümlemek, semantiğin problemlerinden biridir.

Bahsi geçen kavramların ortak tarihini çözümleyebilmek adına, araştırma bağlamında 'semantik dönem' adı verilen bir kategorileştirme önerisi ve teorisi kaçınılmaz olmuştur. Literatüre teorik ve pratik katkıların eşanlı olarak yansıması, bu alt başlıktan itibaren gözlemlenebilecektir. Ayrıca, biyolojik bir prensip olarak değerlendirilen beynin dilsel ve çözümsel işlevleri; örneğin, dilsel işlevin sağlanmasında rol oynadığı düşünülen Broca alanı, temel düzeyde ele alınacaktır. Bu noktada özellikle

vurgulanması gereken bir diğer husus ise, bu araştırmanın konusu gereği; felsefe, iletişim, semiyoloji, filoloji, antropoloji, sosyoloji, biyoloji ve sanat tasarım gibi disiplinlerle kurduğu zorunlu ve çok yönlü ilişkiyi ortaya koyar nitelikte olduğudur. Bu yönde yapılacak olan akademik çalışmaların sağlıklı bir çalışma olması açısından multidisipliner bir çalışma, ortaklık ile gerçekleşebilmesi mümkündür ve temenni edilmektedir.

Semantik dönem, mizanpaj kavramının ne olduğuna dair çıkarımlar yapabilmek amacıyla insan evriminin antropolojik bir çıkarımı yahut çözümlemesi olarak ele alınmaktadır. Bu dönem, semantik haritasının sınırlarını kategorize etme çabasının delilidir.

Buna ek olarak, filologların dilin nerede başladığına dair tartışmaları ile antropologların insan evriminde dilin hangi koşullar altında ve ne şekilde ortaya çıkmış olabileceğine yönelik öne sürdükleri sayısız iddia ve belirsizlikler, bu alandaki incelemelerin ne denli karmaşık ve çok boyutlu olduğunu bir kez daha göstermektedir.

Araştırma kapsamında bir kez daha belirtmek gerekir ki, 'semantik dönem' başlığı adı altında baz alınacak kavramlar, yalnızca 'algılamak,' 'üretmek,' 'yeniden üretmek,' 'tasarı-tasarım' ve nihayetinde 'mizanpaj' gibi yazıya, görsele ve temel sanata dair kavramlar üzerine odaklanılmalıdır. Bu dönemlerin, örneğin İndus Vadisi'nde keşfedilen ve henüz çözülememiş yazıtların (Fischer, 2022, s. 62) analiz edilmesiyle, yeni arkeolojik bulgular doğrultusunda güncellenmesi gerekmektedir.

“Semantik Dönem” kendi içerisinde şu şekilde alt başlıklara ayrılmıştır:

1. **Antik Dil Dönemi (MÖ 2 Milyon – MÖ 40.000):** Semantiğin ilk dönemidir. Erken dil dönemi ve proto-dil dönemi aralığıdır. Dilin ilk emarelerinin (çığlık, hırıltı vs.) insan evriminde tespit edildiği düşünülen somut (Broca’ya bağlı olarak) aralıktır. İnsanın evrimsel gelişiminde önemli bir dönüm noktasıdır. Bu dönemde, dilin fizyolojik temellerine dair yapılan tespitler (Habilis türünde Broca’nın varlığı), genel kabul görmüştür. (Fischer, 2023, s. 29-52) Özellikle Broca alanının varlığı, dilin evrimindeki kritik bir bulgu olarak kabul edilmektedir. (Morley, 2012)
2. **Grafik Bellek Dönemi (MÖ 40.000 – MÖ 3000):** Semantiğin geçiş dönemidir. Antik dil döneminde, dilin ilk somut göstergeleri olarak kabul edilen çakıl taşları, düğümler, resim yazıları gibi araçların kullanılmaya başlandığı dönemdir. Bu döneme ait örneklerden bazıları; Lebombo Kemiği, Ishango Kemiği ve Quipu Düğümleri’dir. Bu

nesneler, erken dönem insanlarının dil ve iletişim için kullandıkları sembolik ve sayısal sistemlere dair önemli ipuçları sunmaktadır. (Fischer, 2022, s. 5-31)

3. **Erken Yazı Dönemi (MÖ 3000 – MÖ 400):** Semantiğin oluşumunu tamamladığı son dönemdir. Anlamlar katmanlaşmış ve her kolektifin kendine ait yazı sisteminin ön plana çıktığı dönemdir. (Sassaman & Anderson, 2004) Bu dönemde metin çevirilerinin başlaması, ticaret, para kullanımı, sözleşmeler vs. kavramların gelişmesi ve takvim gibi anlamsal sistemlerin uzamsal bağlantıları gibi önemli olgular gözlemlenmektedir. Çivi yazısı ve Mısır hiyeroglifleri gibi ilk yazılı sistemlerin kullanıldığı, ardından Latin alfabesinin kademeli bir şekilde gelişmeye başladığı ve Roma İmparatorluğu'nda felsefe ile matematik alanlarında ilk yazılı eserlerin ortaya konduğu bir dönemi kapsar. Bu süreç, yazının ve yazılı kültürün temellerinin atılmasından Batı düşüncesinin şekillenmeye başladığı bir döneme kadar uzanmaktadır.

Semantiğin bir döneme ayrılmasının doğal olarak birçok soruyu beraberinde getireceği açıktır. Ana başlık altında bu konulara değinilse de birkaç açıklamaya ihtiyaç duyulmaktadır. Temel antitezler şu şekilde sıralanabilir: Semantik dönem neden yalnızca üç aşamaya ayrılmıştır? Semantik dönem, erken yazı döneminde neden sona ermiştir? Semantik dönem hala varlığını sürdürmüyor mu, yani semantiğin insanlıkla olan ilişkisi sona ermiş midir?

Elbette her antitezin ya da yalnızca bir sorunun teorik ve teknik bir cevabı bulunmaktadır/bulunmamaktadır. Semantik dönemi incelemeden önce bu soruları yanıtlamak gereklidir. İlk olarak, semantiğin döneme ayrılma zorunluluğu, doğal bir gerekliliktir. Temelde, şeylerin klasik bir tabirle başlangıcı ve bitişi vardır. Semantik yani anlamın anlamı üzerine bir başlangıç çizmek ise tamamen bilimsel (somut, fiziki dünyada delile dayalı) tespitlerin sonucudur. Başlangıcın kendisini canlılar (tüm canlılar) alemiyle sınırlandırmak, böyle bir dönemin teknik olarak şu an için belirlenmesini imkânsız kılabilir. Ancak insan evrimi baz alındığında, mevcut verilerden somut bir dayanak, başlangıcı belirlemek adına yeterli olacaktır. Bu başlangıç, şüphesiz insanın evrimsel süreçte düşünme eyleminin izlerini taşıyan, yani işlevsel ve somut olarak göstergelerin belirmeye başladığı, doğa ve evren ilişkisinde zihinsel kodlamaların ilk adımlarının atıldığı dönemi işaret etmektedir. Yalnız unutmamak gerekir ki "Yazının tarihinden öğrenilecek bir ders varsa, o da yazının sessiz resimlerden aşama aşama "evrim" geçirmediğidir." (Fischer, 2022, s. 323). Bu ifade sadece yazı için değil iletişime bağlı temel sistemlerden bir diğeri olan dil için de geçerlidir. Bu olgular bütün bir arada, aynı dönem içerisinde ve sıralı bir şekilde

gelişmemiştir. Bunun nedeni ise açıktır; her şey eşanlı olarak aynı yer ve dönemde doğası gereği gelişemez. Bir önceki verilen örnekte İndus Vadisi yazıtları bu delillerden sadece biridir. Bilindiği üzere insanlık tarihinde, bir bölgede taş devri yaşanırken başka bir bölgede tunç devri yaşanmıştır. Dönem değerlendirmelerinde bu olgu göz önünde bulundurulmalıdır.

3.1.1. Antik Dil Dönemi (MÖ 2 Milyon – MÖ 40.000)

Antik dil dönemi, her disiplinde kendi adıyla tanımlanmıştır. İngilizce kaynaklarda; pre-language, early language, antique language vb. tanımlamalar ile kullanılır. Bu dönem isimlendirmeleri ne kadar farklı olursa olsun aynı şeyi işaret etmektedir yani insan dilinin karanlık olarak bilinen dönemini. Dil denildiğinde Fischer'n dediği gibi çoğu zaman insan dili odaklı çalışmalar görülmektedir fakat dil yalnızca insana ait bir özellik değildir. (Fischer, 2023, s. 2) Tabii bu araştırma gereği yalnızca insan üzerinden sınıflandırma yapılmıştır. Keza semantik sınıflandırması da insan tarihi ile paralel olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla gelecekte diğer canlılar üzerinde yapılacak olan araştırmalar ve daha fazla somut veri ile tüm bu kategorize, dönemselleştirme vb. sınıflandırmalar yeniden yapılmalıdır.

Tüm bunlara bağlı olarak, iletişimin başlangıcı olduğu düşünülen insan dili nerede başlamıştır? Bilimsel veriler ışığında bu başlangıç, beyindeki Broca alanına dayandırılmaktadır. Genel kanı bu yöndedir. (Morley, 2012) Ayrıca Broca alanının, göstergelerde, iletişimde, konuşmada ve dilde aktif ve kritik bir rol oynadığı, mevcut literatürle genel kabul görmektedir. (Kerimoğlu, 2022) Dolayısıyla, bu sınıflandırmanın daha eski tarihlere çekilmesi mümkün olsa da mevcut bilimsel bulgular ışığında bu başlangıcı kabul etmek daha uygun görünmektedir.

Semantiğin dönemlere ayrılmasındaki bir diğer temel kriter ise çok katmanlı yapıdır. Gözlemlendiği üzere, ayrılan dönemler arasında belirgin tarihler bulunmaktadır ve bu tarihlerde anlamların katmanlı yapısı giderek artmıştır. Misal bir dönemde sadece iki ünsüzle çıkartılan bir salt ses var iken asırlar sonra aynı sesin görevi sadece bağlamından kopmakla kalmayıp başka bir iletişim işlevinde kullanılmaya başlanmıştır. Bu, gözlemlenebilir olgu temel bir çıkarımdır. Keza, MÖ 40.000 yılında kullanılan dil ve göstergeler ile MÖ 400 yılında kullanılan dil ve göstergeler arasındaki anlamın giderek daha katmanlı hâle gelmesi, önemli bir evrimsel olgu olarak tespit

edilebilir. Ayrıca, bu dönemler arasında; dilin, iletişimin, göstergelerin, fizyolojik süreçlerin, evrimsel gelişimlerinin, dönemsel olarak teknolojik unsurlara nasıl yansıdığı, kullanılan araç-gereçlerin karmaşıklaşması gibi örnekler ile de gözlenmesi mümkündür. Bu bağlam, geniş tarih aralıklarında evrim olarak değerlendirilebilir. Elbette bu dönemlendirmeler, bulunan mevcut verilerin kolektif yorumuna göre şekillenmiştir. Dilin ve iletişimin evrimi tarihsel süreçte her kıtanın kolektif çoğunluğuyla belirlenmiştir. Aksi hâlde bu dönemler arasında hiçbir gelişme kaydetmemiş uygarlıklar, topluluklar da bulunabilmesi olağan bir durumdur.

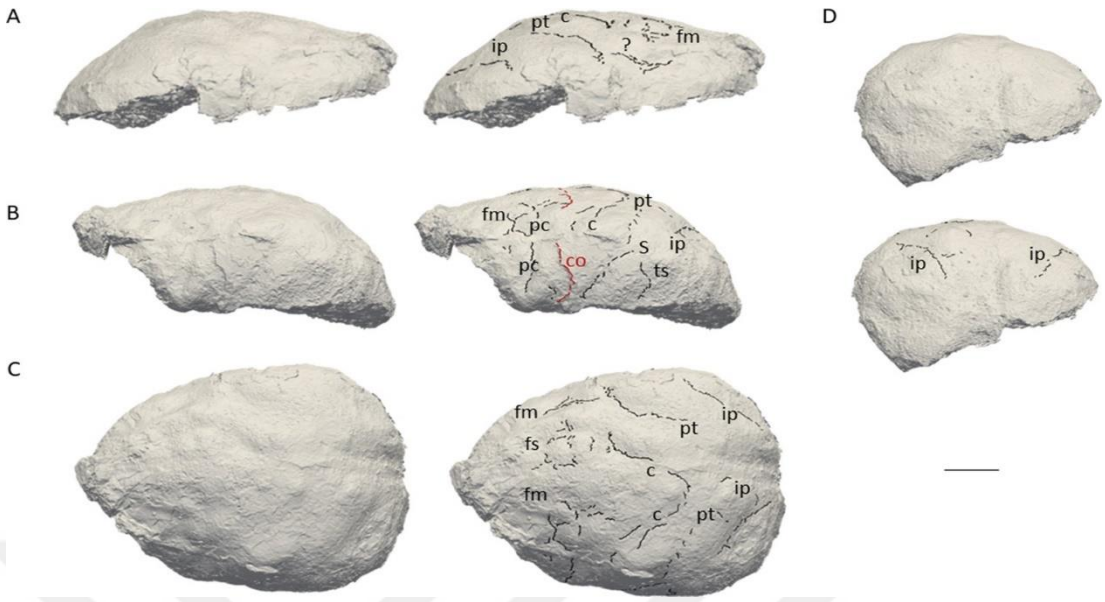
Bu bağlamda, semantik dönem (anlambiçim evrimi) temelde belirletildiği üzere üç aşamada incelenecektir: İlk aşama, imlerin oluşturulması ve düşünsel süreçlerin başlangıcıdır ki bu dönem "Antik Dil Dönemi" olarak adlandırılmıştır. İkinci aşama, motor zekanın gelişimiyle birlikte iletişim unsurlarının ve kolektiflerin ortaya çıkması, bununla birlikte hesap taşları ve kemik çentikler gibi üretimlerin kullanılmaya başlanmasıdır ki bu dönem de "Grafik Bellek Dönemi" olarak adlandırılmıştır. Üçüncü aşama ise yazının icadı ile birlikte üretimin artması, alfabeye dayalı sistemlerin egemen olması ve çevirilerin yapılmaya başlanmasıdır. Nihayetinde bu dönem de "Erken Yazı Dönemi" olarak adlandırılmıştır.

Pekiştirmek maksadıyla, hatırlatmak gerekir ki, dönem ayrımlarının en büyük etkeni, araştırma bağlamında Steven Roger Fischer'n araştırmalarına dayanmaktadır. Fischer, dil ve yazı araştırmalarında bu tür sınıflamaları insan evrimiyle paralel olarak incelemektedir. Semantik Dönem ise aslında hâli hazırda varlığı bulunan fakat ilişkisinin kurulup sınıflandırılmadığı bir dönem önerisidir. Bu dönemin gereksinimi semantik çalışmalarına ve anlambiçim alanına katkı sunmaktır. Sonuç olarak hâli hazırda var olan argümanlarıyla daha önce incelenmiş araştırılmış dönemler araştırma bağlamında sadece ön bilgi vermek ve metodolojik bağlamı kavramak adına ele alınacaktır. Bu dönemler yeni bir dönem olmamakla (varlıklarının bilinmesi bakımından) birlikte temelde "semantik" incelemelerini geliştirmek ve "varlık felsefesi, sanat felsefesi" başta olmak üzere birçok disipline katkıda bulunmak amacıyla "Semantik Dönem" adlandırılması uygun görülmüştür. Araştırmada belirtildiği üzere, küçük bir adlandırma, işaretleme ve yeniden tanımlama birçok alanda önemli gelişmelere yol açabilir. Bir kişi tarafından barkodlanıp ayrı ayrı raflarda sergilenen karmaşık bir kitaplar yığınının örneği gibi; araştırmacılar, bu

dönemi inceleyerek yalnızca kendi alanlarında geçerli verilerin muhakemesini yapmakla kalmayacak aynı zamanda farklı disiplinlerle de ilişkiler kurabileceklerdir.

Antik Dil Dönemi, insan evriminde dilin emarelerine rastlanılabilecek karanlık bir dönemdir. Buradaki 'karanlık' ifadesi, özellikle 2 milyon yıl gibi uzun bir zaman dilimini kapsayan milattan önceki döneme ait verilerin yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Peki, dil denilen şey nedir ki antik bir dönemi olsun? Modern dünyada dilin tanımı basit bir ifadeyle "iletişim araçlarından biri" olarak ifade edilir yani dil, bir "bilgi aktarım aracı" olarak tanımlanır. Fischer ve Palmer gibi isimler ise bu tür tanımlamaları dil için uygun görmemiştir. Hatta Fischer, dili, objektif bir şekilde ele alarak; canlılar dünyasının ilişki ağı olduğunu belirtmiş ve karmaşık düşüncelerin bazı araçlarla (logografi, fonografi, ideografi, resimyazı gibi araçlarla) aktarılabileceği bir ortam olarak tanımlamıştır. (Fischer, 2022, s. 2-26) Bu tanım sadece evrensel olmakla kalmayıp aynı zamanda tüm canlıların dilini kapsamaktadır. Ancak daha önce belirtildiği üzere bu araştırma bağlamında araştırmanın bütününe uygun olacak biçimde diğer başlıklar gibi bu başlıkta da yalnızca insan dili ele alınmıştır.

O hâlde tüm bu tanıma dayanarak şu çıkarımı yapmak mümkünüdür; en azından şu an için, fiziki dünyada uygulanabilir olan (sessel, görüntüsel, bedensel vb.) ve iki birey arasında etkileşim kurulabilecek her türlü eylem, araç vb. dil, iletişim emaresi olarak görülebilir. Zaten bu tanıma bağlı olarak insan evriminde dil arayışına gidilmiş ve fiziki deliller Antik Dil Dönemi'ni belirlemiştir, bu dönem yeni bulgularla daha da geriye çekilebilir yahut tüm tarihlemeleri baştan sona değiştirebilir. Ancak güncel veriler üzerinden bir inceleme yürütüldüğünde şu an bunun tespiti, beyinde bulunan ve konuşma gibi işlevleri sağlayan Broca alanı üzerinden yapılmaktadır. Evrim haritasında Broca'nın ilk tespit edildiği dönem aralığı ise MÖ 2 milyon – MÖ 1,9 milyon civarındadır. Bu bölge ise Homo türünde yalnızca iletişimsel işlevleri olan insan türlerinde (*homo habilis, homo erectus, homo neanderthalensis* gibi türlerde) görülmektedir. Broca alanı, artık taksonomik yani biyolojik sınıflandırılmalarda referans olarak kullanılmaya başlanmaktadır. Hatta bunun ötesinde bu bölgenin, ilk homo türlerinin sosyal ilişkileri ve sosyal ilişki kurma zorunluluğu çerçevesinde gelişip nöral ağları karmaşıklaştırdığı kanısı ispatlanmıştır. (Beaudet, 2017) Aslında teknik olarak sosyal bilim dallarında iddia edildiği üzere yaşamak için iletişim kurma zorunluluğunun bu bağlam ile ispatlandığını söylemek mümkündür.

Şekil 1: KNM-ER 3732 Numaralı Homo Erectus Fosilinin Üç Boyutlu Kafatası.

Kaynak: Beaudet & Jäger, 2023, s. 2-3

Broca bölgesi üzerine yapılan güncel araştırmalar, dil emarelerinin ilk insan türlerinde var olduğuna dair gün geçtikçe artan, kanıtları ortaya koymaya devam etmektedir. Örneğin, evrimsel biyoloji ve paleoantropoloji alanlarında araştırmalar yürüten Amélie Beaudet ve Edwin de Jager, Kenya'dan elde edilen KNM-ER 3732 numaralı Homo erectus fosilinin üç boyutlu beyin yapısını (endokastını) ve beyin kıvrımlarını (sulkal izlerini) inceleyerek, bu alanın evrimsel önemini bir kez daha destekleyen güçlü argümanlar sunmuşlardır. Bu araştırma, Broca bölgesinin erken evrimsel izlerini gösteren önemli veriler sunmaktadır. (Şekil 1) Kaba tabirle, şekil 1'de gösterilen "co, ar, fm" gibi beyin kıvrımları (sulkal izler), ilkel bir Broca alanının varlığına dair önemli kanıtlar sunmaktadır. Beyin kıvrımları sıklıkla zekâ ile ilişkilendirilse de bu kıvrımların varlığından ziyade, kıvrımların, beynin hangi bölgesine ait olduklarının belirlenmesi zekâ arayışından daha önemlidir. Çünkü, beyin kıvrımlarının her biri (bölgesel konumları) belirli bir işlevsel bölgeyle ilişkilidir ve bu ayrım, beynin evrimsel ve işlevsel gelişimini anlamada kritik rol oynar. Buna ek olarak salt bir şekilde beyin kıvrımlarının, zekâ faaliyetleri ile doğrudan ilişkilendirilemeyeceğini belirtmek gerekir. Broca bölgesinin varlığı, günümüz insan türünün kullandığı dil anlayışı olarak yorumlanmamalıdır. Broca bölgesinin ilk primatlarda varlığı dilin

evrimsel bir aşamasını ve dil işleme ile ilgili ilk gelişimleri işaret ederken bundan farklı olarak günümüzdeki dil becerileri ve dilin işlevselliği çok daha kompleks sosyal, kültürel ve bilişsel faktörlere dayanır. Bu nedenle, bu araştırma bazında Broca alanının varlığı yalnızca dilin evrimsel bir bileşeni olarak değerlendirilmelidir. Öte yandan, antik dil çerçevesinde incelenen Habilis ve Erectus birtakım; hırtılar, çığlıklar ve bedensel eylemler eşliğinde bir dil becerisi sergilemiştir. (Fischer, 2023, s. 49) Ancak antik dilin, Australopithecus türünden yani ilk insansı primatta başlamamasının nedenleri belirtilmedilir. Hem bu döneme ait iletişimsel verilere rastlanılamaması hem de Broca alanının, en azından şimdilik (Beaudet, 2017, s. 2) bu türde tespit edilmemiş olması, bu nedenlerden birkaçıdır.

Antik dil döneminde birtakım hırtılar, çığlıklar bir araya getirilmeye çalışılmış ve o döneme ait türler genellikle taklit ederek iletişim kurmayı denemişlerdir. Bu taklit şüphesiz doğadan alınmıştır. Bir gökgürültüsünün sesi, ırmak, akarsu gibi su kaynaklarının sesi, çevredeki canlıların sesi vb. örnek fonetikler ve formlar taklit edilerek iletişim kurmanın temelleri oluşturulmuştur.

Antik Dil Dönemi'ne ait kritik bir diğer unsur ise taklit mevzuudur. Dil ve iletişimin taklit ile başladığının düşüncesi bilinenin aksine çok antik bir düşüncedir. Hatta ünlü düşünür Aristoteles bu konuda, Platon'a nazaran insan ve sanat bağlamında da olsa, *mimesis* (taklit) kavramını ortaya atmıştır. (Aristoteles, 2015, s. 21-40) Bu kavram, genellikle sanatla ilişkilendirilse de temelinde insan-doğa ilişkisini ortaya koyan ve taklit yoluyla kurulmuş bir iletişim ağını betimlemektedir. Aristoteles, MÖ 4. yüzyılda yazdığı Poetika adlı eserinde, insanın gelişiminin taklit yoluyla gerçekleştiğini ve bu süreçte insanların zaman içinde evrimleşerek bugüne (MÖ 4'lere) ulaştıklarını iddia etmiştir. Sadece Aristoteles de değil, hocası Platon bu araştırmada sıkça bahsi geçen Kratylos'un 423.'ncü fasikülünde; insanın, bir nesneyi işaretlemek için kendi bedenini ve duyu organlarını kullanarak o nesneye benzemeye çalıştığı yani insanın idealararası evrenin nesnelerarası evreni taklit ettiğini iddia etmiştir. (Platon, 2015, s. 81-82) Bu çözümle ilkel bir biçimde yapılmış da olsa Platon'dan asırlar sonra modern bir kavram olarak 'supramodal' teriminin ortaya çıkmasına zemin hazırlayacaktır. Belirtmek gerekir bu duyuların ve zekanın kullanımı supramodal olarak adlandırılır. Supramodal; farklı duyusal modalitelerden örneğin; görme, işitme, dokunma gibi duyusal sistemlerden gelen bilgileri işleyebilen veya bu bilgilerden bağımsız bir şekilde çalışan sistemlerdir. Bu adlandırma tekniktir ve nörobilime ait bir terimdir. Bu modern terim,

aslında ilk primatların taklit yoluyla iletişim kurmaya çalıştıklarını ispatlar niteliktedir. Buna bağlı olarak, Aristoteles ve Platon gibi düşünürlerin taklit iddiası da yerinde bir iddiadır. Hatta, bu isimler, maddi güçleri ve imtiyazlarından ziyade bu tür fikirleriyle tarihe kazınmıştır ifadesini kullanmak yanlış bir çıkarım olmayacaktır; çünkü bu iddialar artık iddia olmaktan çok tarih boyunca süren araştırmalar sonucunda, bilimsel bir gerçeklik kazanmıştır. Misal; Dünyaca ünlü nöroantropolog, psikolog ve bilişsel sinirbilim uzmanı Merlin Donald, Cambridge Üniversitesi'nde yayımladığı bir araştırmasında: "Ancak dil fonolojik sistemle sınırlı değildir, çünkü taklit doğası gereği supramodaldir…" ve aynı araştırma kapsamında "Dilin doğal ürünü anlatısal düşüncedir; bu anlamda dil, taklit ederek, öncelikle gerçekliği modelleme yöntemi olarak evrimleşmiştir." (Donald, 1993, 737-748) türevinden, nörolojiye dayanan tespitleri bulunmaktadır. Gerçekliği modelleme yöntemi olarak tanımlaması bu bağlamda hem teknik hem de teorik açıdan oldukça uyumlu bir yaklaşımdır. Donald'ın bu araştırması çerçevesinde mimesis kavramının evrimdeki somut tezahürleri ve yeri açıklanmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda Greenfield ve Marshall gibi isimlerin yapısalcı görüşleri sistematize edilerek yeni teoriler sunulmuştur.

Bu alt başlık bağlamında, Merlin Donald'ın mimesis kavramının, Jean-Paul Sartre'ın edimler sistemiyle doğrudan bir bağıntısı olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak edimler yani deneyimler dünyası, bunun en ilkel formu olan taklitten bağımsız varolamaz ve düşünülemez. Taklit, deneyimsel ve deneysel bir süreçtir.

Özetle, Antik Dil Dönemi, insanın doğa ve evreni taklit ettiği ve bu taklit sayesinde dil denilen olgunun ilk adımlarını attığı bir dönemden ibarettir. Bu dönem, semantiğin yani anlam-mânâ yaratımının başlangıcıdır. Tasarı bu dönemin bilinmeyen zihinsel kısmındadır yani idealarda; tasarım ise taklitle beraber geliştirilmiş motor durumlardır. Tüm bu süreçte bilinçli yahut bilinçsiz yapılan seçme, ayırma, yer değiştirmeler vb. eylemler mizanpajın yani nihayetinde ilkel de olsa yeniden üretimin kendisidir. Bu kavramların ilk doğuşu bugünkü veriler eşliğinde Antik Dil Dönemi'ndedir. Anlambiçimin katıksız tüm versiyonları ise bu dönemde doğmuştur çünkü bu dönemde anlam ve mânâ henüz yeni oluşmaktadır ve henüz katmanlı bir yapıya dönüşmemiştir, biçimler ise yeni yeni kalıp almaktadır. Bu dönem aralığında alet yapımı, avlanma becerileri, stratejik düşünme gibi spesifik eylemler, milyon yıl boyunca gelişmiştir. Ancak salt el becerisi soyut düşünmek için yeterli olmayabilir.

Bu dönem her ne kadar “şeylerin” doğmaya ve şekil almaya başladığı bir dönem olsa da hâlâ belirgin bir sembol ve işaretleme sistemi tam olarak yaratılamamıştır. Fakat unutmamak gerekir ki sembole, ideograma, çizgilere vb. izlere dair iz bulmak için “Alet yapımı ve duygusal ifadeye ek olarak, motor taklit, hominidlerin çok basit bir ortak semantik ortam yaratmasına izin verdiği için bir dereceye kadar yarı-sembolik iletişime izin vermiştir.” (Donald, 1993, s. 743-745) kısacası, algının; insan türünde ilk oluşumu ve bu oluşumdan sonra sınırlarının çizildiği; tasarı hâlinde olan bu gizli, yarı semboller bir sonra ki dönem olan, Grafik Bellek Dönemi’nde vücut bulma fırsatı bulacaktır.

3.1.2. Grafik Bellek Dönemi (MÖ 40.000 – MÖ 3000)

Grafik Bellek (Graphic Mnemonics) Dönemi, Antik Dil Dönemi kadar karanlık bir dönem olarak kabul edilebilir. Ancak, bu dönemde, Antik Dil Dönemi’ne kıyasla, anlamın, fiziki dünyada somut bir biçimde yorumlanabileceğine dair veri sınırlıdır ve yalnızca birkaç kanıt günümüze ulaşabilmiştir. Bu dönem, insan türünün, Antik Dil Dönemi'nde, tasarım düzleminde var olabileceği öngörülen yarı-sembolik ifadelerin somutlaşmaya başladığı bir aşamayı temsil etmektedir. Taklit edilen öğelerin sınırları netleşmiş ve yazıya benzer çizgiler aracılığıyla hem kolektif anlamlar hem de bireysel mânâlar yüklenmeye başlanmıştır ancak bu dönemde anlam ve mânâ ayrımının net bir şekilde ayrıldığını belirtmek için daha fazla delile ihtiyaç bulunmaktadır.

Grafik Bellek Dönemi ifadesi, Antik Dil Dönemi ve Erken Yazı Dönemi gibi akademik literatürde daha önce “dönem” olarak adlandırılmış belirli bir zaman aralığı olarak tanımlanmamıştır. Bu terim, Paleolitik Çağ’dan (Eski Taş Devri MÖ 2,5 milyon-MÖ 10.000) Neolitik Çağ’a (ya da Üst Paleolitik Çağ, Yeni Taş Devri MÖ 10.000–MÖ 4000) geçiş sürecinde rastlanan kanıtların iletişimsel yönlerini ifade etmek amacıyla araştırma bağlamında üretilmiştir ve kullanılmaktadır. Ancak Fischer gibi isimler Grafik Bellek Dönemi adlandırması yapmasa da bu dönemin üretimlerini “grafik bellek araçları” olarak incelemiştir. (Fischer, 2022, s. 9-31)

Grafik belleğin izleri, söz konusu dönem aralığındaki görsel ve sembolik ifade biçimlerinin erken örneklerini temsil etmektedir. Kavramsal netlik kazandırmak ve semantik (araştırma bağlamındaki ana kavramlar dâhil) sürecin tarihsel gelişimini incelemek amacıyla böyle bir dönem ihtiyacı doğmuştur.

Grafik Bellek Dönemi'ni incelemeden "grafik" kavram/terimini tanımlamak gerekir. Grafik, Yunanca *graphikos* "yazmaya ait, çizime yönelik, resimsel", *graphe* "yazı, çizim", *graphein* "yazmak" kökünden türetilmiştir. (Harper & McCormack, 2024) Ancak bu sözcüğü kavramsal boyuta taşıyan durum; işaret yani "sign" bağlamında kullanılması olmuştur. Zihinsel tasarıda gerçekleşen gösterge bazlı her şey grafik olarak tanımlanabilir. İşte tam burada "indexical" yani "belirtisel" kavramı devreye girmektedir. Örneğin iki insan için iki nesne gibi zihinde eşleşebilen eylemler, belirtiseldir. (Fischer, 2022, s. 17)

Grafik Bellek Dönemi, Antik Dil Dönemi'nde yarı-sembolik ilişkiler olarak adlandırılabilecek tamamlanmamış zihinsel süreçlerin, kodlanmaya başlandığı bir dönem olarak düşünülebilir. Bu çıkarım ise neredeyse bir çağ ile diğer çağ arasında 2,5 milyon yıl olan süreçte gerçekleşmiştir. Düşünce tarihinin bu kadar uzun bir zaman dilimine yayıldığı gerçeği, insan zihninin evrimsel gelişimini anlamada önemli bir temel oluşturmaktadır. Muhtemelen bu dönemde, anlamsal birliklerin ve mânâ ayrımlarının gelişmeye başlamasıyla, grafiksel ifade biçimlerine ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaç, dönemin Homo türleri tarafından duvarlar, taşlar ve kemikler gibi yüzeylerin işaretlenmesi yoluyla karşılanmıştır. Yani ilk sosyal medya, doğanın kendisiydi ve her şey doğa tarafından belirlendi denilebir. Bu bağlamda, eklemek gerekir ki, teknik mizanpajın yani tasarımın alanı olan mizanpajın, ana elementlerinden biri olan "yüzey (sayfa görevi görebilecek her şey)" teriminin ilkel formunu bu döneme atfetmek tutarlı bir çıkarım olacaktır. Mizanpaj'ın alt başlıklarından biri olacak olan "Mizanpajın Dönemleri" bölümünde bu Grafik Bellek Dönemi mizanpajın geçiş dönemi olarak adlandırılacaktır.

Anlam-mânâ, tasarı ve mizanpajın kavramsal boyutlarda, ilkel bir formda, Antik Dil Dönemi'nde yaratılmasının ardından, zihinsel bir biçimden rasyonel ve somut bir izleğe geçiş (çünkü bu dönem bir geçiş dönemidir) bu dönemin çeşitli aralıklarında gerçekleşmiştir. Bu dönemi analiz edebilmek için, adında tarih geçen her konu gibi, tarihsel bağlamı göz önünde bulundurarak değerlendirme yapmak büyük önem taşımaktadır. Güncel verilerle MÖ 40.000 ve MÖ 4000 yılları arasında yaşayan iki Homo türü vardır (Sümer, 2024, s. 26-37); bunlardan ilki Homo Sapiens ve ikincisi Homo Nanderthalensis'tir, bu dönem aralığında bu iki türün varlığı ve etkileşimi göz önünde bulundurulmalıdır. Etkileşim kısmı, bu araştırmanın yapıldığı tarihe kadar net değilken son dönemlerde (2024 Aralık ayında) yapılan bir araştırmayla bu iki türün

etkileşimde bulundukları, netlik kazandı denilebilir. Ayrıca bu dönemde dil, ilkel de olsa varlığını yazıya bağlı olara geliştirerek sürdürmektedir. (bkz.Arev P. Sümer, 2024)

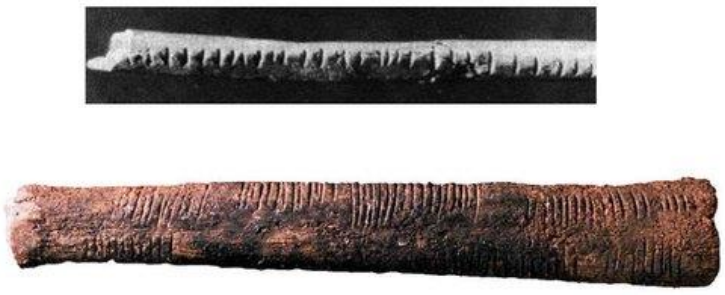
Antik Dil Dönemi'nde alet becerileri, giyinme, avlanma gibi gelişen özellikler şüphesiz düşünceyi karmaşık bir yapıya getirmeye başlamıştır. Bu, beraberinde karmaşık düşünme sisteminin eşliğinde "inancı" getirmiştir. Hâliyle buna bağlı olarak sanatsal, ritüel bazlı algılanabilecek üretimler yapılmıştır. Araştırma kapsamında bu üretimler önemli bir yere sahip değildir çünkü çoğu belirsiz ve hâlâ çözülmeye çalışılan yapılardadır. Hatta bu dönem aralığı "Prehistoric Art" olarak ayrı bir alan altında incelenmektedir ve geniş tarih aralıklarını kapsamaktadır.

Araştırma bağlamında daha somut ve iletişimsel, kavramsal olarak mânâsı olan eylemler ve üretimler devreye girmektedir. Bu bağlamda, bir grafik özelliği taşıyan nesnede inceleme kriterlerinin belirlenmesi ve araştırmanın bu başlık altında belirli bir döneme odaklanabilmesi için gerekli tanımın yapılması gerekmektedir. Bu tanım, Fischer'in "eksiksiz yazı" (Fischer, 2022, s. 6) tanımına benzer şekilde "kolektif gösterge" olarak tanımlanabilir. Fischer, bu araştırmada kullandığı şekilde, eksiksiz yazı tanımını analitik çözümlemelerin sınırlarını belirlemek ve somut olmayan verilerle uğraşmamak amacıyla uygun görmüştür. Eksiksiz yazıyı, kendi araştırması olan Yazının Tarihi'ni incelemek amaçlı kullanmıştır çünkü yazının ne olduğuna dair felsefi bir soru araştırmasını baltalayabilir. Bundan kaçınmak adına, eksiksiz yazıyı, amacı etkileşim olan sistematik göstergeler türevinden bir tanımlama ile sınırlamıştır. (Fischer, 2022, s. 6-7) Kolektif gösterge benzeri bir yaklaşım, buradan türemektedir. Kolektif gösterge ise, amacı gösterilen ve gösteren bağlantısına benzer şekilde etkileşim kuran işaretler sistemidir. Bu sistemlerin modern dünyada köklü incelemelerini Saussure, Foucault gibi birçok isim yapmıştır. Hatta Foucault gibi modern tarihin içinde bulunan bir isimin Aristoteles ile görüşleri neredeyse aynıdır denilebilir. Bunun pek uzak olmadığını Foucault'un kendisi de kabul etmektedir. Aristoteles'in "Poetika"sı (Aristoteles, 2015, s. 66) ve Foucault'un "Kelimeler ve Şeyler"i (Foucault, 2017, s. 51) bu bağlamda incelenebilir. Foucalt'un "Benzeyişler Sistemi" doğrudan işaretlerin zihinsel sürecini, delilsiz de olsa, insan doğa üzerinden açıklamaktadır. Foucault'da tıpkı bir önceki başlıkta atıflarına yer verilen Merlin Donald gibi taklit ve benzeri eylemler sayesinde insanın geliştiğini iddia eder. Donald'ın delilleri üzerine Foucault'un bu fikirleri yersiz bir iddia değildir. Focault,

dilin benzerlikler ve imzaların (kişisel işaretlemelerin; hayata karşı kişisel yaklaşım gibi düşünülebilir) büyük bir yığın içinde yer aldığını iddia etmektedir. (Foucault, 2017, s. 69) Çağlar öncesi bir düşünür ile modern dünyaya ait bir düşünürün, tarihsel bağlamda dil, yazı sistemleri ve idea vb. kavramlara karşı bu kadar yakın bir yaklaşım sergilemesi, dikkate değer bir konudur. Bu bağlamda belirtmek gerekir ki grafik bellek dönemi; kullanılan araçları, iletişimi ve işaretler sistemi, düşünce ve düşünme biçimleri ile nihayetinde tüm bunlara paralel olarak dilin de geliştiği bir dönemdir. Grafik Bellek Dönemi'nde dikkate değer biçimde birçok grafik bellek araçları bulunmaktadır. Bu araçlardan biri de araştırmanın daha başında bahsi geçen İnka İmparatorluğu'nun Quipi düğüm kayıt sistemidir. Bu sistem, birçok alan tarafından ele alınmıştır. Hatta matematikçiler tarafından, Quipi sisteminin; işaretleme, algılama ve karmaşık düşünme ve matematik tarihinin başlangıcı olabileceğine dair iddialar dahi bulunmaktadır: "Quipu araştırması, matematiksel notasyonun kökenlerine, sayı sistemlerinin başlangıcına ve hatta matematik felsefesine ışık tutmaktadır." (Knill, 2022, s. 7; 10.1.)

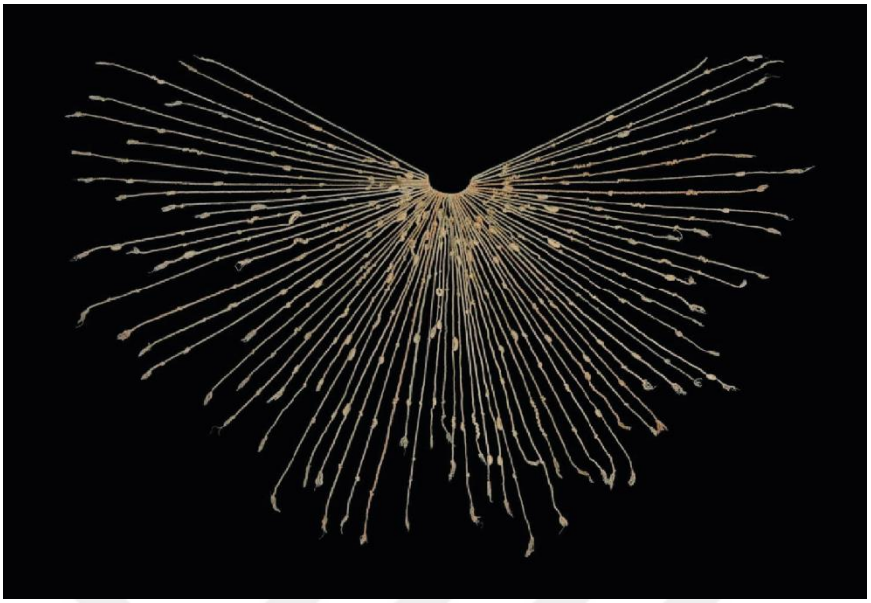
Quipu sistemi basit bir tanımla, eski And Dağları'nda yaşayan halkların, özellikle İnka İmparatorluğu'nun, bilgi kaydetmek ve aktarmak için kullandıkları bir yöntemdir. Bu sistemde, renkli/renksiz ipler ve bu ipler üzerindeki düğümler kullanılarak çeşitli bilgiler kodlanmıştır. (bkz. Şekil 3 sırasıyla üstten aşağıya)

Şekil 2: MÖ 44.000'e Ait Lebombo Kemiği ve MÖ 20.000 Ishango Kemiği.

Kaynak: Carlos Zapata-Carratala, 2019, 92

Şekil 3: İnka İmparatorluğu'ndan Günümüze Ulaşan Bir Quipu.

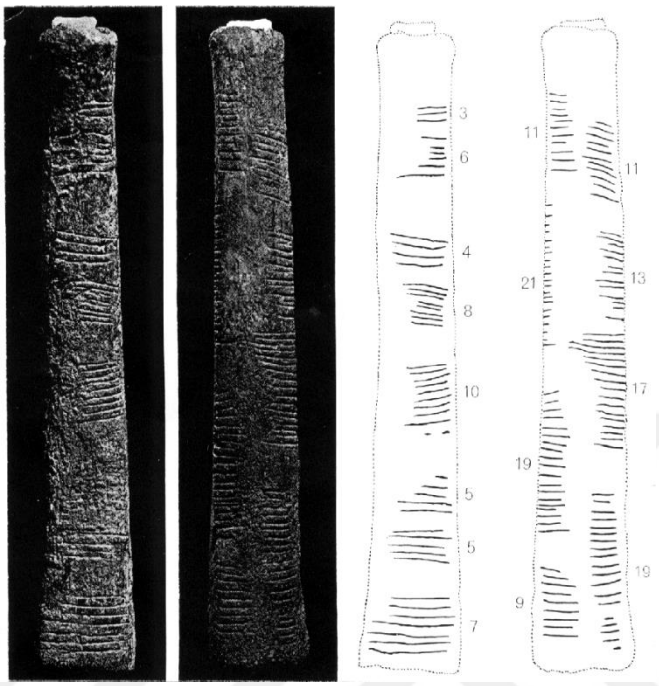
Kaynak: The British Museum, Numara: Am1907,0319.286

Düğümlerin sayısı, şekli ve iplerin rengi, belirli bir sayı veya fikir ifade etmek için kullanılmıştır. Örneğin, bir ip üzerindeki düğüm sayısı, belirli bir miktarı gösterebilirdi. Farklı renkler ise ürün türleri gibi kategorileri temsil edebilirdi . İnka İmparatorluğu'nun takvim gibi teknolojik gelişmelerini, bu sistemlere borçlu olduğunu söylemek yanlış olmaz. (Knill, 2022, s. 5-6) Buna bağlı olarak dilde kullanılan anlam/mânâ ayrımlarının işaretsel (belirtisel) önemi, tarihsel bağlamda, bir kez daha kendini göstermektedir. Quipu, yazı kullanmayan bir toplumun nasıl karmaşık bilgileri organize edebildiğini ve bunu matematiksel bir sistemle nasıl başardığını, net bir biçimde açıklamaktadır.

Bu alt başlığın son incelemesi olan Şekil 2, Quipu'ya nazaran, tarihi itibariyle veri bakımından sınırlıdır. Şeklin üst kısmında, MÖ 44.000 yılına tarihlenen Lebombo kemiği, alt kısmında ise MÖ 20.000 yılına tarihlenen Ishango kemiği bulunmaktadır. Lebombo kemiği, üzerinde 29 çentik bulunan bir babun fibulasıdır (bacak kemiği) ve Swaziland'daki Border Mağarası'nda keşfedilmiştir. Bu kemik, en eski hesaplama araçlarından biri olarak kabul edilmekte ve ilk hesaplama düşüncesinin izlerini taşımaktadır. Çentiklerin düzenli bir şekilde yerleştirilmiş olması, bu kemikle ay

döngülerinin ya da diğer dönemsel olayların izlenmiş olabileceği fikri birçok defa gündeme getirmiştir ancak magazinel tarih olmaktan öteye geçememiştir.

Şekil 4: De Heinzelin'in Ishango Kemiğinin Detaylı Çizimi.

Kaynak: Pletser & Huylebrouck (1999, 340)

Ishango kemiği ise üzerinde üç sıra çentik bulunan bir kemik olup Lebombo kemiğine benzer özellikler göstermektedir. Kemik, Edward Buake Gölü kıyısındaki Ishango bölgesinde bulunmuştur ve hâliyle adını buradan almaktadır. Bu çentikler, asal sayılar ve temel matematiksel işlemleri yansıttığı düşünülen bir düzene sahiptir. Ishango kemiği, ilk matematiksel notasyonların başlangıcını oluşturabilir ancak bu bilgi kanıtlanmamıştır buna nazaran toplama, çıkarma gibi işlemleri gerçekleştirmek için kullanıldığına dair hipotezlerle de ilişkilendirilmektedir. Asıl işlevine dair tartışmalar güncelliğini korumaktadır. (Pletser & Huylebrouck, 2023, s. 3-12)

Bir diğer ihtimal de; bu derin, belirgin çizgilerin rastgele atıldığı ve araştırmacıların modern anlamlar yüklemiş olmasıdır. Ancak bu da Vlademir Pletser ve Dirk Huylebrouck gibi akademisyenlerin yaptığı araştırmalar ile bu fikrin ihtimalini çürütür nitelikte argümanlar sunuyor. (bkz. Şekil 4) Ateşin kontrol altına alındığı, takvim, muhasebe ve alışveriş gibi karmaşık kolektif ve bireysel becerilerin sergilendiği Grafik Bellek Dönemi, düşüncenin gösterge bazlı evrimine ilişkin önemli argümanlar sunmaktadır. Antik Dil Dönemi'nde göstergenin varlığını ispatlayan yegâne unsur olan Broca alanı, Grafik Bellek Dönemi'ne doğrudan tesir etmiştir. Bu etkiyi, Ishango

kemiği ve Lebombo kemiği gibi örneklerde somut biçimde görmek mümkündür. Bilgi, tarihte ilk kez sistematik biçimde depolanmaya çalışılmıştır. Her ne kadar bu sistematik depolama tam anlamıyla çözülemese de örneklerde incelendiği üzere bu, bir bilgi depolama yöntemiydi, ifadesi rahatlıkla kullanılabilir.

Hâliyle, Grafik Bellek Dönemi'nde gelişen düşünce sistemi ve karmaşık işlemler tarihsel süreçte devamlılığını sağlamıştır. Bu devamlılığın erken dönemde somut ve işlevsel eseri ise en azından güncel veriler eşliğinde "yazı"nın iletişimde sistematik biçimde kullanımı olmuştur. Aslında bu Antik Dil Dönemi'nde tasarlanan izleğin (tasarının) yeniden üretimidir. Araştırma bağlamında bu üretimi yani yazının tarihini birçok dilbilim uzmanı farklı tanımlamaktadır. Bu tanımlar, yazının ne olduğuna dair kararsızlıkta yatan tartışmalarladır. Araştırma bağlamında Fischer'in iki eserinden yola çıkarak yazının tarihi incelenmeye çalışılmış ve bu dönem, Erken Yazı Dönemi olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlamada tıpkı tüm bu dönem sınıflandırmasında olduğu gibi dil için geçerli olan bir kurala dayanmaktadır; dil, yazı, iletişim ve göstergesel şeyler, daima bilgi aktarmak amacı taşımazlar fakat burada anahtar tek bir kelime, tüm bu sistemleri araştırırken kılavuz görevi görebilir, bu kelime, kural ise aktarımdır. O hâlde göstergesel tüm sistemlerde Fischer'ın dil ve iletişim tanımına uygun olarak (Fischer, 2023, s. 25-26) sistemler de aktarımlar ağı, aktarımlar ortamı şartı aranabilir. Sonuç olarak sistem denilen şey ister zihinde ister fiziki dünyada olsun göstergeler ile inşaa edilmek zorundadır. Bu inşaanın veri bakımından şu an için tek somut dönemi Erken Yazı Dönemi'dir.

3.1.3. Erken Yazı Dönemi (MÖ 3000 – MÖ 400)

Bu dönemin araştırma bağlamında MÖ 3000'lere tarihlenmesi rastgele bir seçim değildir. Klasik bir biçimde, Sümer çivi yazısı baz alındığında, bu tarih MÖ 4000'lere kadar geriye çekilebilir ancak araştırma bağlamında Mısır Yazı'sı başlangıç olarak tanımlandığı için (Fischer, 2022, s. 32-45) ve bu tarihlerde bilinenin aksine, güncel veriler ile, Sümer'den daha önce göstergelerin fiziki gerçekliğe uyarlandığının bilinmesi Mısır'ı başlangıç olarak kabul etmeye olanak sağlamaktadır. İdeografik (anlamı temsil eden semboller) ve logografik (bir cümle ya da sesi işaret eden semboller) göstergeler tarihte ilk kez Mısır coğrafyasında gözlenmiştir. (Schmandt, 2014, s. 2-10). Bu bağlamda yazı'nın tarihinin Mısır coğrafyasında başlamış olduğunun çıkarımına varmak olağandır. Nil Havzası boyunca yazı gelişmiştir.

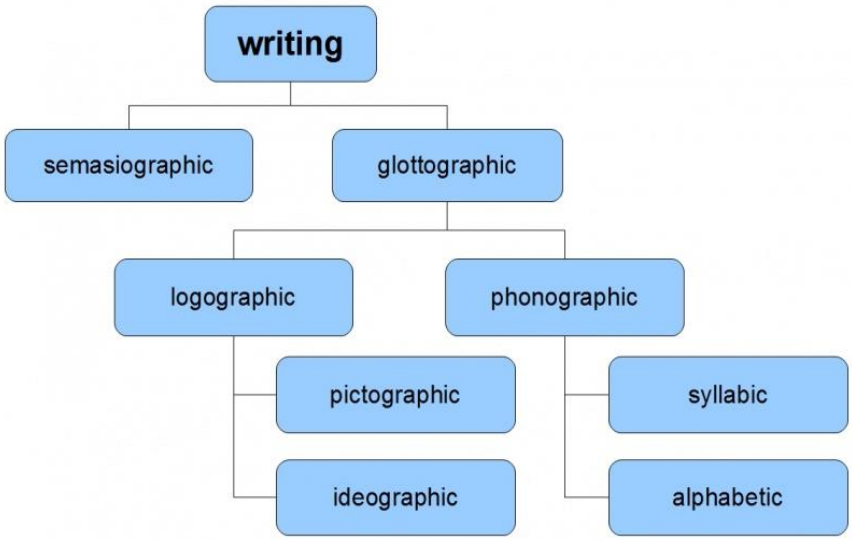
Samîler, Antik Yunan, Kenanlılar, Biblos vb. birçok kültür Mısır İmparatorluğu ile asırlarca farklı temaslarda bulunmuş ve bu coğrafyada gelişen kültür, veri diğer toplumlara aktarılarak son hâli olan Demotik yazıyı oluşturmuştur. Nihayetinde günümüz dünyasının iletişim araçlarından şüphesiz en yaygın olan yazı, modern dünyadaki çeşitliliğine ve formuna kavuşmuştur. Bu araştırma bağlamında tıpkı diğer dönemlendirmeler gibi Erken Yazı Dönemi de yalnızca kritik taraflarıyla anlatılacaktır. Aksi hâlde bu dönemlerin her biri üzerine bir insanın ortalama bir ömrü kadar zaman ayrılması gerekebilir. Hatırlatmak gerekir ki; bu dönemlerin araştırma bağlamında, sınıflandırılmasının ve aktarılmasının nedeni; metodolojik bağlamın kuramsal bir çerçeveye oturtulmasıdır.

Yazı ve dil tarihini birbirinden bağımsız ele almak, birçok açıdan yanıltıcı olabilir. Bu bağlamda, yazının tarihi ile dilin tarihinin paralel bir şekilde incelenmesi, bu araştırmada olduğu gibi, bütüncül çözümlemeleri kolaylaştırabilir ve verilerin anlamlandırılmasını hızlandırabilir.

Yazının tarihine girmeden önce, bu araştırmada 'yazı' kavramının ne şekilde ele alındığı sorusunun yanıtlanması gerekmektedir. Fischer'in eksiksiz yazı tanımlaması akla gelen ilk tanımlama olsa da, bu tanımın daha geniş bir çerçevede ve somut bir biçimde ele alınabilmesi amacıyla, yazı; bir kolektife ait dilin sistematize edilmiş, genellikle belirli çizgilerin belirli bir kural çerçevesinde bir araya gelmesiyle oluşan somut bir tasvir, iz olarak tanımlanabilir. Yazı, toplumsal ağın kimliğidir. Kısacası, yazı, dilin sistematize edilmiş izleridir. Tıpkı dil gibi sadece iletişim kurma amacı taşımaz; bazen Tanrı'lara övgü olarak sütunlara kazınmış izler görmek mümkünken, bazen de yalnızca bir firavunun kendi propagandasına dair izler bulmak mümkündür.

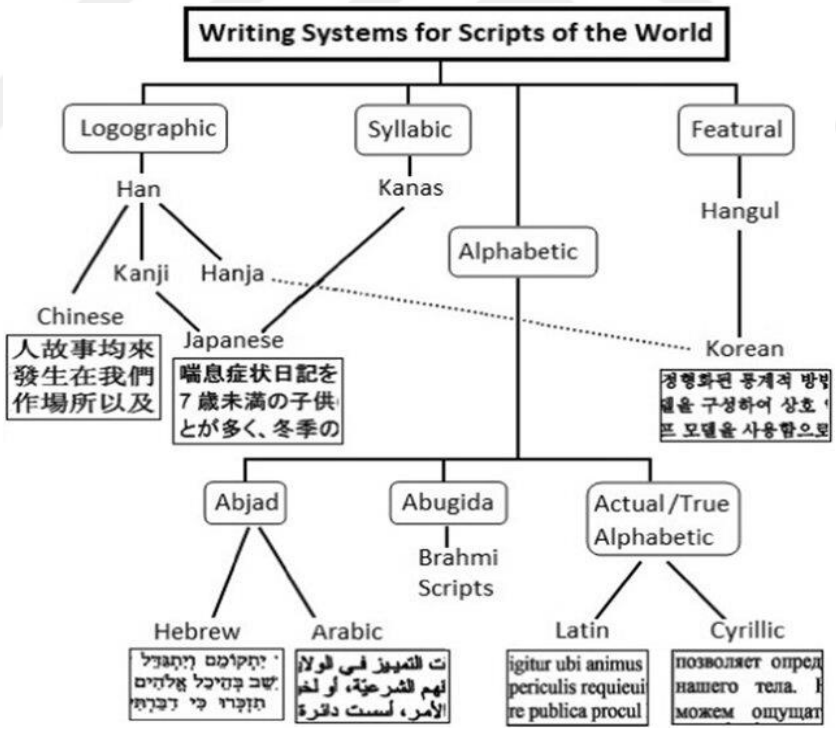
Yazıya dair ön bilgi amacıyla bilinmesi gereken son detay, yazı türlerinin sayısı ve bu konuda süregelen tartışmalardır. Yazı türlerinin sınıflandırılması, dilbilimciler arasında hâlâ tartışmalı bir konudur. Sorun şu şekildedir: Bazı dilbilimciler yazıyı logografik (resimsel yazı sistemleri) ve fonografik (sessel yazı sistemleri) olmak üzere iki ana kategoriye ayırmayı uygun görürken, çoğunluk ise resim yazı, logografik, hecesel ve alfabetik yazı olarak dört kategori belirlemektedir. Hatta ilk sınıflandırma biçimiyle ilgili "Bazı dilbilimciler bu sistemleri uygun yazı sistemleri olarak kabul etmez" (Wicherkiewicz, 2014, s. 48) gibi ifadelere rastlamak mümkündür.

Şekil 5: Daha Az Tercih Edilen, Yazı Sistemi Sınıflandırılması.

Kaynak: Tomasz Wicherkiewicz, 2014, 47-48

Şekil 6: Tercih Edilen, Yazı Sistemi Sınıflandırılması.

Kaynak: Singh, Sharma, & Chauhan , 2023, 3006-3007

Bu nedenle Fischer ve Chomsky gibi isimlerin de tercih ettiği ikinci sınıflandırma biçimi daha uygun görünmektedir. (bkz. Şekil 5 ve Şekil 6) Aslında, ilk

sınıflandırmanın kabul edilmemesine yönelik oldukça tutarlı bir gerekçe bulunmaktadır. Bu gerekçe, hiyeroglif türevi yazı sistemlerinde seslerin de kullanılmış olabileceği ihtimaline dayanmaktadır. Başka bir ifadeyle, bir ünsüzün ya da sesli bir hecenin doğrudan bir harfe veya sembole karşılık gelebilme olasılığı, bu sınıflandırmanın eleştirilmesine neden olmaktadır.

Son dönem araştırmaları, hiyerogliflerin demotik yazıya geçiş sürecinde sessel değer kazandığını etraflıca ortaya koymaktadır. (Piquette, 2018) Bu dil sınıflandırması, aynı zamanda araştırma bağlamında önemli bir konuya dikkat çekmektedir. Araştırma sürecinde bu altbaşlığa kadar kullanılan yöntemler somut veriler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu somut anlayış, Broca ya da Quipu gibi bilimsel açıdan netlik kazanmış incelemelere dayandırılmıştır.

Ancak yazı tarihinde, yalnızca dilsel sınıflandırmalar üzerinden görülebileceği üzere, yazının nerede başladığı, neyle ilişkili olduğu ve hangi aşamalardan geçerek günümüze ulaştığına dair kesin ve tartışmasız deliller bulunmamaktadır. Bu durum, yazı tarihine ilişkin birçok sorunun hâlâ tartışmalı olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, dillerin nasıl çeşitlendiği üzerine yapılan değerlendirmelerde de Broca delili dışında tam bir netlik sağlanamamıştır. Bu bağlamda, araştırmanın Tanrı'nın bilimsel varlığı ya da yokluğu gibi soyut bir tartışmaya dönüşmesini önlemek adına, yalnızca somut ve ispatlanabilir örnekler üzerinden inceleme yapılmaya devam edilecektir.

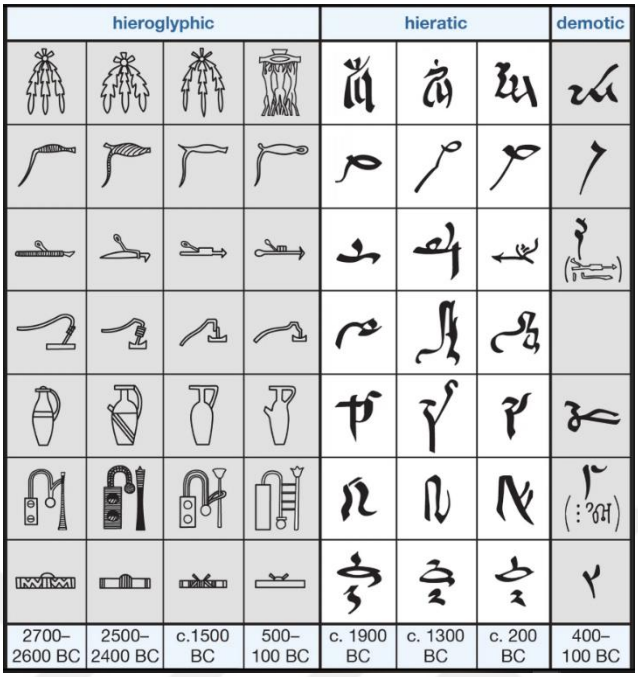
Yazının tarihine ilişkin bu çalışmada, Mısır'da Narmer'in Kuzey ve Güney Mısır'ı birleştirmesi, Biblos ve Kenan havzasındaki gelişmeler veya Fenikelilerin tarih sahnesine çıkışı gibi kademeli olduğu iddia edilen ancak kesin olmayan süreçler ele alınmayacaktır. Bunun yerine yalnızca somut verilere dayanan ve araştırma bağlamında ön bilgi amacıyla dönemlendirme yapılması hedeflenen kademeli bilgilere madde madde yer verilecektir. Yazı tarihi üzerine son dönemde yapılan kapsamlı çalışmalarda, özellikle Londra Üniversitesi'nde görev yapan Dr. Kathryn Piquette'in; Narmer'den Fenikeliler'e, Çizgisel A ve Çizgisel B, yazı yönlerinin evrimi gibi yazı sistemlerini etkileyen önemli ve kapsamlı araştırmaları dikkat çekmektedir. *The Roots of Hieroglyphic Writing: Contributions from Pre-Dynastic Iconography* adlı çalışmasında Mısır tarihini yazı sistemleri üzerinden ele alırken, *An Archaeology of Art and Writing: Early Egyptian Labels in Context* adlı eserinde yazı tarihini ve erken sanat ürünlerini somut bir biçimde incelemektedir. Bu bağlamda, bu araştırmada dönemlendiği biçimde, yazı tarihini MÖ 3000'li yıllardan itibaren somut, arkeolojik

ve açıklanabilir bulgularla ele alması, Piquette'in çalışmalarını önemli kılmaktadır. Bu çalışmaların birçoğunun açık erişimde olduğunu belirtmek gerekir.

Bu bağlamda yazının tarihinde araştırma bağlamında bilinmesi gereken kronoloji, Fıscher baz alınarak şu şekilde ifade özetlenebilir:

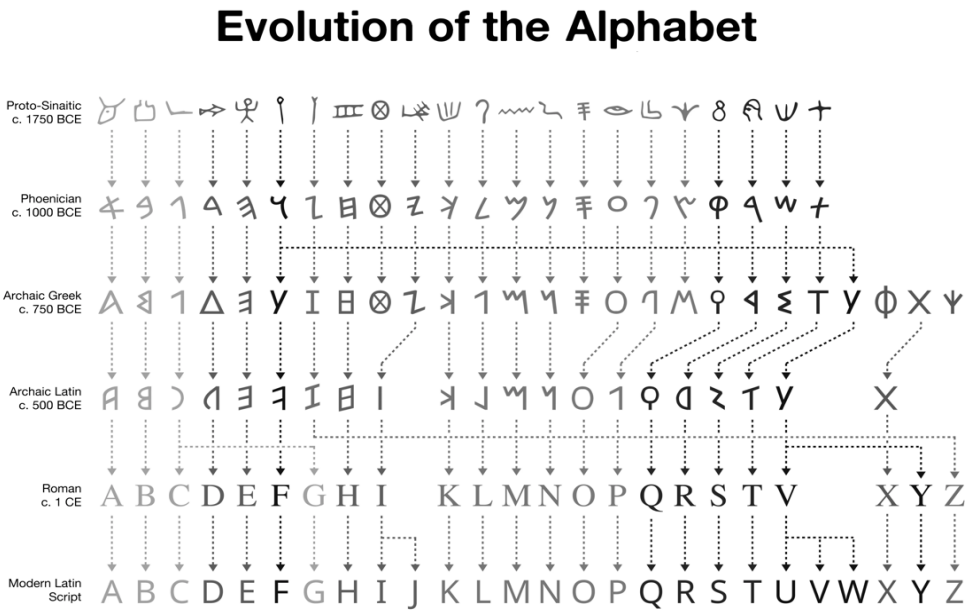
- Mısır havzasında bulunan arkeolojik verilerin bütünü, yazı tarihinde Mısır'ın fonografik ve ideografik anlamda öncül bir rol oynadığını göstermektedir. (Piquette, 2018, s. 23)
- Mısır havzasında hiyeroglif yazısının firavunların özelinden çıkıp halk arasında kullanılmaya başlanmasının ardından örneğin; Nil'deki suyun debisini (su hızını) ölçebilmek amacıyla Nilograf gibi icatlar geliştirilmiştir. (Unesco, 2025) Bu süreç, yazının tarihsel evriminde hızla yazılabilmesi için doğal olarak stilize edilmesine yol açmıştır. (Museum T. B., 2025) Yazının gelişimi ile analitik ve görsel düşünme becerileri gelişen toplumda; Mısır'daki tarım, ticaret, takvim benzeri birçok icad beraberinde gelmiştir.
- Mısır'da hiyerogliflerin yazılması için tercih edilen malzeme olan papirüs, Sümer'de kullanılan kile kıyasla daha pratik bir seçenek sunduğundan, Mısır hiyeroglifleri (harflerin her biri için) kolaylıkla stilize edilebilmiştir. (bkz. Şekil 7 ve Şekil 8) Ancak, verilerin geleceğe aktarılmasında kullanılan malzemenin seçiminde, Sümer tabletlerinin kil kullanımı, bu tabletlerin günümüze ulaşmasında önemli bir avantaj sağlamıştır. Yazının aktarılacağı yüzey bu bağlamda önemli bir husustur. (Fischer, 2022, s. 47, 52-55)
- Sümer'den Latince'ye kadar tarihsel izlekte yazı, birçok defa yön değiştirmiştir ve bunun tam olarak net bir açıklaması yoktur. Ağaç kabuğu, papirüs, taş, duvarlar, toprak, kil, çeşitli hayvan derileri gibi birçok yüzeye dini, propaganda, ticari amaçlı vb. nedenlerden uygulanmıştır. Yazı, aşağıdan yukarı, yukarıdan aşağı, sağdan sola, soldan sağa, sarmal, çapraz, dairesel biçimde birçok dilin sisteminde farklı kullanılmıştır ve kullanılmaya devam etmektedir. (Fischer, 2022, s. 51, 81, 83)
- Şekil sekizde görüldüğü üzere, Mısır yazı sistemi günümüz dünyasının yazı sisteminde temel yapı taşıdır. İşaretleme ve sembolleştirmedeki gelişim Mısır yazısının eseridir. (Fischer, 2022, s. 47)

Şekil 7: Mısır Hiyerogliflerin Tarihsel Süreci.

Kaynak: Britannica, 2024

Şekil 8: Mısır Hiyerogliflerinden Modern Alfabeye.

Kaynak: Matt Baker, 2025

- Fenike'den Antik Yunan'a birçok yazı sistemi uzun bir süre sadece majiskül (büyük harfler), noktalamasız ve çeviriler dışında paragrafsız olarak yazıldı. Miniskül harf (küçük harfler) ve onsiyal harf (yuvarlak harfler) kullanımı MÖ 400'de yazılan bazı eserlerin çoğaltılmasından sonra olmuştur. (Bates, 2021, s. 14)
- Günümüzdeki noktalama ve imla kuralları, asırlar boyunca kademeli bir şekilde gelişerek evrilmiş ve nihai biçimini almıştır. Her toplumun kendi dil kuralları ve işaretleme sistemi, zamanla başka toplumlardan etkilenerek evrilmiştir. Bu gelişimde en büyük rolü, edebi, felsefi, bilimsel eserlerin ve kutsal kitapların yayımlanması oynamıştır. Örneğin, Platon'un eserlerinde bölüm ayrımını vurgulamak için (MÖ 423-327) iki nokta üst üste (:) kullanması, Kuzey Mısır'daki İskenderiye Kütüphanesi'nin baş müdürü Aristophanes'in metin ayrımlarını belirtmek için kullandığı yukarı nokta, orta nokta veya aşağı nokta gibi işaretlemeler ya da Kuran-ı Kerim'de bir ayetin bittiğini işaret eden süslü noktalar, bu amaçla kullanılan erken örneklerden bazılarıdır. Ortaçağ Avrupa'sında yayımlanan birçok eserde paragraf bulunmamakla beraber cümle sonunun bittiğini belirten "C" gibi işaretlemelerin konulduğu görülmektedir ve girinti, marj (boşluk) gibi uygulamalar ancak 1600'lü yıllarda türemeye başlamıştır. Bu, boşluklandırma mevzuunun gereksinimi de matbaa uygulamalarının yaygınlaşmasıyla teknik bir çözüm olarka geliştirilmiştir. (Fischer, 2022, s. 282-285) & (Bates, 2021, s. 1-14)
- Noktalama insan iletişiminin bir sonucudur. Tıpkı dilin fonemel özelliklerinin yetersiz olduğu anlarda jest ve mimiklerin (beden hareketlerinin) devreye girmesi kadar doğal bir yaratımdır. Yazı dilinde; nokta, virgül, ayırıcılar vb. idogramlar bu bağlamda insan sessinin tek başına anlamsızlığı gibi fonemel özelliklerin yanında biçimsel yapılara ihtiyaç duymaktadır. Fonetik unsurlar için beden, ideogramlar gibi rol oynamaktadır. "Anlam" sesin aralıklarında iken "biçim" vücut hareketlerinin anlamlamasıdır kendisidir. Bu iki kavram/terim (anlambiçim) ayrıldığında "mânâ" kaybolur "anlam" uzaklaşır. İnsan beyninin verileri anlamlı kılabilmesi için bu bütüncül yapı gereklidir.
- Ek olarak; dil, yazı ve iletişim gibi göstergesel sistemlerin evriminde, dinlerin ortaya çıkışı ve nu dinler etrafında yazılıp çizilen tüm ürünlerin yayılması, göstergesel sistemlerin gelişiminde ciddi ve büyük rol oynamıştır.

Mısır Yazısı'ndan Latince'ye kadar olan süreç, araştırma bağlamında ele alınması gereken bilgiler doğrultusunda sunulmuştur. Bu alt başlık, anlam biçiminin

kuramsallaştırılması ve tarihsel perspektifteki izleğiyle incelenmiştir. Fiziksel argümanlar sunulmuş ve bu argümanlar etrafında yapılan güncel çalışmalar işaret edilmiştir.

Anlambiçim, şimdiye kadar edimbilim ve biçimbilim gibi alanlardan belirgin bir şekilde ayrılmış olsa da, bu kavramın uygulamalı bir biçimde gösterimi, teorik çerçevenin pratik boyutlarda incelenmesine olanak sağlayacaktır. Böylelikle, paralel tarih incelemesinin son noktası olan yazı ile ilgili olarak, typeface tarihi ve matbaanın tarihi gibi ehemmiyet gerektiren, teknik hususlar burada ele alınarak teorik ve pratik bağlam tamamlanacaktır.

4. MİZANPAJ: TEORİK VE PRATİK ÇERÇEVE

Anlambiçim, her disiplinde kendine özgü bir kullanıma sahip olabilir. Bu kullanımlar, disiplinlerin ihtiyaçları doğrultusunda evrilecek ve şekillenecektir. Örneğin, anlambiçimin en bariz ve kolayca uygulanabileceği alanlardan biri, ilk tanımlandığı şekliyle; tasarım, geometri ve matematiksel alanlardır. Bu bağlamda, mevcut biçimler ile anlam/mânâların ayrılması, özellikle psikoloji gibi bilim dallarına kıyasla daha kolay bir şekilde yapılabilir. Araştırma bağlamında, en başından beri belirtildiği üzere, anlambiçim incelemesi ve uygulaması mizanpaj üzerinden yapılmıştır ve yapılmaya devam edilecektir. Giriş bölümünde belirtildiği üzere, bu araştırma iki ana konuya ayrılmıştır. İlk konu, anlambiçim ve buna bağlı kavramların tarihsel perspektifi ile kuramsal ilişkilendirmeleriydi; ikinci konu ise, anlambiçime bağlı olarak mizanpajın teorik ve pratik çerçevede ele alınmasıydı. Bu bölümde, anlambiçimin somut tezahürlerinden yalnızca biri olan, mizanpaj yani ikinci ana konu, uygulamalı anlatımlar ile ele alınacaktır.

Mizanpajın, doğrudan anlamı ve kavramsal boyutları, tanımlamalar bölümünde yeterince ele alınmıştır. Hatta, buna bağlı olarak kavramsal boyutunun açıklanması ve yeniden tanımlanması, mizanpajı, basım yayım/yayında kullanılan basit bir terim olmaktan öteye taşımıştır. Bu kavramsal açıklama, mizanpajın sadece gazete, dergi, kitap, ambalaj yahut basılı/dijital organların bir parçası olduğunu değil aynı zamanda zihinsel izlekte varolan tasarının "yeniden üretimi" olarak mizanpajın kullanım alanını genişletmiştir. İnsan evrimindeki rolünü, alet kullanımı ve icatlardaki katkısını, nihayetinde tüm tezahürlerini alenen gösterebildiği, yazı tarihindeki rolü mizanpajı, birçok zihinsel araçtan ayırmaktadır. Hâliyle mizanpaj kavram/terimini, tasarı-tasarım, anlam-mânâ (semantik) bağlamından ayrı düşünmek, örneğin "pozitif ve negatif" göstergelerini birbirinden bağımsız düşünmek kadar alakasız bir yaklaşımdır. İnsan evriminin ilk safhalarından beri grafik bellek oluşumundan, yazıya bu kavramlar eşanlı rol oynamıştır ve bu işlevlerine devam etmektedirler. Bu kavramların insanoğlunu daha karmaşık canlılar yapıp yapmadığı konusu tartışmaya açıktır. Günümüz dünyasının; ne kadar karmaşık ya da ne kadar basit olduğu, şahibeli bir sorudur.

Bu başlıktan itibaren Türkçe olarak erişilebilen tek kaynak (kitap olarak), 1987 yılında Jan V. White tarafından yazılan *The Grid Book: A Guide to Page Planning* (White, 1987) adlı kitaptır ve sık sık kullanılacaktır. Kitabın yazılma amacı ise o dönemin popüler mizanpaj ve dizgi programlarından biri olan "Ready, Set, Go!"nun kullanımını anlatmak olsa da bu kitap, yalnızca mizanpaj ve dizgi üzerine yazılmış nadir bir Türkçe kaynak olarak değerlendirilebilir. 2024 yılı itibariyle piyasada bulunan ve mizanpajı doğrudan anlatan ve yalnızca mizanpaj için ayrılmış Türkçe bir kaynakça bulunmamaktadır ki zaten Jan V. White'nin kitabı da bir çeviri eserdir. InDesign, Illustrator, Photoshop gibi programlar üzerinden değinilen yahut matbaa, basım yayın adı altında mizanpajın incelendiği yahut bir kitabın içerisinde bölüm olarak sunulan Türkçe kaynak kitaplara denk gelmek mümkündür ancak bu mizanpajın özümsenmesi, özellikle daha önce bu alanda çıraklığı olmayan bir öğrenci için yeterli ve akılcı bir yaklaşım değildir. Bu konuda literatür eksikliği o denli büyüktür ki; DergiPark, Google Akademik gibi Türkçe makalelerin bulunduğu temel arama motorlarında mizanpaj adı altında yazılmış pek çok Türkçe araştırma makalesi ne yazık ki yanıltıcı bilgiler sunmaktadır. Bu durumu gidermek ve temel düzeyin ötesine geçmek amacıyla, bu araştırmada tasarı-tasarım ya da başka bir kavram/terim yerine mizanpaj uygulamalarının açıklanması ve tanımlanması uygun görülmüştür. Aksi takdirde, mizanpaj ele alınmasa bile, kavram tanımlamalarının yapıldığı bölümde mizanpaj yine anlambiçimin temel kavramlarından biri olarak yer alacaktı.

4.1. Mizanpajın Dönemleri

Bu dönemlendirme tıpkı "Grafik Bellek Dönemi" gibi daha önce herhangi bir literatürde adlandırılmış bir dönem değildir. Araştırma bağlamında üretilmiş olup mizanpajın teorik çerçevesi gereği sınıflandırılma ihtiyacı duyulmuştur. Ancak daha önce bahsedildiği şekilde belirtmek gerekir ki "Semantik Dönem" başta anlam-mânâ (semantik) olmak üzere, tasarı-tasarım ve mizanpajın da paralel dönemleridir. Anlam ve biçimin kademeli olarak tarihsel süreçte, bu kavramların nasıl var olduğu önceki bölümlerde etraflıca ele alındığından bu bölümde yeniden anlatılmayacak ve sadece gerekli birkaç detayın altı çizilecektir.

Mizanpajın dönem aralıkları, Semantik Dönemler ile paralellik gösterse de burada "kavram olarak" mizanpajın altı çizilmelidir. Terim olarak ele alındığında, mizanpajın kökeni doğal olarak matbaanın icadıyla ilişkilendirilir. Ancak, matbaanın icadını

mizanpajın başlangıcı olarak kabul etmek, mizanpajın teorik açıklamaları ve anlamlandırmaları için yeterli bir zaman aralığını temsil etmemektedir. Bu durum, örneğin tarih öncesi dönemlerden itibaren Latince başta olmak üzere birçok yazı sisteminde majüskülden minisküle geçiş gibi tipografik düzenlemeleri -ki bu açıkça dizgidir- ya da hiyerogliflerin zamanla sembol ve demotiklerin karma kullanımı gibi süreçleri, ayrıca noktalama, imla ve paragraf ayırma gibi düzenlemeleri görmezden gelineceği anlamına gelmektedir. Bu araştırma kapsamında hazırlanan ve yayımlanan *"Sayfa Tasarımının Tanımı ve Temel Unsurları"* adlı makalede, mizanpajın başlangıcı bir makalede ele alınabilecek kadar kısa bir konu olmadığı için, matbaanın icadı mizanpajın başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Ancak bu durum, mizanpajın hem kavram hem de terim olarak başlangıcının insanlık tarihi ile paralel olduğu gerçeğini değiştirmez. Burada bu unsuru değiştirecek tek faktör mizanpajın ne kadar bilinçli yapıldığı olacaktır. Bu da nöro antropologlar gibi disiplinlerin ayrıca çalışması gereken bir öneridir ancak mizanpaj her hâlükârda sınıflandırılabilir. Bu sınıflandırma şu şekilde yapılabilir:

- Soyut Mizanpaj Dönemi: MÖ 2 Milyon – MÖ 3000
- Mizanpajın Geçiş Dönemi: MÖ 3000 – MÖ 400
- Somut Mizanpaj Dönemi: MÖ 400 – MS 1450
- Aktif Mizanpaj Dönemi: MS 1450 – Günümüz

Bu dönemlendirmeler tıpkı semantiğin dönemlendirmesinde izlenen yöntem gibi yeni veriler eşliğinde güncellenebilir. Bu dönemlendirmelerde, bahsedildiği üzere, fazla durulmayacaktır yalnızca dönemlerin kısa açıklamalarına yer verilecektir.

Soyut Mizanpaj Dönemi; ilk homo türlerinin zihinsel süreçlerinde seçip reddettiği, ayıklamaya başladığı ve motor faaliyetlerinin geliştiği bir dönem olduğu Antik Dil Dönemi'nde belirtilmişti. Bu dönemde zihinsel izlekte var olan grafik ögeler Grafik Bellek Dönemi'ne kadar birer araç hâline gelmeye çalışmış ve bunun sonucunda grafik bellek araçları türemeye başlamıştır. Bu da dil ve yazının tarihinde ciddi rol oynamıştır. MÖ 3000'lere gelindiğinde yani *Mizanpajın Geçiş Dönemi;* olarak adlandırılan bu dönemde ise grafik bellek araçlarının erken örnekleri görülmeye başlanmıştır. Bu örnekler Ishango, Lebombo kemiği ve Quipu sistemi gibi henüz çözülemese de matematiksel temellere dayanan sistemler olarak tanımlanmıştır. Bu sistemler bir bakıma mizanpaj yani yeniden üretimlerdir. Bir kemiğe işlenen ve belli bir örüntüsü olan çentikler, düğümlerin bağlanma biçimleri gibi önemli göstergeler

rastgele seçimler değildir. Bu bağlamda Grafik Bellek Dönemi, mizanpaj için aslında bir geçiş dönemidir. Bu dönemin geçiş dönemi olarak tanımlanmasındaki kritik rolü ise şüphesiz Mısır Yazısı, Sümer Çivi Yazısı, Biblos Havzası (Piquette, 2018) gibi yazıya dair sistemlerin ilk örneklerinin görülmesinden kaynaklanmaktadır. *Somut Mizanpaj Dönemi* ise Thales, Platon gibi düşünürlerin edebi, felsefi, bilimsel üretimlerinin yazıya geçirilmesiyle ilişkilendirilmiştir. Detaylarına yer verilme ihtiyacı duyulmasa da sadece Avrupa kıtasında bulunan bir hareketlilik baz alınmamış bu dönemde Asya, Arap Yarımadası, Uzak Doğu gibi kıtalarda bulunan toplumlara da atıfta bulunulmuştur. Kısacası bu dönem Erken Yazı Dönemin'den matbaanın icadına kadar olan sürece tekabül etmektedir. Burada atlanan bir detay hangi matbaanın icadı sorusu olacaktır. Bazı kaynaklar matbaanın tarih öncesine Çin, Japon gibi uygarlıklara dayandırırken bazı kaynaklar da bunun Mısır'da bulunduğuna dair rivayetler bulunmaktadır ancak bilindiği üzere günümüze Gutenberg'in matbaası dahi ulaşamadığından (Museum P. , 2025) ne Gutenberg'i baz almak ne de rivayet edilen tarihlemeleri doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Matbaa arayışı temelde hız ve maaliyetin sunî bir sonucudur. Bütün coğrafyalarda bu şekilde tesir etmiştir. Örneğin; Osmanlı Dönemi'nde Sultan Abdulhamit, hem Kur'an-ı Kerimlerin yayılması, hem hat sanatı gibi icraların daha erişebilir olması maksadıyla matbaayı kullanmıştır. (Dursun & Nuhoğlu, 2024, s. 18) Osmanlı'ya matbaa ne kadar geç geldiyse bile Tanzimat Dönemi'nde görüleceği üzere basım yayım alanına olan ilgi hem entelektüeller hem de halk tarafından hızla yayılmıştır.

Matbaanın başlangıcının birçok tarihlemeye uygun olduğu açıktır. Örneğin; matbaanın Avrupa'daki icadına dair eski bir kaynak bu konuda incelenebilir. Bu kaynak; 1800'lü yılların sonunda New York'ta matbaa ekipmanları üreten ve New York'un ilk dolar milyonerlerinden biri olan, iş insanı (Aristocracy, 2025) Robert Hoe tarafından kaleme alınan *A Short History of the Printing Press* adlı eserdir. Robert Hoe, bu eseri 1902 yılında yayımlamıştır ve matbaanın tarihini anlatan ender kaynaklardan biridir. Bu eserde Hoe, Gutenberg'in Çin'e ait bir baskı teknolojisini 1450'li yılından önce alıp daha pratik bir biçimde kullandığını belirtmiştir. (Hoe, 1902, 6) Eski bir kaynakta böyle bir ifadenin bulunması Guternberg'i mizanpajın aralığı yapmaya aslında teknik olarak imkân kılmamaktadır fakat bahsi geçtiği üzere Gutenberg'ten ve onun yayımladığı İncil'den başka bir delil olmadığından en azından şimdilik bu tarihleme kullanılabilir.

Son dönem ise *Aktif Mizanpaj Dönemi'dir* bu dönem, matbaanın bilinen icadından günümüze, dizgiden bilgisayar programlarının kullanılmasına ve bir mobil uygulamayla yapılan basit bir mesaj gönderimine kadar mizanpajı kapsar. Mizanpaj, tasarı-tasarım hayata o denli tesir etmiştir ki gümüzde herhangi bir göndericinin alıcıya attığı elektronik iletide görsel süslemeler, etiketler, emojeler, GIF kullanımı gibi mizanpajın alanına giren eylemlerin bütünü bu dönem içerisinde değerlendirilebilir.

4.2. Mizanpaja Ait Terimler

Alt başlıktan anlaşılacağı üzere bu bölümde mizanpaja ait terimler incelenecektir. Bu terimler, mizanpaj mantığının tarihsel perspektifte, örneğin; aktarılacak olan şeyin bir yüzeye ihtiyaç duyması, tarih akışında, yüzey (surface) terimini doğal olarak getirmiştir, bu bağlamda terimlerin her biri kendi içerisinde tarihsel bağlama, bu şekilde ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. Bu inceleme, Semantik Dönem ve Mizanpaj Dönem'e paralel olarak oluşturulmuştur. Ayrıca, burada bahsi geçecek terimler için ayrı bir alt başlıklandırma yapılmamıştır. Bu türden bir başlıklandırma yerine, okuma akışını bozmamak adına, terimlerin kalın (bold) olarak yazılması uygun görülmüştür.

Ayrıca belirtmek gerekir ki burada bahsi geçecek olan kavramlar yeniden tanımlanmış ve ayıklanmıştır. Mizanpaja dair, dolaylı da olsa bulunan tek Türkçe kaynakta (White'nin kaynakçası) dahi bu kavramlardan yalnızca bazıları bulunmaktadır. Araştırma bağlamında uygulamalı örneklendirmeler ekran görüntüsü alınarak, sektörde genellikle tercih edilen Adobe yahut Word programları üzerinden verilecektir.

Girdiler ve Malzeme: Mizanpajın hem terim hem de kavram olarak tasarımın temel yapı taşlarından biridir. Anlam ve mânâ kodlamasının gerçekleştirilmesi ve bu kodlamanın somut bir tasvir formuna dönüşüm süreci, girdiler ve malzemeler aracılığıyla sağlanır. Bu girdiler her türlü veri veya unsur olabilir; önemli olan, bu girdilerin nasıl aktarıldığı ve bireyler arasında nasıl anlam bulduğudur.

Örneğin, "DUR!" yazısının, genellikle "durmak" veya "dikkatli olmak" anlamına geldiği bilinmektedir. Ayrıca, bu anlamın desteklenmesi amacıyla genellikle kırmızı gibi aciliyet hissi uyandıran renklerle ilişkilendirildiği bilinir bir gözlemdir. (Tanabe, 2011, s. 125-128) Ancak bu yazının, "Du_R?" gibi bir işaretlendirme biçimine

dönüştürülmesi durumunda, bireyler arasında anlam ifade etmesi olası olmayacaktır. Bu, anlambiçimsel açıdan kolektif bir karşılık bulamayacaktır.

Anlamın durmak veya dikkat etmek olduğu bir durumda, edimsel bilgi (praksis), bu iletinin, kırmızı renk ile vurgulanmasını, kolektif bir algı olarak tanımlamıştır. Burada kırmızı, bir renk olmaktan öte biçimsel bir görev üstlenmektedir. Bu nedenle, farklı bir işaretleme biçimi tercih edildiğinde, anlam ile algı arasında bir uyuşmazlık meydana gelecektir. Girdiler ve malzemelerin uyumlu olması daha mizanpaj süreci başlamadan çok mühim bir konudur. Sanatsal üretimler bu bağlamın dışındadır. İşin ilginç yanı ise bu uyum ve uyumsuzluğun kararı, kavramsal açıdan yine mizanpajdır çünkü işin içinde bilinçli seçim, yerleştirme, eşleştirme gibi doğrudan mizanpajı ilgilendiren eylemler bulunmaktadır.

Teoriden tekniğe geçiş yapmak gerekirse bir girdi her şey olabilir örneğin; "Dünyaca Ünlü Modacı İstanbul'da!" olayı bir girdidir. Burada doğrudan metin tabanlı düşünmek mizanpajın yapısına aykırı bir durumdur. Bu girdi, İstanbul'a küresel ölçekte bir modacının geleceği ifadesidir ve bu ifadenin hangi malzeme ile eşleştirileceği yayın yönetmeni, yaratıcı yönetmen, dizgi ekibi yahut doğrudan iş verenin kendisi yani müşteri tarafından verilebilir. Burada malzeme, tahmin edilenin aksine bir dosya yahut talimat değildir. Bu dosyalar genellikle akışta belirlenir ve yapım aşamasında sürekli talep edilir. Kullanılacak olan görsel çeşitlilik ya da sadeliği gösteren moodboard (işin atmosferini gösteren görseller ya da dokular vs. serisi), toplantı sırasında modacı hakkında verilecek bilgiler, bunun hangi mecralarda nasıl lanse edilebileceği gibi tüm süreç birer girdidir. Bu girdilerin, mizanpaj uygulamasını yapacak tasarımcı ya da dizgi editörünün kurguladığı görsel ve yazınsal tüm ürünler ise malzemedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki özellikle bu tür yaratıcılık gerektiren işlerde, iş akışı sırasında yeni girdiler oluşabilir ve buna bağlı malzeme değişebilir. Girdi, temelde anlamsal ögeler iken malzeme, biçimsel ögeler olarak düşünülebilir.

İlk homo türlerinde bu girdi ve malzemeye dair sadece Broca alanının gösterdiği birtakım emareler bulunmaktadır. Bu, doğrudan taklit ile ilişkilendirilebilir. İlk homo türlerinin tek girdisi doğanın kendisiydi ve zorunlu olarak buradan elde edilen tüm veri yığını malzemenin oluşmasını sağladı denilebilir ancak bu malzeme deneyselliğe tabii tutulmadıkça tamamlanamayacaktı. Bunun için üretimin yeniden işlenmesi gerekiyordu. Bu da ancak tasarının fiziki bir taslağa dönüşmesiyle olabilirdi.

Tasarı ve Taslak: Girdi ve malzemelerin zihinsel izlekte işlendiği ve sonra fiziki ortama aktarıldığı bir süreçtir. Alınan tüm veri setleri, bir kâğıt ya da bilgisayar ortamında işlenir. Bu işlemlerde estetik, biçimsel, anlamsal hiçbir kural aranmaz. Burada amaç, ham girdi ve malzemeleri zihinsel izlekten fiziki ortama aktarıp kuş bakışı bir görüş sağlamaktır. InDesign yahut başka bir programa aktarılan bu işlemde, mizanpaja başlamadan önce karar verilecek ve uygulanacak her şeyin bir tasarısı oluşturulur sonrasında taslağa dönüştürülür. Taslak, yüzey seçimi başta olmak üzere ürünün yayınlanacağı/yayımlanacağı tüm süreci başa alabilir yahut sürecin doğrudan başlaması için bir belirteç olarak da kullanılabilir. Tasarı ve taslak, aslında girdi ve malzemenin idea ortamında denenen tüm versiyonlarının fiziki dünyada uygulanabilir somut, denemeleridir. Tasarı ve taslak, uygulanabilirliğin denendiği ve zamana bağlı olarak ürün maaliyetinin ne boyutlarda olabileceğini görmek adına faydalı bir süreçtir. Spesifik işlerde bu gibi maaliyet hesapları yapılmasa da basım yayın işlerinin, özellikle seri üretimde bulunan gazete, dergi gibi alanlarda bu ehemmiyetli bir meseledir. Uygulanabilirlik, birçok iş türünde olduğu gibi bu tür işlerde de öncül bir mevzuudur. Uygulanabilirliğe bağlı olarak, mizanpajın tasarımsal değişikliklerine, ortaya çıkacak üründe yapılması planlanan ekstra malzemelere örneğin; dolgu, yaldız, ciltlemenin tipi (Amerikan Cilt vb.), üründe kullanılacak kâğıdın, kılıfın vb. ağırlığına kadar her şey gözden geçirilip değiştirilebilir. Bu aşama bir nevi üreten ile üretici arasında geçen ilk onay sürecidir. Bu süreçte doğal olarak kabaca bir şekilde de olsa tipografi, marjlar, sütun, bloklama gibi dizgiye ait unsurlar hızlı bir şekilde uygulanmış olur.

Antik Dil Dönemi'nden Erken Yazı Dönemi'ne kadar daimî olarak gelişimini sürdüren tasarı ve taslak süreci bu bakımdan ilişkilendirilebilir. Zihinde canlanan ve taklit edilen göstergelerin kolektif kabul görüp onaylanmasına kadar olan süreç tasarı ve taslaktır. Aslında, teknik anlamda bu durum, insanlığın son gününe kadar devam edecek bir süreçtir.

Yüzey Seçimi: Yüzey yani tabaka, mizanpajın uygulanacağı alanı ifade etmektedir. Bu terime ek olarak, günümüzde işin içine bilgisayar programlarının girmesiyle; çalışma yüzeyi, çalışma sayfası, board gibi terimler de mizanpajın dijital olarak uygulandığı alanlarda kullanılmaktadır. A1'den A4 kâğıt birçok kâğıt ebadı akla gelebilir fakat bunlar farklı ebatlarda aynı yüzeylerdir yani burada yüzeyin kendisi kâğıttır. Bu bağlamda eklemek gerekir ki yüzeyden kasıt uygulama yapılacak alanın türü, cinsi yani ana maddesidir. Kâğıt bu maddelerden yalnızca biridir, bunun dışında

pleksi (plastik bir tabak gibi düşünülebilir), polimer, karbon, taş türleri, mermer, beton, deri, kumaş vb. birçok yüzeye mizanpaj uygulaması geçmişten bugüne yapılmıştır ve yapılmaktadır. Hatta, tarihte birçok dönem aralığında kılıç ve kişisel aksesuarlar gibi ilginç yüzeylere mizanpaj denemelerinin yapıldığının birçok örneği görülmektedir. Fatih Sultan Mehmet'in kılıcı ve savaş öncesi giydiği tılsım buna bir örnek teşkil edebilir. Ayrıca Osmanlı'nın ilk dönemlerinden son dönemlerine kadar camiiler, medreseler, havuz-sebil kenarları, seramikler, tabak çanak gibi günlük kullanım eşyaları, aynalar vb. birçok detayda mizanpajın izlerine rastlamak mümkündür. Öyle ki ilk bakışta bu hat-kaligrafik işlemeler yalnızca sanat ya da dini amaçlara atfedilse de (Mubaraq, 2023, s. 40) bu işlemeler bütünüyle yazı ve göstergelerin titiz bir mizanpajıdır. Bilişsel zekânın sınırlarının zorlandığı ürünlerdir. Sadece Osmanlı da değil Roma, Vatikan, Barok dönem eserleri, Hint coğrafyası, Çin yahut Japonya gibi küresel anlamda yalnızca geleneksel bir süsleme gibi görünen bu işlemeler, temelde yazı ve göstergelerin incelikle bir araya getirilmesidir. Bu işlemler, mizanpajın tarihte ilk tasavvurlarından biridir.

Antik dönemlerden günümüz dünyasına kadar bu şekilde birçok yüzey denemesi olmuştur. Bu, deneysel ve tarihsel birikimin sonucunda yazının ve görselin uygulanabileceği yüzeyler genişlemiştir ve genişlemeye devam etmektedir.

Yüzey türünü bilmek, bir tasarımcıya veya ilgili alanın meslek erbabına bir dizi önemli bilgi sağlar. Bu bilgiler, tasarımın işlevsel ve estetik açıdan başarıya ulaşabilmesi için kritik rol oynar. Örneğin, bir tasarımcı/dizgici vb. yüzeyin yapısını dikkate alarak, uygulama yapacağı alanda kullanabileceği asgari harf boyutunu (punto) ve harf aralığını belirleyebilir. Bu tür parametreler, yazıların okunabilirliği ve tasarımın görsel uyumunu doğrudan etkileyebilir. Yüzeyin dokusu ve sertliği de tasarımın uygulanabilirliğini etkileyen faktörlerdir. Misal; mermer gibi sert yüzeylere harf ve şekil işlemek, kâğıt gibi yumuşak yüzeylere göre çok daha zor ve sınırlıdır. Mermerin sert ve içten pürüzlü yapısı, hassas detayların işlenmesini zorlaştırabilir, bu da tasarımın görsel kalitesini doğrudan etkileyebilir. Buna bağlı olarak, yüzeyin geometrik hareketlere izin verip vermemesi de önemli bir faktördür. Düz bir yüzeyde geometrik formların rahatça işlenmesi mümkünken, eğimli veya düzensiz yüzeylerde bu formlar genellikle daha karmaşık ve zor bir şekilde uygulanabilir. Bu nedenle çoğu yüzey uygulaması düz bir plakaya işlendikten sonra şekil verilir.

Yüzey türünün tasarım sürecine etkilerini daha da açacak olursak, bu faktörlerden bazıları şu şekilde listelenebilir:

1. **İşlem Zorlukları**: Yüzey türü, uygulama tekniklerini de belirler. Örneğin, doğal taş, metal veya cam yüzeylerde işleme yapmak için kullanılan araçlar ve teknikler, kâğıt ya da kumaş gibi yüzeylere göre farklılık gösterir.
2. **Estetik ve Duyusal Etki**: Yüzeyin türü, tasarımın duyusal etkisini değiştirebilir. Bir metal yüzey, soğuk ve sert bir izlenim bırakırken, kumaş yüzeyler daha sıcak ve yumuşak bir etki yaratır. Bu, tasarımın mesajını ve hedef kitlesine ulaşımını etkileyebilir.
3. **Yüzeyin Renk ve Tonu**: Yüzeyin kendi rengi, tasarımda kullanılan renklerin algısını doğrudan etkiler. (Tanabe, Sakai…Sadato, 2011, s. 127-131) Koyu renkli bir yüzey üzerine açık renkli harfler yerleştirildiğinde, kontrast daha güçlü olur ve yazılar daha belirgin hale gelir. Açık renkli bir yüzeyde ise, yazının görünürlüğü daha zayıf olabilir, bu durumda daha kalın ve koyu renkli yazı tipleri kullanılması gerekebilir.
4. **Yüzeyin İçeriği ve Metaforik Anlamı**: Yüzey türü, tasarımın anlamını güçlendirebilir. Örneğin, bir antik yapının duvarına yerleştirilen yazılar, geçmişe dayalı bir anlam taşıyabilir ve yazının tasarımını bu bağlamda şekillendirmek önemlidir. Aynı şekilde, doğal taş bir zemin üzerine doğayla ilgili bir mesaj verilmesi, tasarımın anlamını derinleştirebilir.

Bu tür faktörler, yüzey türüne göre uygun tekniklerin ve materyallerin seçilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Yüzeyin özelliklerine göre mizanpajda yapılacak ayarlamalar, estetik ve işlevsel sonuçları doğrudan etkileyebilir. Ancak bu faktörlerin tam bir listesinin olmaması, her geçen çağda yeni ve farklı yüzeylere mizanpaj yapılmasından kaynaklanmaktadır. Her yeni yüzey, yeni bir problemi ve buna bağlı olarak yeni bir çözümü ya da çözümsüzlüğü beraberinde getirmektedir. Teknolojik ve kültürel ilerlemelerle birlikte, bu tasarımcılar/dizgiciler vb. sürekli olarak değişen yüzeylerle karşılaşmakta ve bu yüzeylerin dinamiklerine uygun stratejiler geliştirmektedirler.

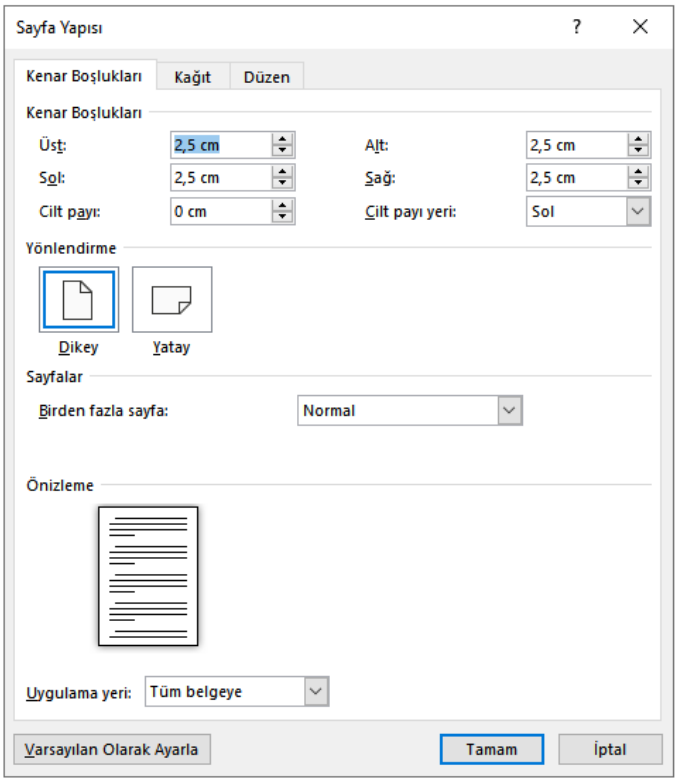
Örneğin, dijital teknolojilerin artan etkisiyle, sanal uygulamalar yeni bir yüzey türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tür yüzeyler, geleneksel baskı yüzeylerinden farklı olarak, kullanıcı etkileşimi ve üç boyutlu alanların dikkate alınması gerekliliğini doğurur. Dolayısıyla, yüzeylerin türü, teknoloji ve kültür gibi birçok unsurla sürekli

evrildiği için, tasarımcılar/dizgiciler vb. her zaman yeni koşullara adapte olmak zorundadır. Bu da tasarımın hem yaratıcı hem de teknik açıdan sürekli bir yenilik ve problem çözme süreci olduğunu ortaya koymaktadır. Yüzeylerin özelliklerinin tam olarak öngörülememesi, tasarım sürecine esneklik ve yaratıcılık katarken, aynı zamanda tasarımcıları/dizgicileri vb. problem çözme ve adaptasyon konusunda daha da yetkin hale getirmektedir.

İlk Bakış ve İnce Ayar: Yüzey seçiminin, mizanpajın aşamalarından biri olarak değerlendirilmemesi gerektiği ileri sürülebilir. Bu, temelde, doğru kabul edilebilecek bir yaklaşım olsa da mizanpaj kavramının teknik anlamda henüz yeni şekillenmeye başladığı matbaanın ilk dönemlerinde, dizgicilerin aynı zamanda baskı operatörlüğü görevini de üstlendiği göz önünde bulundurulmalıdır. (Updike, 1922) Bu bağlamda, dizgiciler, baskı yapılacak yüzeyin türüne göre mizanpajı yeniden gözden geçirmek durumundaydı. İlkel tarihlerde ise mizanpajın tüm süreçlerini üstelenense bireylerin doğrudan kendileriydi. Günümüzde ise bu süreç, baskı operatörü, tasarımcı, dizgici ve editör arasında iş birliği içerisinde yürütülen bir yapıya evrilmiştir. Günümüzdeki bu sürekli dönüt içerisinde geçen iş akışının ne kadar sağlıklı olduğu ise tartışmalı bir durumdur.

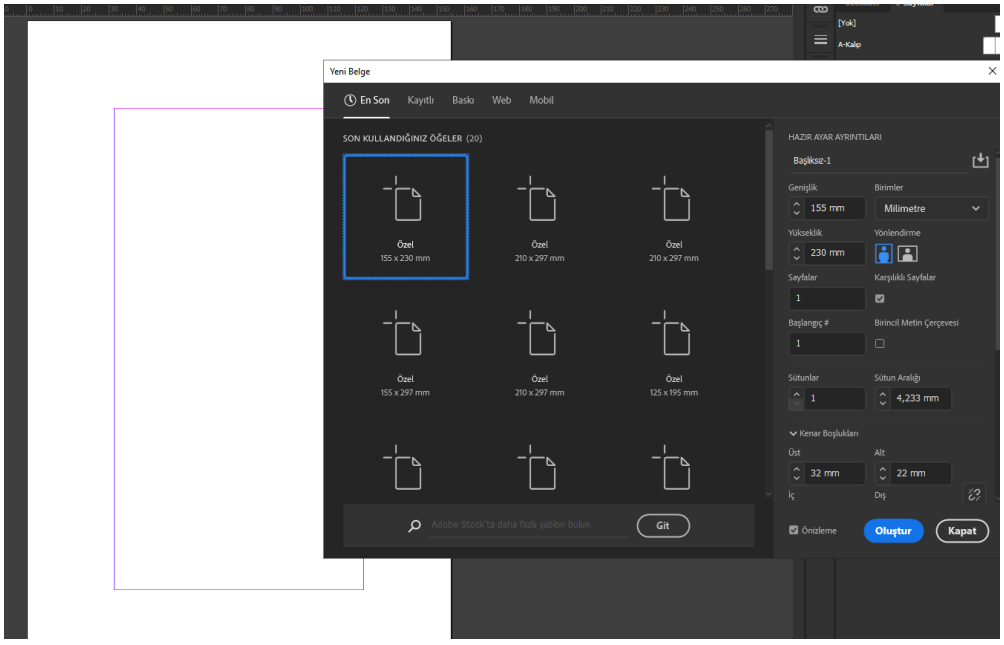
İlk bakış (first review), görsel ve yazılı içeriklerin düzenlenmesinde kullanılan temel bir aşama olup, teknik araçların (cetvel, kılavuz, ızgara) bilgisayar programları veya fiziksel ortamda uygulandığı bir aşamadır. İlk bakış, kalıbın daha önce belirlenen cm, inc gibi yüzey ve yüzeyde kullanılacak öge hesaplamalarının salt ve herhangi bir ayarlama yapmadan izlenilen genel görünümüdür. Çoğu güncel mizanpaj programında, sayfa oluşturma (new page) seçeneğinin alt sağ ya da sol kısmında (review) ön izleme butonu olarak görülür. (bkz. Şekil 9 & Şekil 10)

Şekil 9: Microsoft Word Türkçe'de Ön İzleme. (2024)

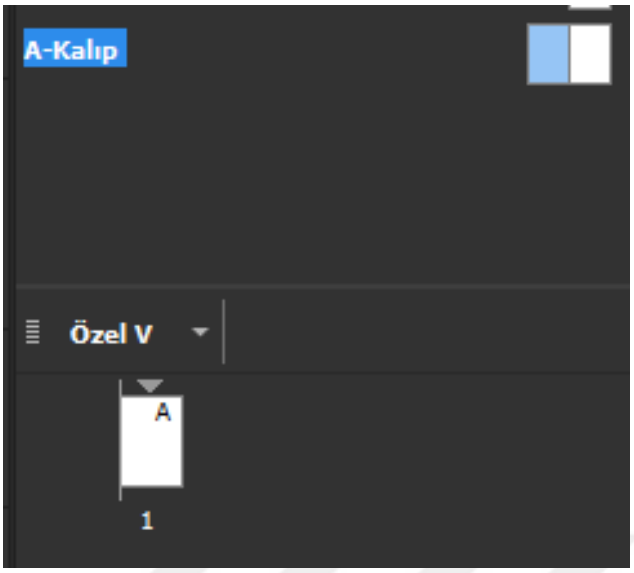
Kaynak: Microsoft Word Türkçe ekran alıntısı, 2025

Şekil 10: Adobe Indesign Türkçe'de Eşanlı Görüntülenebilen Ön İzleme

Kaynak: Adobe InDesign ekran alıntısı, 2025

Şekil 11: Adobe Indesign Türkçe'de Kalıp Sistemi

Kaynak: Adobe InDesign ekran alıntısı, 2025

İnce ayar (fine-tuning) ise, görsellerin ve yazıların sayısal olarak ölçeklendirilmesi işlemiyle başlar. Genellikle ince ayarın bir kısmı (kalıp burada olmayabilir) ön izleme seçeneği ile aynı panelde gösterilir. (bkz. Şekil 11) Yüzeyin geçici izlerle bölünmesi, mizanpaj elemanlarının (yazılar, ikonlar, semboller, sayfa numaraları, üst bilgi, alt bilgi, dipnotlar, manşet, ön ve kapaklar vb.) nihai düzenlemesine yönelik ilk adımı oluşturur. Ölçeklendirme sürecinde gerçekleştirilen sayısal düzenlemeler, özellikle marj ayarları, standart ve özel kesim (crop) çizgileri ile sayfa renginin simetrik veya asimetrik biçimde ölçeklendirilmesi gibi spesifik birçok unsuru içerir. Bu aşama, tasarımın estetik ve fonksiyonel denetimini sağlayarak, içeriklerin düzenli bir biçimde sunulmasını ve görsel bütünlüğün korunmasına yönelik kalıp oluşturma aşamasıdır. İnce ayarda yapılan gerekli ölçeklendirmelerden sonra son bir kez ön izleme alınır. Oluşturulan kalıp hazır ise mizanpaj dijital/fiziki ortama aktarılır. Bu kalıpta yapılan tüm değişikler, otomatik olarak tüm sayfalara uygulanır. Böylelikle iki bin sayfalık bir mizanpajda ayrıca tek tek sayfa değişikliği uygulamasına ihtiyaç duyulmaz. Örneğin A kalıbında bir marj değişimi yapıldıysa A kalıbına bağlı olan tüm sayfalarda aynı değişiklik otomatik olarak uygulanır. Eski adıyla sadece bu aşama dizgi olarak adlandırılmaktadır. Günümüzde dizginin, mizanpajın bir aşaması olarak değerlendirilebileceği argümanı, geçmişteki iş bölümünün ve teknolojiye dayalı süreçlerin evrimine dayanır. Buradaki temel problem, dizgiye ait aktarım ve düzenleme süreçlerinin artık mizanpaj ile birlikte yapılmasıdır. Ancak durum her

zaman böyle değildi. Tarihin ilk tipografi tarihçilerinden ve uzmanlarından biri olan Daniel Berkeley Updike, 1922 yılında yayımladığı ve Türkçe'ye çevrilmesi temenni edilen *Printing Types: Their History, Forms, and Use* adlı eserinde, mizanpaj ve dizgi kavramlarını ayrı alanlar olarak ele almıştır. Bu ayrımın temel nedeni, matbaanın ilk dönemlerinde, her iki alan için de farklı manuel ya da otomatik makinelerin bulunması ve her makineye özel bir operatör atanmasıdır. Bu bağlamda, dizgi işlemleri için bir operatör, mizanpaj işlemleri için ise ayrı bir operatör kullanıldığı gözlemlenmektedir. Günümüz dünyasında ise mizanpaj ve dizginin tek bir cep telefonu yazılımıyla ve tek bir cep telefonu uygulamasıyla yapılabildiği bir gerçektir. Bu durum, teknolojinin ve iş gücündeki gelişmelerin tipografik ve görsel pratikler üzerindeki etkilerini ve iş bölümüne dair hızlı gelişimi, değişimi alenen yansıtmaktadır.

Bu paragraftan itibaren ele alınacak kavram ve terimler, mizanpajın ana ve olmazsa olmaz unsurları olarak değerlendirilemez. Bu bağlamda, şimdiye kadar bahsedilen terimler, mizanpajı hem kavram olarak hem de terim olarak açıklamaya yeterli görülmüştür. Bundan sonrasında, bahsedilen kavram/terimler, önceki açıklamalarla ilişkilendirilerek uygulamalı bir biçimde ele alınacaktır. Bu geçiş, teorik açıklamaların pratikte nasıl işlediğini ve mizanpajın çeşitli unsurlarının nasıl etkileşimde bulunduğunu daha açık bir şekilde ortaya koyacaktır.

Düzlem/Boyut: Çoğu araştırma bu terimi hiyerarşi olarak ele almaktadır. Ancak hiyerarşik düzen zaten burada devreye girer ve mizanpajın ayrı bir terimi değildir mizanpajın asıl amacı; zaten kendi içerisinde bir hiyerarşi oluşturmak için vardır. Bu hiyerarşi bir göstergenin diğer bir göstergeden daha öncelikli olduğunu vurgulamak için kullanılabilir. Yani yazı görselden, görsel yazıdan daha fazla ön plana çıkabilir yahut her ikisi de eşitlenerek yalnızca düzen sağlanabilir. Örneğin bir yazının başka bir yazıdan daha önemli olduğunu vurgulamak için ideografik öge şart değildir. Yazı içerisinde kalın (bold type) bir tip seçimi yeterlidir. Düzlem üç boyutluluk ve duygusal yoğunluğu artırmak için kullanılmaktadır ve kâğıt gibi yüzeyler söz konusu olduğunda iki boyutlu bir alanda bu algı yaratılmalıdır. Bu bağlamda anlam yazı ve görsellerin kendisi iken biçim bu düzenin kendisidir. Biçimin kendisinden yararlanılarak her mizanpaj yaratıcısının kendine has bir üslubu yani biçemi vardır.

Yazı İmajı Oluşturma: Typeface, font, yardımcı font, punto gibi elemanlar yazının araçları arasında yer alır. Ancak bu terimlerin doğru bir şekilde anlaşılması önemlidir. Typeface, bir yazı ailesini ve bu ailenin tasarımını ifade eder. Örneğin, *Times New*

Roman veya *Helvetica* birer yazı karakteridir, yani birer typeface'tir. Font ise, bir typeface'in belirli bir ağırlık (örneğin kalın, ince) ve stilde (örneğin italik, normal) uygulanmış halini ifade eder. Örneğin, *Times New Roman Italic 12 punto* bir fonttur yani yazı tipidir/stilidir.

Yardımcı fontlar, ana yazı karakterini desteklemek için kullanılır. Örneğin, bir başlıkta kullanılan kalın bir yazı karakteri (typeface), gövde metinde daha sade bir fontla dengelenebilir. Ayrıca, punto boyutları yazının okunabilirliğini ve vurgusunu belirlemede kritik bir araçtır. Örneğin, 24 punto büyüklüğündeki bir başlık fontu, 10 punto büyüklüğündeki bir gövde metninden görsel olarak belirgin bir şekilde ayrışır. Bu unsurlar bir arada kullanıldığında, yazının imajını oluşturur ve okunabilirliğini artırır.

Ek olarak, günümüzde *Roman* ve *Italic* olarak bilinen stiller, aslında birer yazı ailesiydi. (Britannica, 2025) *Roman* stili, Latin alfabesine dayanan ve daha düz çizgili, kolay okunabilir bir tasarım olarak gelişmiştir. *Italic* ise İtalya'da ortaya çıkmış, daha eğik ve el yazısına benzeyen bir stil olarak ayrı bir yazı ailesini temsil ediyordu. Zamanla bu iki stil, aynı yazı ailesinin (typeface) varyasyonları haline gelmiş ve bir yazı karakterinin farklı görünümlerini ifade eder hale gelmiştir. Örneğin, *Times New Roman* içinde hem Roman hem de Italic varyasyonlarını görmek mümkündür. Bu değişim, tipografi tarihindeki teknolojik ve tasarımsal dönüşümlerin bir sonucudur. *Times New Roman* yazı karakterinin de Times gazetesi ile doğrudan ilişkisinin olması; yazının, basımın, yayımın kısaca mizanpaj tarihinin ne denli gelişime açık olduğunun bir delili niteliğindedir. (Lawyers, 2025)

Marj Ayarları: Harf, satır, paragraf, sütun, blok, kenar boşluğu, alt bilgi, üst bilgi, kesim (crop line) çizgileri, kesim payı ve cilt payı gibi elemanlar, mizanpajın temel teknik bileşenlerini oluşturur. Bu elemanlar, yalnızca bir düzenleme aracı olarak değil, aynı zamanda metnin okunabilirliği, estetik bütünlüğü ve basım süreçlerindeki verimliliği açısından kritik bir rol oynar.

Kenar boşlukları, metnin sayfa yüzeyindeki yerleşimini optimize ederek görsel denge sağlar. Örneğin en temel hâli; satırlar, paragrafları oluşturur. Paragrafların ayrılması ise blokları, blokların tekli, ikişer ya da üçer sıralanması da blok örgüsünü oluşturur. (White, 1987, s. 1-3) Bu düzenleme, aynı zamanda sayfa içeriğinin "görsel nefes alması" olarak ifade edilen bir açıklık ve ferahlık duygusunu destekler. Alt bilgi ve üst

bilgi alanları ise yalnızca bir metni tamamlayan detaylar olarak değil, içeriksel kategorileri ayıran ve kurumsal kimliği destekleyen işlevsel araçlar olarak değerlendirilmektedir. Bu alanlar, aynı zamanda yol gösterici ve bilgilendirici işaretler olarak, sokak tabelaları ya da alışveriş merkezlerindeki yönlendirme sembollerine benzer bir şekilde ideografik bir işlev üstlenir. Aynı zamanda bu tıpkı beden hareketlerinin fonetik unsurlarla birleşmesi türevinden anlambiçimsel bir akış sağlar. Burada kullanılan boşluklar bir nevi tipografinin, alıcısı ile iletişim kurmasına olanak tanır.

Kesim çizgileri ve kesim payı, özellikle basım sonrası süreçlerde materyalin zarar görmesini engellemek amacıyla kullanılmaktadır. Örneğin, bir broşür veya kitap sayfasının kesim işlemi sırasında içeriğin sınırlarının korunabilmesi, bu teknik bileşenlerin doğru bir şekilde uygulanmasıyla mümkün olur. Cilt payı ise kitap veya dergi gibi bağlanacak materyallerin tasarımında içerik kaybını önlemek amacıyla ayrılan özel bir alan olarak önem arz eder. Yanlış planlanan bir cilt payı, metnin bir kısmının bağlama sırasında görünmez hale gelmesine neden olabilir. Boşlukların hesaba katılması sağduyunun dışında iyi bir hesaplama gerektirir. (White, 1987, s. 8,9)

Marj ayarlarının bütün bu unsurları, yalnızca estetik kaygılarla değil, aynı zamanda mizanpajın işlevselliğini ve teknik sürdürülebilirliğini sağlama amacıyla da ele alınır. Örneğin, bir dergide kullanılan dar kenar boşlukları, görsel bütünlüğün korunmasını sağlarken aynı zamanda metin ile görseller arasında bir denge kurar. Benzer şekilde, cilt payı ve kesim payı oranlarının doğru belirlenmesi hem içerik bütünlüğünün korunması hem de basım kalitesinin artırılması açısından vazgeçilmez bir unsurdur. Bu nedenle, marj ayarları, mizanpaj tasarımının teknik, estetik ve fonksiyonel gerekliliklerinin bir arada ele alındığı temel yapı taşlarıdır.

Mizanpaj çerçevesinin teorik ve pratik olarak ele alınan bu terimleri, aslında *anlambiçim* kuramı çerçevesinde birer argüman olarak değerlendirilmelidir. Bu unsurlar, anlamın biçimselleşme sürecini tamamladıktan sonra alıcıların zihninde semantik çağrışımlar kurmalarına olanak tanır. Biçimin bu şekilde düzenlenmesi, yalnızca görsel bir estetik oluşturmakla kalmaz, aynı zamanda alıcı üzerinde anlamlı bir etki bırakma işlevini de yerine getirir. Belirtmek gerekir ki bahsi geçen terimler ve özellikle mizanpaja ait dijital terimlerin kullanımı mesleki deneyimin bir ürünüdür. Bu terim kullanımlarının uygulamalı biçimde bir kısmı ele alınmıştır ve alınacaktır ancak tüm terimleri ve uygulamaları anlatmak için yalnızca mizanpaja ait bir çalışılma

yürütülmelidir. Bu alan hakkında ansiklopedi, sözlük türevinde bir çalışma yürütülmesi daha sağlıklı olabilir.

Kurumsal kullanımlarda bu terimlerin standartlaşmış biçimlere dayalı olarak uygulanması, kolektif bir algı ve ortak bir anlam üretimini kolaylaştırır. (White, 1987, s. 56-57) Örneğin, bir kurumsal kimlik tasarımında kullanılan yazı karakteri, renk paleti ve düzenleme teknikleri, alıcının bilinçaltında marka ile ilgili belirli çağrışımları tetikler. Ancak, bu terimler sanat bağlamında ele alındığında, kuralların dışında ve daha özgür bir biçimde kullanılabilir. Bu özgürlük, mizanpajın yoruma açık bir hale gelmesine neden olur ve her alıcıda aynı düzeyde anlamsal yani kolektif bir çağrışım yaratmayabilir.

Bu bağlamda, mizanpaj unsurlarının sanatsal uygulamalarda daha çok bireysel ve öznel anlam katmanları oluşturduğu, kurumsal uygulamalarda ise daha geniş ve ortak bir semantik çerçeve sağladığı söylenebilir. Özellikle çağdaş sanat pratiklerinde, mizanpajın bu kuralların dışında kullanılması, izleyicinin mizanpaj elemanlarını anlamlandırma sürecine aktif bir şekilde dahil olmasını ve bireysel algılarını sorgulamasını teşvik etmektedir. Bu da mizanpajın teknik anlamda yalnızca düzenleme ve estetik üretim aracı olarak değil, aynı zamanda anlam yaratma sürecinin bir parçası olarak değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır.

Sonuç olarak, mizanpajın kavramsal boyutlarının *anlambiçim* bağlamında değerlendirilmesi hem teorik hem de pratik açıdan geçerliliğini koruyan bir yaklaşımdır. Bu uygunluk, anlam yaratımının mânâya dönüşüm sürecini kapsayan bir döngüyü ifade etmektedir. Söz konusu süreç, bir taslağın tasarıma evrilmesi, bu tasarım sürecinde gerçekleştirilen seçimler, reddedilmeler ve yerleştirmeler yoluyla mizanpajın nihai haline ulaşmasını içermektedir. Mizanpajın bu yeniden üretim süreci, evrimsel biyolojiden ödünç alınan argümanlarla paralel bir şekilde açıklanmıştır. Evrimsel süreçte olduğu gibi, mizanpajın oluşumunda da belirli elemanların seçilip diğerlerinin elenmesi, uyum sağlama ve işlevsellik ilkelerine dayanmaktadır. Aynı zamanda, bu süreç teknik açıdan mizanpajın kendi içerisinde disipliner kurallarıyla da çelişmez. Dolayısıyla mizanpajın bir anlam ve biçim üretim aracı olarak değerlendirilmesi, yalnızca estetik ve iletişimsel bir çerçevede değil, aynı zamanda kavramsal ve disiplinler arası bir bağlamda da güçlü bir temele sahiptir. Bu, mizanpajın sadece bir teknik düzenleme değil, aynı zamanda bir düşünsel ve yaratıcı süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Broca alanının delili (bkz. Antik Dil Dönemi), dil

ve yazının tarihi, taklit yani mimesis kavramının bu tarihlerde fizyolojik anlamda paralel gelişimi (bkz. Semantik Dönem ve sonrası), ideografinin fonografi ile yeniden üretilmesi ve bu sürecin asırlardır tekrar etmesi, günümüzde yapılan güncel çalışmaların deliliyle tüm bu tarihsel sürecin aslında yeniden üretim olması açıktır. Buna ek olarak tarihsel süreçte anlam, mana, tasarılarla oluşmuş ve somut tasvirleri yazı gibi tasarımlara dökülmüştür. Bu sürecin tamamı genel anlamda mizanpaj olarak kabul edilebilir. Bu, sadece mizanpajın anlamını genişletmekle kalmaz aynı zamanda disiplinler arası ayrı ayrı ele alınan salt anlam (özellikle kolektif tarafı) ve biçim (bir şeyin o şey olduğunu belirten tüm yapısal özellikler) tek alan altında somut bir biçimde tıpkı doğa bilimleri gibi incelenebilir. Bu ise sosyal bilimlerde (özellikle sanatta) tartışmalı ve ucu açık konuları minimum düzeye indirebilir. Bu araştırma bunun bir örneğindir. Mizanpaj nedir sorusunun cevabı tarihsel ve biyolojik örneklerle açıklanmıştır. Bu anlamın kendisidir. Biçim kısmı ise mizanpaja ait temel, gözlemlenebilir unsurlardır. Bu bölümden itibaren, anlam biçim kullanılarak oluşturulmuş mizanpaj türleri sınıflandırmaları ele alınacaktır.

4.3. Mizanpaj Türleri

Herhangi bir şeyin, başka bir şeyden ayrımını; türünü belirleyen ölçütler, pek çok faktöre bağlı olarak değişkenlik gösterebilir. Örneğin, modern bir bireyin başka bir modern bireyden görünürde ayırt edici bir özelliği bulunmamaktadır. Bu durum, biyolojik sınıflandırma (taksonomi) açısından da geçerlidir. Ancak yalnızca görünür özellikler değil, biyolojik farklılıkları da içeren daha derin unsurlar göz önünde bulundurulmaktadır. Aristoteles'ten günümüze kadar sınıflandırma konusu tartışmalı bir alan olarak varlığını sürdürse de günümüz dünyasında, teknolojik ilerlemeler sayesinde bir organizmayı diğerinden ayıran hücre yapısı, enerji kaynağı kullanımı, omurga türü gibi pek çok özellik daha somut ve ölçülebilir bir şekilde ele alınabilmektedir (Manktelow, 2008, s. 3-4).

Bu bağlamda, anlam ve biçim arasındaki ilişki de benzer bir yöntemin arayışını yansıtmaktadır. Öznelliğe doğrudan bağlı olmayan unsurlar, örneğin dönemsel sınıflandırmalar, teknik uygulamalar ya da sanatın türleri gibi çeşitli alanlarda, yapısal özelliklere dayalı biçimsel işaretlemelerle ele alınabilir. Anlam boyutu ise görünürde olan ve teknik olarak değerlendirilebilen unsurları ifade etmektedir. Dolayısıyla, bu iki ayrımın uygulanabilirliği, film türleri, edebi eser türleri, sosyolojik sınıflandırmalar

veya plastik ürünlerin daha belirgin bir şekilde kategorize edilmesi gibi birçok disiplin açısından önem arz etmektedir.

Bu yaklaşım, sosyal bilimlerin, “Semantik Dönem” kavramının oluşturulma yönteminde olduğu gibi, somut ve ölçülebilir bir çerçevede ele alınmasını mümkün kılmaktadır. Semantik Dönem sınıflandırmasının ele alınış biçimi bu bağlamda doğrudan anlambiçimin uygulamalı sonucudur. Böylelikle, sosyal bilimlerin öznel yönleri sınırlandırılarak nesnel alanları daha açık bir şekilde tanımlanabilir hâle gelecektir. Ayrıca, sosyal bilimlerin (sanat dahil) nesnel ve öznel unsurlarını ele alma biçimlerini geliştireceği öngörülebilir. Farklı bir perspektiften değerlendirildiğinde, sosyal bilimlerin bazı bölümleri, doğa bilimlerine benzer biçimde daha somut ve ölçülebilir bir yapı kazanabilir.

Mizanpajın türlere ayrılışı da araştırmanın genel çerçevesi gibi anlambiçim kullanılarak ele alınmıştır. Bu bölümde, diğer bölümlere nazaran daha açıklama fakat daha fazla görsel kullanılacaktır. Bunun başlıca nedeni bu bölümün temel bir düzeyi anlatacak olmasıdır.

Bu bağlamda dört ana mizanpaj türü olduğu söylenebilir. Bu türler yalnızca teknik alanı yani terimsel alanı değil kavramsal olarak da argümanlarıyla mizanpajı ele almaktadır. Kavramsal ifadesi “öznellik olarak algılanmamalıdır” buradaki kavramsal açıklaması “tarihsel bağlam, genel görüş, somut verilerin toplamı” olarak değerlendirilmelidir. Kavram ve terim ayrımı giriş bölümünden itibaren birkaç kez açıklanmıştır.

4.3.1. Temel (Edimsel) Mizanpaj:

Jan V. White’ye göre mizanpaj sağduyunun bir ürünüdür ancak bu tanım “sağduyu” ifadesiyle bilimsellikten uzak ve soyut bir anlama çıkmaktadır. Bu bağlamda, araştırma bağlamında sıklıkla kullanılan “edimsellik” ifadesi daha doğru bir tanım olacaktır. Mizanpajın en temel versiyonu, edimsellik kavramından kaynaklanmaktadır. Tarihsel olarak, bu bilgi, Antik Dil Dönemi'nde olduğu gibi, deneme-yanılma yöntemleriyle elde edilmiştir. Ancak MÖ 3000’li yıllarda, Mısır yazısı gibi sistematize edilmiş işaretlerin geliştirilmesiyle, bu bilgiler nesilden nesile veri aktarımı yoluyla süreklilik kazanmıştır. Bu süreçte, sürekli olarak yeniden üretilen, yani "mizanpe edilen" işaretler, günümüzdeki varyasyonlarına ulaşmıştır.

Şekil 12: Çırak Aranıyor İlan Örneği

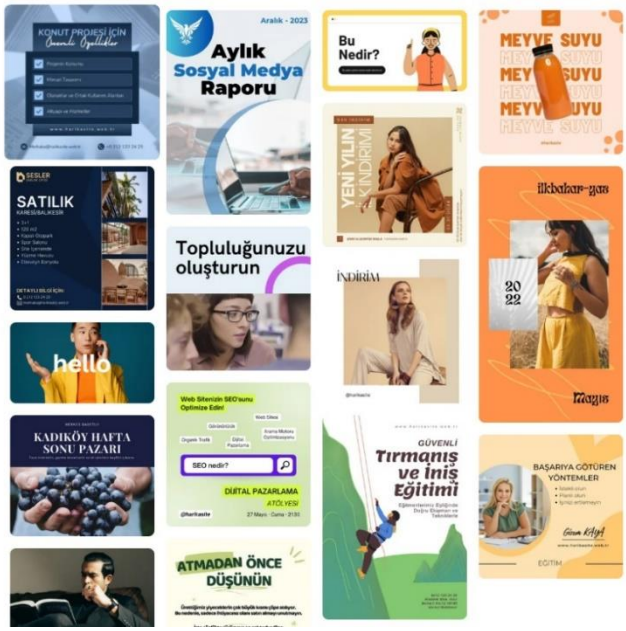
Kaynak: Acil Çırak Aranıyor adlı kısa film, 2019

Günümüzde ise edimsel mizanpaj, deneyim yoluyla elde edilebilmektedir. Bu deneyim, rol modellerin gözlemlenmesi, eğitim geçmişi ve biyolojik geçmiş gibi birçok ölçülebilir faktöre dayanmaktadır. Örneğin, hiçbir resmi eğitim geçmişi olmayan ancak okuma yazma bilen bir esnaf, dükkânına "ÇIRAK ARANIYOR" ilanını asarken, A4 kâğıdının neredeyse tamamını majiskül harflerle doldurmaya çalışabilir. Esnafa, büyük harf kullanımının veya renkli kalem tercihinin gerekliliği doğrudan öğretilmemiştir. Ancak çocukluk döneminden itibaren çevresinde gördüğü gazete manşetleri, açık hava reklamları veya broşürlerdeki büyük harf ve renkli yazı gibi ayırt edici özelliklere maruz kalmıştır. Bu birikim, esnafın deneyim yoluyla önemli bir mesajın belirtilmesi için büyük harfler ve renkli yazılar kullanılması gerektiği bilgisini doğal olarak geliştirmesine olanak tanımıştır. Maruz kalma etkisi (exposure effect), edimsellik kavramı içinde yer alan oldukça somut bir alanı temsil etmektedir. Ancak, bu etkinin önemini kavramak ve doğru bir biçimde değerlendirmek büyük bir ehemmiyet taşımaktadır. (Zajonc, Markus, & Wilson, 1974) Edimsel mizanpaja, eylemsel olarak yine “eğitim şartı aranmadan”; bir dükkân içerinde çok satan ürünlerin ön çıkartılması, fiyat etiketlerinin yahut indirimin vurgulanmak amacıyla renkli, kalın yazılması (görsel bütünlükten ayrılmasına dair herhangi bir somut eylem) vb. eylemler de edimsel mizanpaja birer örnek teşkil etmektedir. (bzk. Şekil 12)

4.3.2. Standart (Şablon) Mizanpaj:

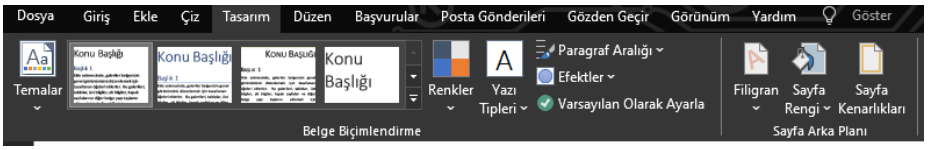
Bu mizanpaj türü, herhangi bir eğitim seviyesi gerektirmemekle birlikte, temel bilgisayar ve mobil uygulama kullanımı gibi teknolojik işlevleri belirli bir düzeyde kullanabilmeyi gerektirir. Word, Excel gibi Microsoft uygulamaları ya da Canva gibi çevrimiçi ve mobil platformlarda bulunan hazır şablonlar kullanılarak yapılan mizanpajlar, bu tür mizanpajın örnekleridir. Bu mizanpaj türünün eylemsel karşılığı ise, çizgili defter, harita metod defteri gibi mizanpaj yapmaya olanak tanıyan araç-gereçleri kapsamaktadır. Ayrıca, başka bir örnek vermek gerekirse, el ile silinip düzeltilebilen hazır fiyat etiketleri, yapışkan notlar ya da üzerinde belirli talimatları içeren eylemsel ögeler, standart mizanpaja yani şablonlara dahil edilebilir. Bu durum, tıpkı mizanpajın terimlerinde bahsedilen ve bir tasarımcının kullandığı kalıbın profesyonel olmayan bir kişiye verilmesi gibi düşünülebilir. Standart mizanpajda; marjlar, bloklar, kesim payı gibi birçok detay hali hazır biçimde sunulur. Kullanıcının yapması gereken tek eylem ise; hali hazırda olan bu alana yazı ve görselleri eklemektir. Bu hazır mizanpaj İngilizce'de template olarak adlandırılmaktadır. (bzk. Şekil 13-Şekil 15'e)

Şekil 13: Canva Adlı Online Uygulamanın Hazır Mizanpaj Örnekleri. (2024)

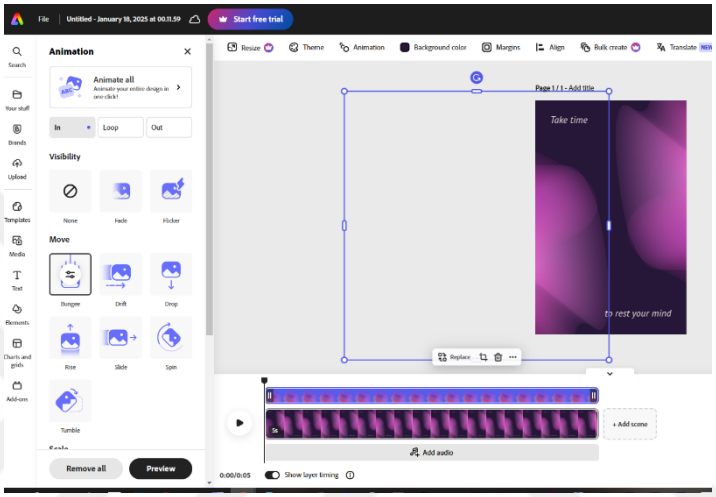
Kaynak: Canva ekran alıntısı, 2025

Şekil 14: Microsoft Word Türkçe'de Hazır Mizanpaj Panel Örneği (2024)

Kaynak: Microsoft Word Türkçe ekran alıntısı, 2025

Şekil 15: Adobe Express panel örenği

Kaynak: Adobe Express ekran alıntısı, 2025

4.3.3. Fonksiyonel (Profesyonel) Mizanpaj:

Fonksiyonel (profesyonel) mizanpaj, adından da anlaşılacağı üzere, belirli bir eğitim seviyesi ve deneyim gerektiren bir türdür. Bu tür mizanpaj, yalnızca temel teknolojik araçların kullanımını değil, aynı zamanda ustalık gerektiren örneğin giyotin (tabaka hâlinde gelen geniş kâğıtları istenilen ölçüde kesmeye yarayan makinelerdir) operatörlük gerektiren cihazların kullanımı gibi bilgi ve becerileri de kapsar. Eğitim yoluyla veya usta-çırak ilişkisi gibi geleneksel yöntemlerle elde edilen deneyimdir. Profesyonel düzeyde gerçekleştirilen mizanpajlar, yalnızca görsel düzeni değil, aynı zamanda estetik ve işlevsel unsurları da dengeleyerek, amacına uygun, etkili bir biçimde tasarlanır. Bu tür mizanpajlar hem teknik bilgi hem de deneyim gerektirdiği için, çoğunlukla daha karmaşık araçlar ve yazılımların eşanlı kullanılmasıyla yapılır. Bu mizanpaj türü, profesyonelliğe bağlı olarak maddi getiri sağlamaktadır. (Bkz. Şekil 16 ve Şekil 17)

Şekil 16: Güncel Gazete Örnekleri

Kaynak: Google açık erişim, 2025

Şekil 17: Koç Holding 2023 Faaliyet Raporu

Koç Holding 2023 Faaliyet Raporu

Özetle Koç Holding ve Koç Topluluğu

Türkiye'nin Lideri, Global Bir Oyuncu

~%8
Gelir / GSYH[1]

~%7
İhracat / Türkiye'nin İhracatı[1]

~%22
Borsa İstanbul 100 Endeksi'nde Toplam Piyasa Değeri[2]

Türkiye'nin En Büyük Sanayi Grubu

En Büyük 10 Sanayi Kuruluşunun 4'ü[3]
1. Tüpraş
3. Ford Otosan
8. Arçelik
10. Tofaş

Türkiye'nin En Geniş Erişim Ağı

En Büyük İşveren
~119.000 çalışan

En Geniş Dağıtım Ağı
~780 banka şubesi
>10.000 bayi ve satış sonrası servis noktası

Türkiye'nin En Büyük Ar-Ge Yatırımları

Türkiye'nin Özel Sektör Ar-Ge Harcamasının ~%7'si[4]

Türkiye'nin En Büyük Fikri Haklar Portföyü
> 7.600 marka
> 2.600 patent ailesi
> 5.200 patent
> 1.000 endüstriyel tasarım
> 5.000 internet alan adı

Türkiye'nin En Büyük İhracatçıları

En Büyük 10 İhracatçının 3'ü[5]
2. Ford Otosan
3. Tüpraş
8. Arçelik

~%29
Yurt dışı gelirler / Toplam gelirler

>155
İhracat yapılan ülke sayısı

>95
Yurt dışındaki üretim tesisi ve satış / pazarlama şirketleri

Tüm paydaşları için yarattığı katma değeri artırmayı amaçlayan Koç Topluluğu, 100 yıla yakın süre önce başlayan yolculuğunu, uzun vadeli değer yaratma hedefi ve küresel büyüme vizyonu çerçevesinde devam ettirmektedir.

(1) TÜİK 2023 verilerine göredir.
(2) 31 Aralık 2023 Borsa İstanbul verilerine göredir.
(3) İstanbul Sanayi Odası 2023 raporuna göredir.
(4) TÜİK 2022 sektörel ve finans kaynağına göre gayrisafi yurt içi ar-ge harcaması verilerine göredir.
(5) Türkiye İhracatçılar Meclisi 2023 raporuna göredir. Mal ihracatı yapan ilk 10 şirketin 4'ü: Ford Otosan 1'inci, Tüpraş 2'nci, Arçelik 7'nci, Tofaş 9'uncu sırada yer almaktadır.

4

Kaynak: Koç Holding resmi web sitesi, 2025

4.3.4. Yaratıcı (Sanatsal) Mizanpaj:

Bu tür, araştırma bağlamında teorik ve pratik açılardan tutarsızlıklar gösterdiği gerekçesiyle sınıflandırma dışında bırakılmak üzere uygun görülmüştür. Bunun başlıca nedeni, enstalasyon ile mizanpajın tam anlamıyla aynı eylemi hedeflememesi, somut, fiziki delil arayışının sanat bağlamında değerlendirilemeyeceği gibi akademik açıdan hassas konuları gündeme getirmesidir. Ayrıca, yaratıcı (sanatsal) mizanpaj, ölçülebilir örneklemler sunmadığı için araştırma bağlamında bu tür mizanpajlar, sınıflandırmaya dahil edilmemektedir. Bu sebeple, sanatsal ifade biçimleri ve estetik hedefler ön planda tutularak yapılan mizanpajlar, araştırmanın kapsamı dışında bırakılmaktadır. Örnek verilmesi bakımından; mizanpajın kavramsal boyutları fiziki delillerle örtüşmektedir bu tür bir örtüşmede "sanat" kavramı mizanpajın içerisinde doğrudan değerlendirilmez, değerlendirilebilmesi için sanatın yalnızca nesnel yanı ayrıca incelenmelidir. (Bkz. Şekil 18)

Şekil 18: Şair Guillaume Apollinaire'n Kaligramı

Kaynak: Google açık erişim, 2025

4.3.5. Mizanpajın Günümüzdeki Konumu ve Vizyonu:

Mizanpaj, günümüz dünyasında Android yahut IOS işletim sistemi tabanlı bir cep telefonu uygulamasıyla erişilmesi mümkün bir olgu hâline gelmiştir. Canva, Adobe Express ve harici bilinmedik birçok uygulama bunun sonucudur. Mobil uygulama kullanmasını bilen her bireyin başarılı yahut kötü bir şekilde uyguladığı mizanpaj örnekleri günümüzde sıkça karşılaşılmaktadır. Bir milletin estetik zevklerinin yansıması sokaklardaki tabela stilleri gibi basit, temel bir işaretleyicilerin ortalamasıyla değerlendirilebilir. Bu anlamda, sosyal medyadan bireylerin giyim stillerine kadar mizanpaj eylemsel olarak da etkinliğini göstermeye devam etmektedir. Antik Dil Dönem'inden günümüz dünyasına kadar varlığını koruyan bu eylem durumsal olgu, şüphesiz yeni bir insanlık dünyasının yaratımında da yer alacaktır ancak 2024 tarihi itibariyle dünyanın politik, ekonomik, ekolojik vb. birçok bakımdan geçirdiği dengesiz süreçler sadece mizanpajın değil daha mühimi; insan algısının ne kadar daralıp ne kadar genişleyeceği hakkında çıkarım yapmayı, öngörüde bulunmayı zorlaştırmaktadır.

Günümüzde şu an için mizanpaj; tasarımcı türleri, multimedya uzmanları, matbaa uzmanları, dizgi editörleri gibi meslekler tarafından icraa edilmektedir. Son teknoloji baskı makineleri ve giyotinler hâliyle operatör ihtiyacını azaltmıştır. Gelecek vizyonda profesyonel mizanpaj tamamen yapay zekâ entegreli promt uzmanlarına bırakılabilir. Araştırma bağlamında bu konu hakkında somut delillere ulaşılamamıştır ancak yapay zekanın gelişimi göz önünde bulundurulmalıdır.

5. SONUÇ

Bu araştırma, anlam ve biçim ilişkisini merkeze alarak semantik alanının kapsamını geniş bir perspektiften ele almayı hedeflemiştir. Anlam-mânâ, tasarı-tasarım ve mizanpaj kavramlarının hem teorik hem de pratik düzeyde disiplinlerarası bir yaklaşımla incelenmesi, çalışmanın temel dayanak noktalarından biri olmuştur. Araştırma, Türkçe literatürde eksikliği hissedilen bu alanlara odaklanmış ve bu eksikliklerin giderilmesi için hem kavramsal hem de yöntemsel öneriler geliştirmiştir.

Araştırma sonuçları, araştırmanın bütünü göz önünde bulundurulduğunda, sosyal bilimlerin doğa bilimleri kadar somut ve sistematik bir çerçevede ele alınabileceğini göstermeyi hedefleyen bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, anlam ve biçim kavramları, Jean-Paul Sartre, Palmer ve Merlin Donald gibi düşünürlerin kuramsal yaklaşımları ışığında, fizyolojik, bilişsel ve tarihsel argümanlarla desteklenerek ele alınmıştır. Özellikle, Broca alanı gibi nörobilimsel veriler ve insan evrimine dair somut bulgular, semantik çalışmaların yalnızca teorik değil, aynı zamanda bilimsel bir temele dayandırılabileceğini ortaya koymuştur.

Araştırma, sanat, tasarım, dilbilim, bilişsel bilimler ve göstergebilim gibi disiplinlerin kesişim noktasında yer alan semantik çalışmaların önemini vurgulamış ve bu alanlardaki multidisipliner iş birliğinin hem ulusal hem de uluslararası düzeyde güçlendirilmesi gerektiğini savunmuştur. Bunun yanı sıra, Türkiye'de semantik alanında yapılması gereken akademik çalışmalara ve yeni istihdam olanaklarına dair öneriler sunulmuş, sosyal bilimlerde daha rasyonel, deneysel ve test edilebilir yaklaşımlar geliştirilmesinin önemi (Broca alanının incenmesi örneği gibi) ifade edilmiştir.

Bu bağlamda, genel sonuç görünümü madde madde açıklanmıştır:

- Çalışma kapsamında, anlam-mânâ, tasarı-tasarım ve mizanpaj kavramlarının kavramsal ve terimsel tanımları yeniden yapılmış; bu doğrultuda, Türk Dil Kurumu'na (TDK) yönelik olarak, söz konusu anlam ayrımlarının belirginleştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

- Semantik alan yeniden tanımlanmış ve bu disiplinin kapsamının ne denli geniş, çok yönlü ve önemli olduğu, Palmer ve Ullmann gibi otoritelerin görüşleri doğrultusunda temellendirilmiştir.
- Semantik alanının, dilbilim ve teoloji dışındaki Türkçe literatürdeki eksikliği tespit edilmiş ve bu durum, uluslararası örneklerle karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Bu bağlamda, semantik alanında Türkçe çalışmaların tüm disiplinlerde multidisipliner iş birlikleriyle genişletilmesi gerektiği sonucuna varılmış ve bu doğrultuda bir öneri sunulmuştur.
- Jean-Paul Sartre'nin edimler sistemi, Palmer gibi yapısal dilbilimcilerin "speech act" (edimsel konuşma) teorisiyle kuramsallaştırılmış ve bu kuramsal çerçeve üzerinden, edimin semantik bağlamda merkezi bir konumda olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Jean-Paul Sartre'ın 'özneleşmiş (düşünülmüş) nesne' ve 'nesneleşmiş özne' kavramlarının sanat ve tasarım alanındaki teorik ve pratik uygulamaları açıklanmıştır. Sanat ürünleri, iletişim ve göstergebilim gibi çeşitli disiplinlerde bu kavramların varlığı, önceden yapılan araştırmalar çerçevesinde ele alınmış ve bu çalışma, oluşturulan temelin geçerliliğini ortaya koymuştur.
- Semantik çatısı altında; semantik ağlar, semantik felsefesi ve bilişsel semantik gibi pek çok alt çalışma alanına yer verilmiştir. Bu alanların Türkiye'de daha fazla desteklenmesi, çeşitlendirilmesi ve farklı disiplinlerde incelenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca, Boğaziçi ve ODTÜ gibi üniversitelerde semantik ile ilgili yüksek lisans programlarının bulunduğu, ancak doktora seviyesinde bu programların devamı niteliğinde benzer programların eksik olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, programlara olan ilgi yetersizliği veya tanıtım eksikliği ile ilişkilendirilmiştir. Akademisyenlerin bu alandaki çalışmalarının desteklenmesi gerektiği ifade edilmiş, öğrencilerin semantik alanına olan ilgisini artırmak amacıyla daha fazla tanıtım ve teşvik çalışmalarının yapılması önerilmiştir. Ek olarak, semantik ağların yapay zekâ gibi somut ve uygulamalı alanlardaki gelişimi, dünya genelinden karşılaştırmalı örneklerle sunulmuş ve bu alanların dünya çapında sağladığı olanakların, Türkiye'de de yeni istihdam fırsatları yaratabileceği öngörülmüştür.
- İnsan evriminden elde edilen argümanlar kullanılarak, 'Semantik Dönem' adı altında yeni bir sınıflandırma önerilmiştir. Bu sınıflandırmada yer alan dönemler

(Paleolitik, Neolitik vb.) mevcut sınıflandırmalarla doğrudan örtüşmekle birlikte, semantik anlayışın gelişimi (tasarı-tasarım, anlam-mânâ, mizanpaj ve göstergelere bağlı iletişimsel süreç açısı) üzerine yapılan tarihlendirmeler, Broca alanı gibi fizyolojik temellere dayandırılarak genişletilmiştir. Bu dönemlendirme hem semantik alanını hem de sanat ve tasarım alanlarını kapsayan uygulamaları içeren bir model olarak sunulmuş ve evrim teorisinin güncel kanıtları (Broca, Ishango, Lebombo gibi örneklerle) ile desteklenmiştir.

- Semantik alanının diğer canlılar için de araştırılması ve kullanılabilmesi için çalışma önerileri vurgulanmıştır.
- Anlam (semantik) ve biçim (form) sözcüklerinin birleşiminden türetilmiş olan 'anlambiçim' terimi, semantik çalışma alanı olarak önerilmiştir. Bu yeni alanın, semantik ağlar gibi disiplinlere katkıda bulunabileceği öngörülmektedir. Anlambiçim alanına bağlı olarak 'Semantik Dönem' incelenmiş ve bu yaklaşım, sosyal bilimlerin formüle edilebilmesi adına bir zemin oluşturmuştur. Bu zemin, anlam ve biçim gibi temel ögeleri, Broca alanı gibi kanıtlanabilir biyolojik verilerle ilişkilendirmiştir. Anlambiçimin, bu çerçevede, gelecekte yapılması planlanan, matematiksel bir yaklaşımla formüle edilebilecek bir disiplin olarak gelişmesi hedeflenmektedir. Bu hedefler; rasyonel, deneysel, test edilebilir gibi daha akılcı ve somut yaklaşımlar olacaktır.
- Anlam ve biçim, yani anlambiçim, teknik olarak birbirinden ayrılamaz bir bütün olarak ele alınmış ve sessel ifadeden jest ve mimiklerin çıkarılması örneği üzerinden açıklanmıştır. Bu bağlamda, söz konusu olgunun deneysel olarak test edilmesi önerilmiştir.
- Aristoteles'in insan, doğa, evren ve sanat için oluşturduğu mimesis, Merlin Donald'ın bilimsel ve somut olarak ele aldığı mimesis ile ilişkilendirilmiş ve metodolojik çerçeve oluşturularak kuramsallaştırılmıştır. Buna bağlı olarak Jean-Paul Sartre'nin edimselliği, teknik bir bağlamda kuramsallaştırılmış ve edimbilim alanında yapılan ve somut bir dayanağı olmayan yapısalcılıktan farklı olarak Sartre'nin edimselliği antropolojik argümanlar ile doğrudan ilişkilendirilmiştir.
- Mizanpaj alanında Türkçe kaynakların yetersizliği dikkat çekici bir sorundur. Bu araştırmada, Türkçe kaynak olarak yalnızca Jan V. White'nin *The Grid Book* (1987) adlı eseri kullanılmış olup, bu kitap dahi mizanpajı dolaylı bir şekilde ele almaktadır. Alana özgü, doğrudan mizanpajı ele alan güncel, çeviri yahut Türkçe

bir kaynağın bulunamaması, bu konudaki akademik çalışmaların sınırlı kalmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda, yazıcı (dizgi ustası) ve tipografi tarihçisi Daniel Berkeley Updike'ın 1922 yılında yayımladığı baskı ve baskı teknikleri üzerine olan eseri, matbaa, yayıncılık ve yayımcılık tarihi açısından önemli bir referans kaynağıdır. Ancak bu eser, henüz Türkçeye çevrilmemiştir. Türkçeye kazandırılması ve saygın yayınevleri tarafından yayımlanması, Türkiye'deki akademik ve kültürel birikime önemli katkılar sağlayacaktır. Özellikle, mizanpaj yahut dolaylı (içerik bakımından: yeniden üretim) bir disiplin olan göstergebilim gibi araştırmacılar ve uygulayıcılar için bu tür temel eserlerin erişilebilir hâle getirilmesi büyük önem taşımaktadır.

- Semantik Dönem'den mizanpajın anlatıldığı Mizanpaj: Teorik ve Pratik Çerçeve bölümüne kadar yani araştırmanın geneli, anlambiçim alanına ait temel bir yöntem olan kolektif karşılık ve yapısal özellik ayrımının bütüncül değerlendirmesi kullanılarak oluşturulmuştur. Araştırmanın, mizanpajı türlere ayırdığı bölümde bu bağlam son örneklendirme şeklinde açıklanmıştır.

Sonuç olarak, bu araştırma, anlam ve biçim arasındaki karmaşık ilişkiyi derinlemesine inceleyerek semantik alanındaki kavramsal boşlukları doldurmayı ve bu alandaki teorik çerçeveyi genişletmeyi hedeflemiştir. Araştırma, anlam-mânâ, tasarı-tasarım ve mizanpaj kavramlarını, disiplinler arası bir yaklaşım benimseyerek hem teorik hem de pratik düzeyde ele almış ve bu kavramların birbirleriyle nasıl iç içe geçtiğini ortaya koymuştur. Türkçe literatürde bu alandaki boşluklar belirlenmiş ve bu boşlukların giderilmesine yönelik somut kavramsal ve yöntemsel öneriler geliştirilmiştir.

Çalışma, semantik alanının yalnızca dilbilim ve teoloji ile sınırlı kalmaması gerektiğini, aksine sanat, tasarım, bilişsel bilimler ve göstergebilim gibi farklı disiplinlerle etkileşim içinde, daha sistematik ve bilimsel bir temele dayandırılması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca, semantik alanının gelişimi için ulusal ve uluslararası düzeyde iş birliğinin güçlendirilmesi gerektiği ve bu alandaki akademik çalışmaların daha rasyonel, deneysel ve test edilebilir bir çerçevede ilerlemesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu araştırma, gelecekteki çalışmalara metodolojik bir rehber sunarken, semantik alanının genişletilmesine ve daha derinlemesine incelenmesine olanak sağlayacak önemli bir katkı sunmuştur.

KAYNAKÇA

Aksaray, M. E. (2024). Tına Modottı Üzerinden Sanat Eleştirisine Semantik Öneriler. *Kültür ve Sanat Dergisi, 10*(2), s. 246-255. doi:https://doi.org/10.22252/ijca.1528002

Aksaray, M. E., & Dartar, S. (2024). Sayfa Tasarımının Tanımı ve Temel Unsurları. *Akademik Sanat, 21*(16).

Arev P. Sümer, H. R.-M. (2024, Aralık). Earliest modern human genomes constrain timing of Neanderthal admixture. doi:https://doi.org/10.1038/s41586-024-08420-x

Aristocracy, A. (2025, Ocak 13). *Robert Hoe*. American Aristocracy: https://americanaristocracy.com/people/robert-hoe adresinden alındı

Aristoteles. (2015). *Poetika.* (S. Rifat, Çev.) İstanbul: Can Yayınları.

Ataç, N. (1946). *Günlerin Getirdiği.* Ankara: Akba Kitabevi.

Baker, M. (2025, Ocak 12). *Evolution of the Alphabet*. Usefulcharts: https://usefulcharts.com/blogs/charts/evolution-of-the-english-alphabet adresinden alındı

Barrett, T. (2017). *Fotoğrafı Eleştirmek: İmgeleri Anlamaya Giriş.* (Y. Harcanoğlu, Çev.) İstanbul: Hayal Perest.

Bates, C. R. (2021). Stoudios: The Convergence of History, Paleography, and Textual Criticism on the Greek Minuscule Hand. *Diogenes*, s. 1-14.

Beaudet, A. (2017, Temmuz 22). The Emergence of Language in the Hominin Lineage: Perspectives from Fossil Endocasts. *Frontiers in Human Nuerosience*, s. 1-4. doi:https://doi.org/10.3389/fnhum.2017.00427

Beaudet, A., & Jäger, E. d. (2023, Eylül 18). Broca's area, variation and taxic diversity in early Homo from Koobi Fora (Kenya). *eLife*. doi:https://doi.org/10.7554/eLife.89054.3

Bestor, T. W. (1980, 01 01). Plato's Semantics and Plato's "Cratylus". *Phronesis, 25*(3), s. 306-330. doi:https://doi.org/10.1163/156852880X00179

Britannica. (2025, 01 16). *roman-typeface*. Britannica: https://www.britannica.com/topic/roman-typeface adresinden alındı

Chomsky, N. (2006). *Language and Mind* (3 b.). UK: Cambridge University Press.

Donald, M. (1993, Aralık). Precis of Origins of the Modern Mind: Three Stages in the Evolution of Culture. *Behavioral and Brain Sciences, 16*(4), s. 737-748. doi:https://doi.org/10.1017/S0140525X00032647

Dursun, S., & Nuhoğlu, M. (2024, Temmuz 03). Sultan II. Abdülhamid'in tâlimat ve himâyeleriyle basılan hat eserleri. *Yıldız Journal of Art and Design, 11*(1), s. 16-27. doi:10.47481/yjad.1499376

Fischer, S. R. (2022). *Yazının Tarihi (A History Of Writing).* (A. H. Konar, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Fischer, S. R. (2023). *Dilin Tarihi* (9 b.). (M. Güvenç, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Foucault, M. (2017). *Kelimeler ve Şeyler: İnsan Bilimlerinin Arkeolojisi* (6 b.). (M. A. Kılıçbay, Çev.) İstanbul: İmge Kitaebevi.

Green, M. (2007, Temmuz 03). *Speech Acts.* (M. Green, Dü.) Aralık 25, 2024 tarihinde Stanford Encyclopedia of Philosophy: https://plato.stanford.edu/entries/speech-acts/ adresinden alındı

Harper, D., & McCormack, D. (2024, Aralık 19). *etymonline*. Online Etymology Dictionary: https://www.etymonline.com/word/design adresinden alındı

Hoe, R. (1902). *A Short History of The Printing Press And of the Improvements in Printing Machinery from the Time Of Gutenberg up to the Present Day.* New York: Robert Hoe.

Kerimoğlu, C. (2022, Mayıs 31). Dilin Kökeni Arayışları-5: Beyin ve Dil. *Dil Araştırmaları (Journal of Language Studies), 16*(30), s. 22-34.

Keskin, M. (2016). *Tarihsel Semantik Nedir?* İstanbul: Avesta.

Knill, O. (2022, Ocak 01). *THE INKA QUIPU ENIGMA*. Harvard University Press. https://people.math.harvard.edu/~knill/history/khipu/khipu.pdf adresinden alındı

Koselleck, R. (2022). *Kavramlar Tarihi: Politik ve Sosyal Dilin Semantiği* (5 b.). (A. Dirim, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Lawyers, T. f. (2025, Ocak 16). *A brief history of Times New Roman*. typographyforlawyers.com: https://typographyforlawyers.com/a-brief-history-of-times-new-roman.html adresinden alındı

Manktelow, M. (2008). History of taxonomy. https://www.researchgate.net/publication/228677472_History_of_taxonomy adresinden alındı

Morley, I. (2012, Temmuz). Hominin Physiological Evolution and the Emergence of Musical Capacities. N. B. (Editor), & N. Bannan (Dü.) içinde, *Music, Language, and Human Evolution* (s. 114-121). Wellington Square: Oxford University Press. doi:10.1093/acprof:osobl/9780199227341.003.0005

Mubaraq, N. F. (2023). History of Islamic Calligraphy in the Ottoman Empire. *Fajar Historia Jurnal, 7*(2), s. 35-47. doi:10.29408/fhs.v7i2.12239

Museum, P. (2025). *Gutenberg Press*. Ocak 14, 2025 tarihinde Print Museum: https://www.printmuseum.org/gutenberg-press adresinden alındı

Museum, T. B. (2025, Ocak 12). *How Egyptian hieroglyphs were decoded, a timeline to decipherment*. The British Museum: https://www.britishmuseum.org/exhibitions/hieroglyphs-unlocking-ancient-egypt/egyptian-hieroglyphs-decipherment-timeline adresinden alındı

Onions, C. T. (1966). *The Oxford Dictionary of English Etymology.* İngiltere: OUP Oxford .

Öztürk, Ö. (2017, Ağustos 29). *Karadeniz Türkçesi: Kartof, Kartol, Kartop*. Ocak 5, 2025 tarihinde Özhan Öztürk: https://ozhanozturk.com/2017/08/29/patates-kartof-kartol-kartop/#:~:text=Kartof%2C%20Do%C4%9Fu%20Karadeniz%20b%C3%B6lgesinde%20patates,)%2C%20kortol%20(Antalya)%2C adresinden alındı

Palmer, F. R. (2024). *Semantik: Yeni Bir Anlambilim Projesi* (2 b.). (R. Şentürk, Çev.) Ankara: Fol Kitap.

Palmer, F. R. (1976) *Semantics: A New Outline,* Cambridge University Press

Piquette, K. E. (2018). *An Archaeology of Art and Writing: Early Egyptian labels in context.* Cologne and Munich, Germany: Modern Academic Publishing (Open Access). doi:https://doi.org/10.16994/bak

Platon. (2015). *Kratylos* (2 b.). (F. Akderin, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.

Pletser, V., & Huylebrouck, D. (1999). The Ishango Artefact: the Missing Base 12 Link. *Forma Journal, 14*, s. 339-346. https://forma.katachi-jp.com/pdf/1404/14040339.pdf adresinden alındı

Pletser, V., & Huylebrouck, D. (2023, Şubat 7). Contradictions and narrowness of views in The fables of Ishango, or the irresistible temptation of mathematical

fiction", answers and updates. Ocak 09, 2025 tarihinde https://arxiv.org/pdf/1607.00860 adresinden alındı

Press, O. U. (2023). *oxfordreference.com/display*. Nisan 5, 2024 tarihinde Oxford Reference: https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110810105417351#:~:text=Mise%2Den%2Dpage%20(the,%2C%20spaces%20between%20paragraphs%2C%20etc. adresinden alındı

Roos, D. (2025, Ocak 2). *7 Ways the Printing Press Changed the World*. History: https://www.history.com/news/printing-press-renaissance adresinden alındı

Sartre, J. P. (2015). *Edebiyat Nedir?* (B. Onaran, Çev.) Can Yayınları.

Sartre, J. P. (2020). *Öznellik Nedir?* (3 b.). (İ. M. Uysal, Çev.) İstanbul: Can Yayınları.

Sartre, J.-P. (2015). *Varoluşçuluk (L'existentialisme est un humanisme)* (25 b.). (A. Bezirci, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.

Sassaman, K. E., & Anderson, D. (2004). Late Holocene Period, 3750 to 650 B.C. R. D. (Editor), & R. D. Fogelson (Dü.) içinde, *Southeast volume, Smithsonian Handbook of North American Indians* (s. 101-114). Southern States, USA: Smithsonian Institution, Washington, D.C.

Schmandt, D. (2014). The evolution of writing. J. D. Wright (Dü.) içinde, *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (2 b.). Elsevier. https://sites.utexas.edu/dsb/files/2014/01/evolution_writing.pdf adresinden alındı

Scholar, G. (2024, Aralık 30). Google Scholar

Singh, S., Sharma, A., & Chauhan, V. K. (2023, Eylül 19). Indic script family and its offline handwriting recognition for characters/digits and words: a comprehensive survey. *Artificial Intelligence Review, 56*, s. 3003-3055. doi:http://dx.doi.org/10.1007/s10462-023-10597-y

Tanabe, H. C., Sakai, T., Morito, Y., Kochiyama, T., & Sadato, N. (2011, Ocak). Neural Correlates and Effective Connectivity of Subjective Colors during the Benham's Top Illusion: A Functional MRI Study. *Cerebral Cortex, 21*(1), s. 124-133. doi:10.1093/cercor/bhq066

TDK. (2024, 12 17). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. Aralık 17, 2024 tarihinde https://sozluk.gov.tr adresinden alındı

TDV. (2025, Ocak 02). *İslâm Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi: https://islamansiklopedisi.org.tr/ adresinden alındı

Ulmann, S. (1978, Eylül). Anlambilimi. *Türk Dili: Aylık Dil ve Yazın Dergisi*(324), s. 355-363.

Unesco. (2025, Ocak 12). *Unesco World Heritage Convention*. Unesco: https://whc.unesco.org/en/tentativelists/1826/ adresinden alındı

University, D. (2025, Ocak 2). *Semantic Networks*. Duke University: https://people.duke.edu/~mccann/mwb/15semnet.htm adresinden alındı

Updike, D. B. (1922). *Printing Types: Their history, forms, and use* . Harvard University: Oxford University Press.

Üniversitesi, B. (2025, Ocak 02). *Boğaziçi Üniversitesi Bilişsel Bilim Yüksek Lisans Programı*. Boğaziçi Üniversitesi: https://bogazici.edu.tr/tr_TR/Content/Akademik/Lisansustu_Katalogu/Sosyal_BilimlerEnstitusu/Bilissel_Bilim_Yuksek_Lisans_Programi adresinden alındı

White, J. V. (1987). *The Grid Book Sayfa Tasarımı ELKİTABI-*. (I. Ltd., Çev.) İstanbul: Infinite Ltd.

Wicherkiewicz, T. (2014). Writing systems of the world / Typology of writing systems. M. H. (Editor), & M. Hornsby (Dü.) içinde, *Book of Knowledge* (s. 47-59). INNET Project.

Yusuf, P. M. (2024, Aralık 30). *Nişanyan* . Nişanyan Sözlük: https://www.nisanyansozluk.com/kelime/tasarla- adresinden alındı

Zajonc, R. B., Markus, H., & Wilson, W. R. (1974). Exposure Effects and Associative Learning. *Journal of Experimental Social Psychology*(10), s. 248-263.

Zapata-Carratala, C. (2019). A Landscape of Hamiltonian. *On the foundations and generalizations of one of the most powerful ideas of modern science.* University of Edinburgh. doi:10.13140/RG.2.2.12430.31048